This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES

38

ЕЛЕМЕНТАРНА

СЛОВЕСНОСТЬ

ВЪ ДВА КУРСА.

Shishkov, T. N.

ÉLÉMENTS DE LITTERATURE.

ЕЛЕМЕНТАРНА СЛОВЕСНОСТЬ

ВЪ ДВА КУРСА

ОТЪ

Т. Н. Шишкова.

Сега пьрвый пжть са издава на езыка ни въ полза на ученицы и отъ двата пола.

ТОМЪ I.

ЦАРИГРАДЪ

Въ Печатницата на ЧИТАЛИЩЕ.

1873.

ПК

ПЪРВЫЙ КУРСЪ

ТЕОРІЯ НА СЛОВЕСНОСТЬТА

ПО РУССКЫЯ УЧЕБНИКЪ

НА

Н. Минина

съставилъ на българскы

Т. Н. Шишковъ

—

СЪ ПРИЛОЖЕНІЕ

Кратъкъ историческый обзоръ на българската литература вѣтха и нова.

1873.

PN45
S523
v.1

☞ *Собственность на съчинителя-издателя.*

ПОСВЕЩАВА СА

НА

Господство Му,

Господина

Георгія Н. Золотовича,

горѣщъ ревнитель

за

Народното просвѣщеніе

и

особный мой благодѣтель,

ВЪ ЗНАКЪ

НА

Искренна признателность.

И

ДРУГО ПОСВЕЩЕНІЕ

НА

Изрядныть си ученицы,

СЕГА

добры пріятели

ВЪ

Търново и Сливень,

съ които въ преподаванията си начнжхъ и свьршихъ първыя курсъ отъ този учебникъ,

СПОМЕНЪ

НА

взаимната наша привьрзанность.

Къмъ ученолюбивытѣ читатели.

Въ послѣднё време у насъ са подигнѫхѫ нѣкои въпросы и разысканія или, подобрѣ, препирни чрезъ печата за и противъ словеснытѣ наукы. (*) Ный нѣмамы сега предъ очи сичко, което обнародвахѫ нашытѣ вѣстницы касателно тѣзи въпросы, за да посочимъ тукъ именно кой какъ са произнесе; но туй не ни пречи да кажемъ и ный мнѣніето си.

Ако помнимъ добрѣ, въпросътъ са подигнѫ отъ единъ нашъ младъ медикъ, г-нъ Н. Планинскый, който просто бѣше си далъ мнѣніето за анормалныя ходъ на нашытѣ, тъй наречены, главны училища, и то по причина, че нѣкои сѫ пріели въ программытѣ си цѣлъ курсъ на естественнытѣ наукы, който курсъ не са преподава отъ учителитѣ *какъ-то трѣба*, и тъй дѣцата си губѣѭтъ времето, тогазь какъ съ словеснытѣ наукы може да са отбѣгне туй злоупотребеніе. . . . . Горѣ-долу; туй са è намъ спомнило отъ членоветѣ на г. Планинскый отъ Сливень въ в. *Турція*. И единъ отъ учителитѣ въ сѫщія градъ му са отговори на дълго и широко,

(*) Вѣстн. „Право“ и „Турція“ отъ миналата година (1872); и сега пакъ въ послѣднія отъ Ноемврія и Декемврія на истеклата година, еще и отъ Януарія 1873, дѣто четемъ една доста интересна но най проточена статья «по въпроса за училищата».

като цитираше цѣлы членове изъ *Лѣтоструй* и дѣ какво прочелъ за този предмѣтъ, съ твърдо намѣреніе, види са, да обори мнѣніето на нашыя медикъ, туй което този послѣднійтъ не è отричалъ и като медикъ съ учената степень *Лецеиціатъ* (licencié), не може да отрече полезностьта на естественытѣ наукы, нито пъкъ è искалъ устраняванъето имъ отъ нашытѣ народны училища, какъто искаше да каже г. М. Икономовъ, у когото наукытѣ сѫ намѣрили, на зла честь, твърдѣ слабъ поборникъ, понеже самъ той, знаймы го добрѣ, едвамъ è пріелъ елементарно едно въспитаніе у Фреровытѣ на *Кадж-кьой*, та мѫчно може да разысква подобны въпросы (*). — Тò не ни è тукъ работа да испытвамы; но не бѣще излишно, мыслимъ, да запознаймы читателя съ туй лице преди да си кажемъ мнѣніето за извѣстната препирня. — Споредъ насъ, и словеснытѣ наукы трѣба да са преподаватъ въ нашытѣ по-горни классове на народнытѣ училища наредъ съ естественытѣ наукы, и *какъто трѣба да са преподаватъ*, е не токо за очи тамъ да пълніѭтъ программытѣ, които у насъ обычайтъ è направилъ законъ — да са промѣніѭтъ заедно съ учителитѣ по *кефа* на нѣкой *чорбаджія* въ мѣстото, който често быва и

(*) Туй ный не са свѣнимъ никакъ да го кажемъ, защото именно отъ такыва учены недоучены тегли нашійтъ народъ, предъ който тѣ инакъ искатъ да са препоржчатъ, като са залавятъ съ предмѣты, които надминуватъ тѣхнытѣ силы, пакъ си позволяватъ и да критикуватъ еще другытѣ не изъ учена точка зрѣнія, но просто изъ частны свои каприцùи — което не заслужва даже и да са нарече критика. Тукъ читательтъ може да си напомни членчето "Една нова аритметика" писано и подписано отъ И. въ „Македонія" 56 брой отъ 1870 год., какъто и отговора на него въ „Право" отъ 1871, бр. 39 и 40, че нека сѫди тамъ за ученостьта на поменѫтыя г. М. И. отъ Сливенъ.

безкниженъ, но инакъ вліятеленъ, та учительтъ трѣба сѐ по-малко да знае отъ него!...

Истина, че отъ насъ не са искаше тукъ нито да споменемъ за туй, колкото да опредѣлимъ мѫчныя и важенъ този предмѣтъ, съ който са натварихмы — да приготвимъ на езика си одинъ учебникъ по «*Теоріята на Словесностьта*». Но ный рекохмы за подобрѣ оттамъ да начнемъ.

Теоріята на Словесностьта до сега са заключавала въ тъй наречеиныте *словесны* наукы, именно въ Грамматиката, Логиката, Риториката, Піитиката, Естетиката и Исторіята на Словестностьта, като са отграничавала токо въ объясненіето на человѣческото *слово* (λόγος), което въ сѫщото време означава и *разумъ* (ratio) и *рѣчь* (discursus). Но въ този видъ, въ който сѫ были до скоро исчисленыте тукъ наукы, можли ли сѫ да съставятъ въ точенъ смысълъ *теорія на словесностьта*, която да удовлетворява на условіята на съвременныя животъ, да объяснява сичкыте явленія на съвременната Словесность, която вече ѐ станѫла наука положителна? Сумнително ѐ; защото «Тѣ сичкыте, «казва ученъ единъ профессоръ, много или малко «сѫ рабскы списъцы отъ грько-римскыте учебницы, «а новыйтъ міръ съвсѣмъ не ѐ, каквото былъ дре«внійтъ, и по образованіето на господаретвата, и «по вѣрованіето, по външныя и вѫтрѣшенъ животъ. «Наистинѫ, че главныте законы на мысльта и «словото вынѫгы и сѣкѫдѣ сѫ еднаквы: но древ«нитѣ не стигали до общыте законы на бытіето и «знаніето, не проникували въ живота и духа на я«вленіята, — занимавали са повече съ външна фор-

«ма, съ утомителна подробность въ дреболіи. Не-
«удовлитерностьта на съвременнытѣ грамматикы, ри-
«торикы, піитикы и исторіи на литературата, è о-
«щутителна; отъ време-на-време са явяватъ новы
«учебницы, новы системы, но времето гы гълта
«едны слѣдъ другы: слѣдов., тѣ не развьрзахѫ ё-
«ще гатанкытѣ, предлаганы отъ този сфинксъ.» Но
съвременната наука развьрза една отъ най-мѫчны-
тѣ гатанкы: че «Теоріята на Словесностьта не è
наука мечтателна, но и тя като Физиката, Ботани-
ката и другытѣ естественны наукы, има своитѣ
данны, своитѣ факты, надъ които прави наблюденія
и изъ които извлича изводы; и тя è наука точна,
не по малко отъ другытѣ: въ нея, като въ Мате-
матиката, има аксіомы, неоспоримы истинны, и тъй
пакъ, като въ математиката, има нерѣшимы въ-
просы.» (*)

На туй основаніе, като са водихъ отъ об-
щепріетата днесь историческа метода, азъ събрахъ
и наредихъ предлагаемыя учебникъ, въ който съ
теоріята на словесностьта излага са отчасти и ней-
ната *исторія* а особенно исторіята на поезіята; за
туй го и раздѣлихъ на два курса подъ едно заглав-
но име: «Елементарна Словесность.»

Най напредъ съвьршенната скудость отъ та-
къвъ единъ учебникъ на езика ни, накара ма да
са заловіѫ о тъзи важна и мѫчна работа, а най-
вече като осѣщахъ самъ голѣма потрѣба отъ него,
колкото за ученицытѣ си толкозь и за мене, во вре-
мето на 15-годишната ми учителска дѣятелность. —

(*) М. Чистяковъ. — Курсъ теоріи Словесности, ч. I, стр. 2. —

При многото другы на иностранны езыцы ржководства по тъзи часть, азъ не намѣрихъ подобро, посъвьршенно отъ ржководството на профессора И. Минина «*Учебная теорія словесности*», отъ което до 1866 год. имало е петь изданія; отъ него са ползовахъ за съставленіето на този *новъ учебникъ*, като преведохъ пьрвыя му курсъ отъ речеиного ржководство, на който и приложихъ «кратъкъ историческый обзоръ на българската литература» изъ съчиненіето на Пыпина и Спасовича, (*) съ нужнытѣ му измѣненія и допълненія. Но и тъй пакъ учебникътъ изцѣло, видѣше ми са недостаточенъ откъмъ историческата часть, особеннно въ теоріята на поезіята; за туй го и допълнихъ съ *очеркы изъ исторіята на поезіята*, които слѣдователно ще съставятъ вторый неговъ курсъ. За послѣднія този курсъ на учебника много сьмъ са ползувалъ отъ Чистякова, Зеленецкаго, Линниченко и другы ёще учены профессоры Руссы и Френцы.

Таквози è новото ржководство, което азъ съ време бѣхъ приготвилъ за ученицытѣ си въ Сливень, Търново и тука въ Цариградъ; сега го издавамъ на свѣтъ пакъ за ученицы, че ако щеге и за учители и за сичкытѣ любознателны людіе, които и *теоріята на Словесностьта* почитатъ за наука положителна и таквази, която съставя часть отъ науката за человѣка. Въ него, — ный го исповѣдвамы, — нищо собственно не ни принадлѣжи, защото ный сàмо събрахмы и преведохмы щото намѣрихмы до-

(*) Обзоръ Исторія славянскихъ литературъ, изданіе О. И. Бакста, С. Петербургъ 1865.

бро и хубаво у иностранны литературы. А то е единъ резонъ повече да са не хвалимъ съ достойнството на книгата, която посвящаваны на името на тогози, който, изъ горѣщо желаніе за народното просвѣщеніе, благоволи да ны улесни въ нейното изданіе, като ны спомогнѫ дѣломъ и словомъ; безъ него трудътъ ни ёще много време не щѣше да излѣзе на свѣтъ. И ный не можемъ са отплати инакъ на добрыя и достоуважаемыя този старецъ, освѣнь чрезъ публично засвидѣтелствуваніе на нашата признателность и голѣма преданность.—

Т. Шишковъ.

О-въ Халкы, 1873 год.

ПРЕДИСЛОВІЕ

на петото русско изданіе

отъ автора (*).

Способътъ на преподаваньето словесностьта у насъ до сега не са е закрѣпилъ на здравы основанія. Прежнята риторика, родена отъ схоластиката, са ручна долу, събори са, а ново нищо не са е създало, и мнѣнията на самытѣ преподаватели на словесностьта поразяватъ съ своята противоположность. Едны распалено увѣряватъ, че не трѣба никаква теорія, че „генійтъ, безъ да са учи, е ученъ, кога дойде въ въсхищенье,“ че школнытѣ правила вредѣтъ на таланта и проч. и проч.“ Другы съ поголѣмо спокойствіе и съ поголѣма основателность, доказватъ, че сѣка теорія изниква по неизбѣжна потрѣ-

(*) *Н. Минин*ъ. — Санктпетербургъ 1866.

ба на человѣческыя разумъ; че тя не убива, а укрѣпява таланта, като го ржководи къмъ правилно развитіе: че еще не сичкытѣ ученицы-юношы сѫ дарены съ таланта на творчеството, нито сичкытѣ сѫ призваны да бѫдѫтъ писатели, но сичкытѣ трѣба да знаѭтъ ясно и опредѣлително да излагатъ своитѣ мысли, а туй тѣ не могѫтъ достигнѫ безъ знаяньето на правилата; тъй сѫщо, какъто не е възможно, безъ да са учимъ, отчетливо да свиримъ или пѣймы музыкалны піесы, да рисувамы картины и др. т.

За примиреніе на тѣзи двѣ крайности, въ настоящее време у насъ са ввожда историческата метода, която излага теоріята на словесностьта въ постепенното ѝ развитіе у различны народы. Тъй тукъ теоріята на словесностьта са свьрзва съ исторіята на всеобщата литература, и послѣднята подкрѣпя пьрвата. Но за по-успѣшно приложеніе историческата метода на преподаваньето къмъ различнытѣ педагогическы нужды, необходимо е предварително едно запознаванье на ученицытѣ съ родоветѣ и видоветѣ на словеснытѣ произведенія. И тѣзи предварителны понятія

за словесностьта съставятъ предмѣть на предладаемыя учебникъ. Азъ са старахъ да гы изложѫ въ надлѣжащата имъ свръзска, но съ възможна краткость, тъй щото учебникътъ да бы служилъ за учащитѣ са като конспектъ на подробны объясненія на преподавателя. Съ тъзи цѣль азъ са ограничихъ да посочѫ само на онѣзи примѣры, които сѫ приведены въ общеизвѣстната Хрестоматія г. Галахова (*).

Успѣшното употребеніе на този конспектъ въ круга на моята учителска дѣятелность ми внуши мысльта да го издамъ на свѣтъ, въ туй предположеніе — да ли не ще бѫде полезенъ и сѣкѫдѣ, дѣто е пріета историческата метода на преподаваньето словесностьта. Бързото распродаванье на четыритѣ вече изданія на тъзи книжка напълно ма убѣди въ предположеніето ми, и азъ, като удовлетворявамъ настоятелната потрѣба на учащето са юношество, сега пристѫпвамъ и къмъ пето изданіе.

(*) Въ учебника си ный смы превождали малко отъ тѣзи примѣры, а повече смы указвали на новы нашы и повече на другы у иностранны писатели. — *Т. Ш.*

ВВОЖДАНЬЕ.

Разница между науката и искусството. — Значенiето на думытѣ: *наука и искусство*, обяснява са отъ самото имъ происхожденiе: *наука* происхожда отъ глагола *учѫ* или *учѫ са*, и означава туй щото насъ учи, щото ни съобщава знаньье на предмѣтъ; *искуство* излазя отъ думата *искусъ*, испытванье, и показва туй въ което ный испытвамы силытѣ си за производството на нѣщо ново. Тъй науката е изъучваньe на даденъ единъ предмѣтъ, сирѣчь разкрыванье на мысльта въ тѣзи формы, каквыто са представятъ вече готовы на вниманiето на наблюдателя. Искуството е умѣянье да произвождамы новы явленiя, сир. да създавамы формы, които до този часъ не сѫ сѫществували, но които напълно съотвѣтствуватъ на мысльта за нейното изричанье. Науката ёще преминува отъ частны явленiя къмъ едно общо понятiе; а искусството, наопакы, обраща общото понятiе въ частно явленiе, сир. въ живъ образъ, въ който са олицетворява идеята или понятiето. Наприм. изучваньето различныгѣ явленiя на електричеството съставя предмѣтъ на науката, а Юпитеръ въ който са олицетворява гръмътъ и свѣткавицата, е произведенiе на искусството.

Два рода искусство. — Человѣкъ твори двояко: или по нуждытѣ на обществото, или по собственно побужденiе. Въ пьрвыя случай той произвожда предмѣты *полезны*, които удовлетворяватъ на матерiалнытѣ потрѣбы на живота; таквызи сѫ: обувката, облеклото, сѫждоветѣ кѫщны, мобелитѣ и др. т. Въ вторыя случай, той създава предмѣты *прекрасны* или *изящны*, които изразяватъ *идеалъ*, т. е. и-

дея въ прекрасна форма; таквызи сѫ: една картина, една статуя, единъ романъ, драма и др. За туй исскуствата бывать два рода: механически, наречены *занаеты*, и творчески, наречены *художества*, или *изящны искусства*. — Занаятчіята са старай най много отъ сичко за туй, какъ неговото издѣліе да отговаря на назначеніето си и да бѫде сгодно за употребеніе; красотата на нѣщото за него è второстепенна работа. Художникътъ, напротивъ, най много са старай къмъ туй, какъ създанната отъ него форма, неговото измыслянье да бѫде колкото è възможно по-добро или поизящно да изразява мысльта; той малко са грыжи кому и каква полза щѣло да принесе неговото произведеніе.

Раздѣленіе на изящныть искусства. — Идеалътъ, създаденъ отъ художника, сѧмо тогази става изящно произведеніе, когато è изразенъ съ нѣкои матеріалны средства, които съставятъ техническата страна на искуството. Средствата за изразеніето на мысльта сѫ различны; тъй една и сѫщата идея, напр. *буря*, може да са изрече и съ тѣлодвиженія, и съ фигуры, и съ краскы (бои), и съ тонове, и най-подирь съ слова или думы. Сичкытѣ тѣзи средства тъй сѫ усъвьршенствованы отъ человѣка, щото отъ тѣхъ сѫ станѫли отдѣлны изящны искуства, а именно: скупностьта на тѣлодвиженіята è произвела *Мимиката*; изваяніето на фигурытѣ — *Ваяніето* или *Скулптурата*; съединеніето на краскытѣ — *Живописьта*; съгласуваньето на тоноветѣ — *Музыката*; и най-подирь съчетаніето на словата — *Словесностьта*. И тъй Словесностьта è усъвьршенствованнъ *даръ слова* или искусство да изразявамы мысльта чрезъ слова въ изящна форма. Пьрвытѣ три искуства — Мимиката, Ваяніето и Живописьта, — изобразяватъ предмѣта въ пространството и дѣйствуватъ токо на едно зрѣніе (окото); за туй са и наричатъ искусства *пласти-*

ческы; а послѣднитѣ двѣ — Музыката и Словесностьта, — представятъ предмѣта во времето и произвождатъ впечатлѣніе на слуха (ухото), за туй тѣ са зовѫтъ искусства *тоническы*.

Значеніе на Словесностьта между изящнытѣ искусства. — Словесностьта занимава пьрвото мѣсто между изящнытѣ искуства. Сѣкое друго искуство може да изобразява не сичкытѣ, а сàмо свойственнытѣ нему предмѣты; може да предава не сичкытѣ, а сàмо нѣкои идеи. Тъй Ваяніето може да изобрази хубостьта на формытѣ на человѣческото тѣло, но не è въ състояніе да представи нѝ червенината на странытѣ (бузы), нѝ блѣдностьта на лицето, нѝ блѣсъка на очытѣ, а слѣдов. и никаквы душевны вълнуванія, тогазь, какъ Живописьта може да предаде сѣко изразеніе на лицето и съ този начинъ, като изобразява физическата красота, то представя и душевната. Музыката, на реда си, не изобразява характера на хòрата, но за него предава сичкытѣ отразенія и преходы на тѣхнытѣ чувства, като: радость, скърбь, надѣжда, отчаянье и др. т. А словесностьта може да изрази сѣка една идея, защото съединява въ себе си средствата на сичкытѣ другы искусства, именно:

1° Думытѣ, като звукове на гласа, способны сѫ за музыкално съединеніе (армонія); напр. стиховетѣ представятъ сѫщата армонія, сѫщытѣ танты, каквото и музыката.

2° Думытѣ, като означаватъ единъ предмѣтъ, рисуватъ въ въображеніето негова образъ, сир. таквази пакъ фигура, каквато представя ваяніето; напр., като изричамы думытѣ: *джбъ, орелъ, войникъ* и др., ный си представямы образа на тѣзи предмѣты; и най-подирь —

3° Думытѣ, каквото краскытѣ на жавописьта, могѫтъ да изобразѭтъ единъ предмѣтъ съ таквази живость, съ

каквато може и да са нарисува; оттуй описанието много пъти служи като матеріалъ за картина. Съ думы са предаватъ даже и таквызи черты, които сѫ недостѫпны за живописца. Подобны описанія са намѣрватъ най-много въ Фенелоновото съчиненіе: *Телемакъ*. Но нема зеемемъ тукъ за примѣръ стихотвореніето на Лермонтова въ преводъ: *Три Палмы*.

«По степитѣ на песечив' Аравія —
«Высоко тамъ расли три горды палмы;
«Источникъ межд' тѣхъ изъ безплодна земя,
«Чуртящецъ тече съсъ студены вълны.»

Сѣкый живописецъ може да нарисува три высоки палмы (*) на безплодната аравійска стень и до тѣхъ — единъ изворъ, но той неможе да изобрази нито чуртеньето на извора, нито студенината на неговытѣ струи, като тукъ поетътъ.

Освѣнь туй словесностьта има ѐще едно важно преимущество надъ другытѣ искусства: сѣка дума изразява едно понятіе, и за туй съ думы ный можемъ да предавамы на другытѣ мысли си не само въ чувственъ образъ, въ картина, но и въ отвлеченыя имъ видъ, тъй какъто са тѣ образуватъ въ ума; подобно изразеніе на мыслитѣ ный виждамъ въ изложеніето на науки, въ нашытѣ обыкновенны договоры и др. т. Оттука става ясно, че словесностьта има два способа за израженіе на мыслитѣ: единытъ *чувственный*, наравно съ другытѣ искусства, другайтъ *отвлеченый*, който за другытѣ искусства е невъзможенъ.

Два рода словесны произведенія. — По причина на двоякото израженіе на мыслитѣ съ думы, сичкытѣ словесны произведенія бываватъ два рода: *прозаически* и

(*) Финиково дърво — Хурмы.

поетическы. Тѣ са различаватъ едны отъ другы по съдържанието, по способа на развитието и по езика.

а) *По съдържанието*. Прозаическытѣ произведенія иматъ за предмѣтъ дѣйствителныя міръ, сирѣчь въ тѣхъ са казвать онуй щото съществува наистинѣ, и предмѣтытѣ са представятъ тъкмо таквыи, каквыто съ въ природата. Тъй пътешественицытѣ описватъ видѣнытѣ отъ тѣхъ страны, нравы и обычаи на жителитѣ, и т. н.; тъй историцытѣ изобразяватъ важнытѣ събытія въ живота на единъ народъ, характарытѣ на дѣйствовавщытѣ лица, и др. т. Поетическытѣ произведенія, на противъ, иматъ за предмѣтъ идеалныя міръ, сирѣчь въ тѣхъ или на поета идеята са осъществява въ живы образы или въ нѣкой предмѣтъ, който наистинѣ е съществувалъ, са представя подъ идеалны формы, създадены отъ творическото въображеніе на поета. Тъй Мольеръ идеята *скжпость* осъществилъ въ лицето на Харпагона (въ комедията му L'Avare). Подобно и въ народнытѣ наши пѣсни и приказы, *Марко Кралѣвичъ* съ *Филипа Сошлуга* и другы еще, представятъ са юнацы, които владѣятъ свѣрхъестественна сила.

в) *По способа на развиванието на мысалта*. — Прозаикътъ въ сичкытѣ си съчиненія или описва или обяснява, или пъкъ доказва избраныя предмѣтъ, и дѣйствува най-много на ума на читателя. Затуй прозаическото съчиненіе, виждъ се отличава много или малко съ отвлеченость на изложението. Като четемъ на прим. разсѫждението на Карамзина: *за любовьта къмъ отечеството и за народната гордость*, мый първимъ съ ума си подиръ мысли-тѣ на автора, обсѫждамы ги, съгласяваемы са съ неговытѣ заключенія или гы отричамы, и т. н. Поетътъ, напротивъ, показва своя предмѣтъ въ живы, ярки образы или картины, и дѣйствува повече на въображеніето и чувството на чи-

тателя. За туй *картинностьта* или видътъ на изображеніето служи като сѫществено условіе на поетическото произведеніе. Много таквызи описанія срѣщамы, напримѣръ, какъ въ *странствованіята на Телемака.*

с) *По езика.* — Слогътъ на прозаика са ограничава само съ тѣзи свойства на рѣчьта, които удовлетворяватъ на требованіята на ума, т. е. съ опредѣлителность и ясность; хубостьта на изразеніето тукъ не съставя условіе необходимо. А въ слога на поета, на противъ, най-потрѣбно е изяществото на рѣчьта, т. е. изобразителность и благозвучіе, което въ стиховетѣ дохожда до музыкална армонія; нѣкои думы и фразы, които сѫ съвършенно умѣстны въ едно прозаическо съчиненіе, никакъ не са търпіѭтъ въ поетическото, наприм. учены термины и др. Ето за примѣръ прозаическата и поетическа рѣчь на русскыя писатель-поетъ. — Пушкина, въ преводъ.

«Черкезытѣ ны мразіѭтъ, ный гы истикахмы изъ приволнытѣ имъ пастбища; аултыѣ имъ разорены; цѣлы племена уничтожены. Тѣ часъ-по-часъ са вдлѫбочаватъ въ горытѣ, и оттамъ насочватъ своитѣ нападенія. Духътъ на тѣхното диво рыцарство отпадналъ. Тѣ рѣдко нападѫтъ въ равно число врьхъ казацытѣ, никога вырху пѣшы, и, като видіѭтъ отдалечь топъ, бѣгѫтъ. За туй никога не испущатъ случая да нападнѫтъ на слабъ единъ отрядъ, или на беззащитнаго. Туиашната страна е пълна съ мъльвы за тѣхнытѣ злодѣянія. Ханжарътъ и правата сабья сѫ членове на тѣлото имъ, и младенецътъ наченва да гы употребява преди да прохортува. У тѣхъ убійството е просто тѣлодвиженіе. Дьржатъ тѣ и пазіѭтъ робы въ надѣжда за откупъ, но съ тѣхъ са обхождатъ твьрдѣ безчеловѣчно: изратъ гы да работіѭтъ отвънъ силытѣ имъ, храніѭтъ гы съ сурово тѣсто, біѭтъ гы, колчемъ пѫти си наумѭтъ, и туріѭтъ имъ за стража

дѣцата си — малкы момченца, — които за една дума иматъ право да гы искастрѭтъ съ дѣтинскытѣ си *шашкы*. Не отколѣ тукъ са улови *миренъ* единъ черкезинъ, който грѫмнѫлъ върху едного сълдатина. При испытваньето, той са оправяше съ туй, че пушката му была отъ много време напълнена — и трѣбало, разумѣва са, да я испразне! » (Пѫтешествіе въ Ерзерумъ.)

Въ прозаическата тъзи отломка на русскыя поетъ, развита е една мысль — умразата на черкезытѣ къмъ Руссытѣ, тѣхныя кръвнишкый и войнишкы характеръ, съ който са тѣ отличаватъ и днесь тукъ между насъ.

Двояко изученіе на Словесностьта. — Словесностьта, както и всяко друго искуство може да са изучава двояко: *Теоретическы* и *Историческы*. Да изучвамы Словесностьта Теоретическы ще рече да сравнявамы помежду имъ Словеснытѣ произведенія отъ разны времена и народы, съ цѣль да опрѣдѣлимъ законнытѣ на сѣкый родъ произведенія. За туй теоріята на словесностьта е систематическо изложеніе на законытѣ, на които са подчинаватъ словеснытѣ произведенія. — Да изучвамы словесностьта исторически, ще рече да разгледвамы произведеніята на единъ кой да е народъ въ хронологическый редъ, съ цѣль да прослѣдимъ успѣхытѣ на просвѣщеніето у този народъ. *Поради това Историята на Словесностьта изобразява ёще постепенното развитіе на словесното искусство въ една кой-годѣ страна съгласно съ хода на просвѣщеніето на самыя народъ.*

Съ този способъ Теоріята распредѣля словеснытѣ произведенія на различны родове, отъ които главни сѫ два, — *прозаическы* и *поетическы*; а Историята гы располага по народы и времена. Пьрвата опрѣдѣля какви могѫтъ да бѫдѫтъ произведеніятъта на Словесноста въ отношеніе къмъ тѣх-

ното изящество, и слѣд. обяснява възможното имъ съвършенство; втората (исторіята) показва каквы сѫ тѣ *были*, и слѣд. прѣдставя дѣйствителното имъ достойнство.

Бѣлѣжка. — Сичкытѣ словесны произведенія въ които са ѐ изразилъ умственныйтъ животъ на единъ народъ, съставятъ неговата *литература*. Тъй има литература Френска, Нѣмска, Англійска, Русска и др. Отъ туй Исторіята на Словесностьта часто са нарича и Исторія на Литературата.

Взаимната свръска на Теоріята на Словесностьта. — Теоріята на Словесностьта и исторіята на литературата взаимно си помагатъ една на друга; само едны теоретическы законы безъ Исторіята, щѣхѫ да са покажѫтъ произволны прѣдположенія, които не са прилагатъ на дѣйствителность и за никого нѣматъ обвѣзателна сила. Тъй сѫщо само единъ историческы прѣглѣдъ на произведеніята безъ теорія, нещѣше да обясни извора на тѣхното происхожденіе, и тѣ щѣхѫ да са покажѫтъ случайны явленія и таквызи, които не истичатъ отъ нуждытѣ на человѣческата природа.

Върху съединеніето на Теоріята съ Исторіята на Словесностьта са основава *Критиката*, сир. сѫжденіе за достойнството и недостаткытѣ на едно литературно произведеніе. Съ помощьта на Теоріята, критиката опрѣдѣля степеньта на едно дадено произведеніе; а съ помощьта на Исторіята показва какво влияніе ѐ имало това произведеніе върху съвременното нему общество.

Бѣлѣжка. — У насъ ёще Критика въ строгъ смысълъ нѣма, и колкото са ѐ поѐвила отъ скоро време повече може да са нарече лична припирня (споръ) помежду нѣкои литераторы неже критика. Но тъй обыкновенно быва съ сичкытѣ *новацы* въ една работа. Нѣщо въ родъ критикы едвамъ виждамы послѣдне въ *Періодическото списаніе* на българ. Книжовно

дружество отъ 1871—72, въ Бранла. Книжкы IV, V и VI.) Критическы ёще сѫ и статьитѣ на г. В. Поповича за Картинытѣ г. Н. Павлова въ бр. 1, стр. 19 и бр. 11. стр. 501 на „Читалище" отъ 1771—72 год.

Составнытѣ части на теоріята на Словесностьта. — Като са заловитъ съ изучванието на нѣкое искуство, ный най-напрѣдь трѣба да са запознаемы съ този матеріалъ който употрѣбява, то за своитѣ произведенія. Тъй напр., человѣкъ който желае да изучи живописанието, понапрѣдъ трѣба да изучи свойствата на краскытѣ, различното имъ смѣсваніе, законытѣ на свѣтлината и сѣнката, условіята на перспективата и пр. а сетнѣ вече да премине къ изучванието на родовитѣ ни живописанието: *Историческо, Пейзажна, Портретно* и т. н. подобно и въ Теоріята на Словесностьта ный трѣба да разгледаны словото или езыка, спр. да изучимъ различнытѣ условія, отъ които зависи изяществото на рѣчьта, и сетнѣ да дѣлимъ прозайческытѣ и поетическы произведенія на тѣхнытѣ родове, като изучваны законитѣ на сѣкое отъ тѣхъ отдѣлно. За туй теоріята на Словесностьта заключава въ себе си три части:

Теорія на слога, или *Стилистика*;
Теорія на прозата, или *Риторика*; и
Теорія на поезіята или *Поетика*.

ТЕОРІЯ НА СЛОГА
или
Стилистика.

Предварителны понятія

изъ Логиката и Риториката. (*)

* **Опредѣленіе на три отъ словеснытѣ наукы.** — Грамматиката изобщо учи право да говоримъ на единъ кой-да-е езикъ; *Логиката* излага законы и правила какъ право да мыслимъ, като обяснява на широко дѣйствіята на мыслителната сила; а *Риториката* означава наука на плавна или добра рѣчь изобщо, съ други думы: на ны учи красноречиво да излагамы мыслитѣ си въ писмо было или въ говоръ. Предмѣтъ на риториката, въ строгъ смысълъ, съставя разсмотрѣніето на естетическото съвершенство на мыслитѣ и езыка, които ведно образуватъ *слога* или *стиля*. За туй двѣтѣ послѣдни наукы днесь са изучаватъ чрезъ Словесностьта, като са сливатъ съ нея въ общата теорія на Словеснытѣ наукы.

* А. **Изъ Логиката:** *понятіе, мысли, сжжденія* и *умозаключенія.* — Когато нашійтъ духъ сравнява различны предмѣты, той търси и намѣрва или не нѣкоіи при-

(*) Въ русското ръководство нѣмаше този членъ, но ный го турямы нарочно, понеже ни са видѣ нужденъ за сичкытѣ които постживатъ въ областьта на тъзи обширна наука. Тъзи и другы пособны мѣста въ учебника ни ще бждатъ означены открай дѣто са захващатъ съ звѣздичка, а дѣто са тѣ свършватъ — съ тире.

лика и общи законы помежду имъ; тогазь той мысли, и неговото произведеніе са зве *понятіе*, *идея*, *мысль*; а силата съ която духътъ ни дѣйствува въ мысленьето, казва са *умъ*, *разумъ* (ratio). Слѣдователно, понятіята сѫ образы на сѫщества видимы или *вещественны* и невидимы или *отвлеченны*. Общо, нѣма мысль безъ понятіе, и мысльта è вынѫгы таквази, каквыто сѫ понятіята, които іѫ съставятъ.

Тъй напр.: 1) *Сѫнцѣтѣ è по-бѣлъ отъ млѣкото* — ето една мысль вещественна, защото сичкытѣ понятія въ нея сѫ вещественны, именованы, видимы; 2) *Пространството е една неизмѣримость безъ предѣлы.* — Ето мысль отвлеченна, защото сичкытѣ понятія, които іѫ съставятъ, сѫ отвлеченны.

Двѣ идеи или двѣ понятія, които сближавамы една съ друга въ ума си безъ да гы изречемъ, образуватъ туй което са казва *сѫжденіе* (jujement); а сѫщитѣ тѣзи идеи изречены, съставятъ едно *предложеніе* (proposition). Напр. ако кажемъ: *земята è плодоносна*, ный изричамы едно сѫжденіе, и образуваны едно предложеніе.

Много сѫжденія, сравнены помежду си или изведены едно отъ друго, правіѫтъ туй което са казва *разсѫжденіе* или *умозаключеніе* (raisonnement). Тъй: *нѣма дѣйствіе безъ причина; но понеже свѣтѣть сѫществува безъ да сѫмы го сѫздали ный, трѣба да има една причина вѫнъ отъ насъ и по силна отъ насъ, която го è сѫздала: тѣзи причина неможе да бѫде друга освѣнъ Богъ; слѣд. Богъ сѫществува.* Туй сега è едно разсѫжденіе или умозаключеніе.

Сѣко разсѫжденіе лѫжовно или крыво казва са *паралогизмъ* (paralogisme); причината за него е по-често незнаніето или лишеніето на правотата въ сѫжденіето.

Сѣко разсѫжденіе лѫжовно или правдоподобно, което

ща за цѣль да измами, нарича са *софизмъ* (sophisme). А и двѣтѣ тѣзи съжденія въ основанието си са срѣщатъ, защото и двѣтѣ съ лъжовны, като противны на здравыя разумъ. — Мѫчно са намѣрватъ примѣры отъ софизмы или паралогизмы у голѣмытѣ писатели, освѣнъ у комическытѣ поеты, които въ представлението на погрѣшкытѣ хорски, даватъ ни много примѣры отъ крывы съжденія.

За да разберемъ по-добрѣ едно разсъжденіе, трѣба да го приведемъ въ *силлогизмъ* (syllogisme). Тъй:

1. *Сѣко животно е смьртно;*
2. *Человѣкъ е животно;*
3. *Слѣд. человѣкъ е смьртенъ.*

Ето единъ силлогизмъ, сир. едно разсъжденіе, което заключава три предложенія, отъ които третото е строго изведено отъ първото чрезъ второто.

Първото предложеніе са казва *голѣмо*, второто *малко*, а третото — *слѣдствіе* или *заключеніе*. — Главното са нарича тъй, защото съдържа най-голѣмыя прѣдѣлъ (terme), който тука е сказуемото *смьртно*; второто предложеніе са казва *малко*, защото обхема малкыя прѣдѣлъ — *человѣкъ*; а прѣдѣлътъ, който гы обединява едно съ друго, казва са средень прѣдѣлъ — *животно*; най-подирь третото предложеніе трѣба выдлгы да заключава слѣдствіето на принципа въ двѣтѣ *начални предложенія* (prémisses). Тъй са нарицатъ голѣмото и малко предложенія зеты едно.

Има ёще седѣмь такызи формулы, дѣто предложенія са съединяватъ различно, за да искарамы нѣкои слѣдствія. Тѣзи формулы съ: *Ентимема*, *Епихерема*, *Сорить*, *Дилемма*, *Примѣръ*, *Наведеніе* и *Личенъ аргументъ*.

1) *Ентимема* е силлогизмъ безъ единъ премисъ, който лесно може да са допълни, каквото въ този примѣръ:

Добродѣтелта ны прави честити;

Слѣд. трѣба да обичамы добродѣтельта.

2) *Епихерема* е силлогызмъ, на който сѣкы преписъ е придруженъ отъ единъ редъ доказателства:

Трѣда да обичамы туй което ны прави честиты.

(Щастіето е цѣльта на нашето бытіе.)

Добродѣтельта ны прави честиты, туй са доказва отъ опытностьта, отъ свидѣтелството на другыть и отъ самата ни свѣсть;

Слѣд. трѣба да обичамы добродѣтельта.

3) *Соритъ* е редъ отъ силлогызмы съ едно само заключеніе:

а) *Срѣбролюбцыть сж пълны отъ желанія;*

в) *Които са пълни отъ желанія, тѣ са лишавать отъ много нѣща;*

г) *Които са лишавать отъ много нѣща, тѣ сж бѣдны.*

д) *Слѣд. сребролюбцыть сж бѣдны, сиромасы.*

4) *Диллемма* е разсѫждение съставено отъ двѣ прѣдложенія противны едно на друго, между които нѣма срѣдень пѫть и които искарватъ на сѫщото заключеніе. Такъвъ е примѣрътъ отправенъ къмъ Пиронейтѣ, който претендирували, че нищо не е възможно да са изучи:

Или разбирате туй що казвате или що не разбирите: Ако разбирате туй щото казвате, то трѣба да знаете нѣщо; но ако не знаете какво думате, вый нѣмате право да потвърдявате, че хората нищо немогѫтъ да знаѭтъ, защото нетрѣба да потвърдявамы туй което незнаемъ или сами го неразбирамы.

5) *Примѣръ* е силлогызмъ, на който главното прѣдложеніе е доказано съ доводы отъ единъ или много факты тъй Шатобріенъ, като говори за вѣрата подкрѣпя разсѫжденіето си съ примѣры:

« . . . . . Вѫтрѣшното убѣжденіе на нашата душа

може да бѫде источникъ на сичкытѣ добродѣтели, побудителна причина къмъ великы подвигы. То è необходимо условіе за най-благороднытѣ наслажденія на ума и сърцето. — Едно малко отдѣленіе отъ войницы, увѣрено въ искусството на своя пълководецъ, може да направи чудеса: 135 хыляды Македонцы вьрвіѫтъ подиръ Александра да преземѫтъ цѣлъ свѣтъ; Лакедемонъ, чрѣзъ довѣренностьта си у Ликурга става най-мѫдра область; единъ оракулъ обрича на Римлянытѣ много владѣнія, и тѣ гы придобываватъ; Колумбъ самичъкъ упрямо вѣрвалъ, че има другы, новъ святъ — и, на негова гласъ, новата земя излазя отъ безднытѣ на океана.»

6) *Наведеніето* è силлогызмъ, съ който отъ частны факты са извлича едно общо заключеніе. — Наведеніето са различава отъ примѣра въ туй, че въ примѣра фактытѣ слѣдуватъ, а въ наведеніето тѣ му предстоіѫтъ.

7) *Личныйтъ аргументъ* служи за собственно оржіе на противника да са побѣди; въ него той са побърква и пада, отъ самытѣ си идеи, отъ самытѣ си думы. Тъй *Лигарій*, като билъ обвиненъ отъ *Тиберона*, че са е былъ срѣщу *Цезаря* въ Африка, Цицеронъ, неговътъ бранитель употрѣбилъ срѣщу обвинителя този страшенъ и личенъ аргументъ, като казалъ:

«И кой е този, който отдава на Лигарія едно престѫпленіе? той е единъ человѣкъ, който иска да бѫде самичакъ въ Африка; единъ человѣкъ който са оплаква че былъ са отблъснѫлъ отъ Лигарія, человѣкъ, когото видѣли обрѫженъ срѣщу самаго Цезаря; О Тиберонe! какво правеше голата ти сабья въ Фарсалъ! Кой тѫрбухъ, кои гѫрди търсѣше твойтъ мечъ тогазъ? Отъ дѣ ти идеше този жаръ, този куражъ? Тѣзи очи, тѣзи рѫцѣ какво дыріѫтъ? Къкво желаешь? Какво искашь?....»

На тѣзи думы Цезаръ растреперанъ, истьрва книгытѣ,

които заключаваха акта на обвиненіето: краснорѣчіето на оратора побѣди и клеветника и съдника.— Лигарій са оправда.

* В. **Изъ Риториката**: 1) *Да мислимъ* ще каже: да съставямы въ ума си прѣдставленіе, или изъобразеніе на прѣдметъ умственный или чувственный. Слѣд. мислитѣ съ прѣдставленія и изображенія на нѣщата отъ нравственныя и физическый міръ.

Същественнoто качество на мислитѣ, което съставя тѣхното твърдо основаніе, е *истината* или *правдата* (la vérité). *Изобразеніето бива истинско*, когато сходствува съ прѣдмета; и мисьлта бива *истинска* (vraie) въ ума на писателя или на оратора, слѣд. прѣдставя са такава и на читателя или слушаталя, когото съставенный образъ на прѣдмета е вѣрно живописанъ съ сичкытѣ неговы свойства. Ако туй изобразеніе прѣдставя прѣдмета цѣлъ въ сичката негова обширность; то мисьлта ще бъде истинска или права отъ сѣка страна, и тогазь тя са нарича *точна* (juste).

За да са достави на нѣкоя мисль тъзи правота и тъзи точность, която иска разсъдъкътъ, на писателя надлѣжи да объеме и означи отношеніето или несъобразностьта на тѣзи идеи, изъ които са тя съставя: сир. сходството или противоположностьта, които изобразяваннный въ мислитѣ прѣдметъ може да има съ другытѣ прѣдметы, умственны или чувственны.

* **Каквы и каквы бываръ мислитѣ.** — Сѣка мисль има свой особенъ характеръ или особенны красоты, които я отличаватъ отъ друга една мисль; а нѣкои заематъ този си характеръ отъ самытѣ прѣдметы. Тъй на пр. когато прѣдметътъ е благороденъ, величественъ, скърбенъ или веселъ, пріятенъ или непріятенъ, то и мисьлта ще бъде таквази. Особеннитѣ красоты, по които са отличаватъ

нѣкои мысли сѫ: *сила*, *отлость*, *живость*, *тѣнкость* и *простосърдечіе*.

1) Мысльта быва *сила* (forte), когато представляваниий отъ нея предмѣтъ произвожда дълбоко впечатленіе. Такъвъ е Саллостіевото изображеніе *Катилина*, който бѣлъ убитъ въ сраженіето противъ неговото отечество: «Неговото тѣло са намѣри между тѣлата на непріятелитѣ му; на лицето му бѣше ѐще запечатана онъзи гордость, която са виждаше на него въ живота му.»

Силна и платенна мисль изразяватъ думитѣ на единъ баща, който оплаква преждевременната смьрть на дъщери си: «Оплакоемъ тъзи, която мене трѣбаше да оплаче!»

2) Мысьлта быва *смѣла* (hardie), когато преставенный отъ нея предмѣтъ са изобразява съ необыкновенны чѣрты за ума. Тъй на пр. у Горація сѫ описани *гриѫтѣ*. Между другитѣ забѣлѣжителни сѫ тѣзи стихове изъ неговата Ода: «Гриѫтѣ скачатъ подирь насъ на мѣднодъннь корабы; и прищевкытѣ тичатъ на четы слѣдъ насъ до края на свѣта.» Туй което Русскый единъ поетъ изрекълъ въ стихове:

«Заботы прыгаютъ за нами
На мѣднодонны корабли
И мчатся прихоти толпами
За нами въ слѣдъ на край земли.»

3) Мысльта быва *жива* (vive), когато прѣдметътъ са изобразява въ ума съ една жива чьрта. Титъ-Ливій наприм., като описва сраженіето на *Горацієвитѣ* съ *Куріацитѣ*, говори за тѣзи три новы войскы: «Вьрвѣтъ, вьрвѣтъ, като носѣтъ въ себеси мѫжеството на три готѣмы войскы.» У Тацита четемъ, че Глаѫкъ Каледонскій царь, като са готвилъ да са біе съ Римлянитѣ, рѣчьта си къмъ войската свьршва съ тѣзи думы: «Като отивате на бой, помыслете

за своитѣ прѣдѣды и потомцы.» Въ Псалтиря на много мѣста има живы мысли; ный показвамы само двѣ такыва въ пс. 36-ый, ст. 10 и 36:

И ещіе малѡ и не бѹдетъ грѣшника; и взыщеши мѣсто егѡ, и не ѡбрѧщеши.

И мимѡ идохъ и се не бѣ; и взыскахъ его, и не ѡбрѣте сѧ мѣсто егѡ.

4) Мысльта быва *тѣнка* или *мека* (délicate), ако прѣдмѣтътъ въ неіѫ са изобразява несъвьршенно, но тъй щото другото лесно са разбира. Плиній въ панегирика си къмъ Траяна изрича тъзи тънка мысль: «Ты само си такъвзи Императоръ, комуто è позволено да бѫде *отецъ на отечеството*, прѣди да му станешь (по названіе).» Защото другытѣ императоры, като не были *отцы на отечеството*, вынѫгы таквызи са нарічали. — Освѣнъ тънкостьта, която състои въ мыслитѣ, има ёще една тънкость — въ чувствованіята дѣто по-много участвува сърдцето нежели умътъ, и която по-добрѣ може да са нарече *нѣжность* (tendresse). Тъй у Расина, Титъ говори за *Бераниса*:

«Depuis cing ans entiers, chaque jours je la vois,
Et crois toujours la voir pour la première fois.»

Т. Е. Има цѣлы петь годины, какъ іѫ виждамъ сѣкы день, а струва ми са че я виждамъ сè за пьрвый пѫтъ.

5) Мысьльта быва *простосьрдечна* или *наивна*, (naive), когато предмѣтътъ въ нея са представя безъ никое по видимому стараніе отъ негова страна. Наивностьта (la naïveté) състои въ нѣкакъвъ си простъ, откровенъ но и хитъръ видъ, какъвъто е напр. видътъ на умныя селянинъ или на хитро нѣкое дѣте.

Отъ наивната мысьль трѣба да отличавамы *естественната* (naturélle), съ туй че послѣдната прѣдставя нѣщо та-

квози, коего са намѣрва въ самата сѫщность но излагаемыя предмѣтъ, и като че са ражда отъ самыя предмѣтъ, тъй щото на читателя или слушателя са вижда, като че я ималъ преди да прочете или чуе за нея, и слѣд. като че не е щѣла никакво ученіе отъ страната на писателя, който са пакъ мѫчилъ да я намѣри. Таквази мисль може да прѣдставя нѣщо велико, нѣщо высоко; по простосьрдечната или наивната мысль выпѫгы прѣдставя нѣщо малко, невъзвышено. Тъй Цицеронъ въ една рѣчь противъ *Верреса*, говори за статуитѣ на *Церера* и *Триптулема*, които този Римскый гражданинъ искалъ да си присвои, но спорѣдъ чрезмѣрната имъ тежина той неможалъ нито да гы премѣсти: «Изяществото ты подхвърлило на опасность за плѣнъ — величината ты отѫрва!»

Най-подирь, трѣба да забѣлѣжимъ, че има мысли които самы по себе си нѣматъ никое друго достойнство, освѣнъ истината. Тѣ въ множеството си прѣдставятъ са на сѣкы здравомыслящъ человѣкъ, и безъ напрѣганіе на ума раждатъ са изъ предмѣта, за който писательтъ или ораторътъ говори. Тѣзи мысли сѫ просты, обыкновенны, и често даже простонародны; за туй, по необходимость, тѣ трѣба да са накычатъ съ хубавы фразы, какъто да имъ еа даде извѣстенъ видъ на новость, величіе, благородство или друго нѣкое съвършенство. Нѣма нищо по-право, ёще по-просто и по-обыкновенно отъ тъзи мысль: *смъртьта никого не жали*; — но Горація я възвышава и прави я нѣкакъ нова като казва: «Смъртьта сваля долу чертогытѣ царскы тъй, както и колибытѣ сиромашкы.»

Тъй ный преминуваме вече въ Теоріята на слога или стиля, която е първата часть на Словесностьта, като начнемъ отъ опредѣлението на самото за него ученіе — стилисти-

Значеніе на стилистиката. — *Стилистиката*, или ученіето за слога, опрѣдѣля характера на рѣчьта и показва условіята, отъ които зависи нейного изящество. — Стилистиката е получила своето названіе отъ думата *стиль*, и означава пръчица, съ която въ старо време пишѣли на дъсщицы полѣны съ восъкъ. Тъзи пръчица отъ едина край была остра, а отъ другыя тъпа, и когато трѣбало да исправіятъ нѣкои изразенія, съ тъпыя край сличавали написаното. Отъ туй у древнитѣ са казвало: *по-често превъртай стиля*, което значало — често исправай слога или състава на рѣчьта; за туй думытѣ *стиль* и *слогъ* станѣли еднозначны (синонимы), и сега се едно е да кажемъ: слогътъ на Фенелона или стилътъ на Фенелона.

Значеніе на слога. — *Слогъ* или *Стиль* въ съчиненіята има обширно и тѣсно значеніе. Въ обширенъ смысьлъ слогъ са казва сѣкый съставъ на рѣчьта каквото и да бъде неговото достойнство; за туй и думатъ: *тъменъ* слогъ или *ясенъ* слогъ, и пр. а въ тѣсенъ смысьлъ подъ името *слогъ* разумяватъ характера на рѣчьта, който е свойственъ на едного само списателя; напр. слогъ на Рацина, на Волтера, на Бюфона — у френцытѣ; слогъ на Ломоносова на Карамзина, на Пушкина — у Руссытѣ; слогъ на Михаиловскій — у Българытѣ, и д. т... Особеноститѣ на слога у сѣкы единъ описатель са обясняватъ въ Исторіята на Литературата, а общи законы на слога на които са подчиняватъ сичкытѣ произведенія отъ словесного искуство, излагатъ са въ Стилистиката.

Бѣлѣжка — Не трѣба да смѣсвамы слогъ съ езикъ. Езикъ е съвокупность на думытѣ, които употрѣбява единъ народъ; а слогъ е способъ за располаганіето на думытѣ въ рѣчи; отъ туй езикътъ служи само като матеріалъ за слога. Езикътъ състави достояніе на цѣлъ народъ, а слогътъ е собственность на писателя; оттуй на единъ писатель не

може и не трѣба да измѣни езыка, но сѣкый може да преобразова слога.

Двѣ страны на езыка и слога. — Сѣка дума изрича едно понятіе; но въ сѫщото време тя е звукъ, който въ насъ разбужда живъ образъ или видъ на предмѣта. Тъй словото или думата прѣдставя двѣ страны: *вѫтрѣшна* и *вѣншна*. Отъ къмъ вѫтрѣшната страна думата è понятіе което удовлетворява щѣніята на нашыя умъ, а отъ вѣншна страна тя è много или малко изящно изразеніе, което удовлетворява щѣніята на нашыя вкусъ. За туй и въ слога ный забѣлѣжвамы пакъ двѣ страны: *Логыческа* и *Художестсенна*.

Логыческа страна на рѣчьта е нейныйтъ смысълъ, нейното лесно разумѣваніе, а художественна страна на речьта — нейното изящество. Въ логыческо отношеніе рѣчьта предава нашата мысль или вѣрно, опрѣдѣлително, или превратно, тьмно, споредъ както е намъ понятенъ прѣдмета, за който пишемъ. Въ художественно отношеніе рѣчьта быва за насъ или пріятна или непріятна, като гледамы стройно ли въ нея слѣдватъ звуковетѣ единъ слѣдъ другы, и думытѣ живо ли рисуватъ образа на предмѣта.

I. Логыческы условія на слога.

Ясность и точность. — Логыческата страна на слога изысква *ясность* и *точность*. Ясностьта на изразеніето състои въ туй — да може рѣчьта да са разумѣва лесно, свободно, безъ никое напряганіе на ума. Римскый зриторъ Квинтиліанъ е казалъ: «Трѣба да са стараймы не а туй какъ сѣкый да ны разбере, но какъ да не е възможно да не ны разбере.» Точностьта на слога състои въ [illegible]огата опрѣдѣлителность на изразеніето, тъй щото рѣчьта

да има именно толкози думы, колкото и понятія сѫ въ нея, ни по-много, ни по-малко.

За ясностьта на изразеніето ный можемъ да употрѣбимъ нѣколко думы на мѣсто една; а за точностьта на изразеніето, напротивъ, иска са да изберемъ една дума, но таквази, които досущь вѣрно да изразява понятіето. Тъй, слогътъ на едно учебно рѫководство въ каква да е наука отличава са повече въ ясность, нежели въ точность на слога, защото е прѣдназначено за дѣца незапознаты ёще съ излагаемыя предмѣтъ; напротивъ, слогътъ на единъ ученъ курсъ отъ сѫщата пакъ наука прѣдставя повечé точность, нежели ясность на изразеніето, защото той е за хора които сѫ вече учили тъзи наука.

Отъ дѣ слогътъ быва тьменъ. — На ясностьта на слога са противополага *тьмнотата.* Тьменъ слогъ са казва онзи съставъ на рѣчьта, по който мѫчно може да са разбере туй, що авторътъ е искалъ да каже. Най-главна причина за тьмнотата на слога служи недостатъчното знаніе предмѣта на съчиненіето.

Който не разбира ясно прѣдмета за който пише, и не може да си го прѣдстави съ сичката отчетливость, той са и изразява за него не точно, тьмно, непонятно. Наприм. като не знаешь основателно за движеніето на планетытѣ, не е възможно да изложишь ясно, Лунното или Слънчевото затьмѣнія. Освѣнъ туй тьмнотата на слога происхожда ёще отъ барбаризмы, техническы думы, архаизмы, неологызмы, провинціализмы.

1) *Барбаризмы* изобщо са наричатъ чуждестраннытѣ думы и обращенія, които могѫтъ да са замѣнѭтъ съ равносилны думы отъ народныя сзыкъ; напр. *Руины* вм. развалины; *генерація* вм. поколѣніе; *вріажь* вм. пѫтешествіе; *експрессія* вм. изразеніе; той е *твърдъ* уменъ *за да ка-*

же глупость (il est trop sage, pour dire une bêtise) вм. *той е твій уменъ, щото неможе да каже глупость,* и др. т. Подобны заемванія наричатъ са ёще съ името на народа отъ когото сѫ зеты; напр. Латинизмы, Галицизмы, Германизмы, Сѣрбизмы, Гѣрцизмы или Елинизмы и пр.

2) *Технически думы* са казватъ онѣзи, които сѫ усвоены отъ нѣкоя наука или отъ нѣкое искуство, а за туй по-многото не сѫ извѣстны на публиката; такивзи сѫ сухопѫтнытѣ и морскы командны думы; названія на нѣща които са относятъ до корабостроеніето, архитектурата и др. т.; ёще названіята на съставнытѣ части отъ инструменты физическы, музикалны и др.

3) *Архаизмы* сѫ думытѣ остарѣли и излѣзли вече отъ употрѣбеніе; напр. *абіе* вм. тутаки, *воинъ* вм. войникъ, *сотворяваме* вм. правіѫ, *понеже* вм. защото, *тѣмже* или *того ради* вм. за туй, *что* вм. що или какво, *мя, тя, ся,* вм. ме, те, се, или ма, та, са.

4) *Неологизмы* са наричатъ, на онакы, думытѣ които сѫ отъ ново съставены, а не влѣзли въ всеобщо употрѣбеніе, напр. *самость, себечество* или *азство* вм. егоизмъ, *питомка* (*) вм. политизмъ, *пѫрлавина* вм. еластичество и др. т.

5) *Провинціализмы* са казватъ думытѣ, които не сѫ извѣстны въ цѣла страна на единъ народъ, а само въ нѣкоя область; напр. *стракина* вм. паница; *кѫрчагъ* вм. стомна; *клюнъ* вм. чонка; *врегище* вм. платникъ (чувалъ); *кликамъ* вм. викамъ и зовѫ; *мьни* вм. мене; *веще* вм. ёще и мно-

(*) Г-нъ П. Р. Славейковъ, като препечаталъ (крадено) моя преводъ отъ Франциска Соабія: „Правила на политизма,“ исковалъ му и новата тъзи дума Питомка, види са отъ Питоменъ‘ а не дивъ человѣкъ?!...

то другы, съ които са отличавать старо-планинскытѣ Българы отъ полѣнскытѣ въ Българія, Тракія и Македонія.

Отдѣ произхожда стутаностьта на слога.— На точностьта на слога са противополага стутаностьта. Стутанъ или разбъркан слогъ са нарича този, отъ който мысльта на автора може да са разбере на опакы, и на думытѣ му може да са приложи сѣко друго значеніе. Тъзи погрѣшность на слога произхожда:

1) Отъ неправилното расположеніе на *думытѣ;*

2) Отъ употрѣбеніето на еднакво окончаніе въ различны падежы;

3) Отъ неправото употрѣбеніе на прѣпинателнитѣ бѣлѣзы;

4) Отъ некѣрното употрѣбеніе на синонимытѣ и омонимытѣ. —

Тукъ ный ще са спрѣмъ особно върху послѣднята причина, за да дадемъ едно опрѣдѣленіе на тѣзи думы:

* **Синонимы и омонимы.** — *Синонимы* са думы различны по звуковетѣ и сходны по значеніето и които показвать прилика на едно понятіе съ друго; напр. свѣтлина, видѣлина, блясъкъ, сіяніе; истина, правда, правота, право; благодарность и признателность, положеніе и състояніе и пр.

Омонимы са думы, които на опакы бывать еднаквы по звуковетѣ, а различны по значеніето, напр. *коса* — за главата, за косеніе, и за часть отъ земя вдадена въ море; *носъ* — у человѣка и животнытѣ, на параходъ или корабъ и ладія, ёще малка часть отъ земя проточена въ морето, която са казва и *мысъ*; *езикъ* — у человѣка пакъ и у животнытѣ, на звънецъ, подобно и дарѣ слова (говоръ) и съвокупность на думытѣ на единъ народъ; едно време думата езикъ значала и цѣлъ народъ (ꙗзыкъ): снаꙗ Богъ разꙋмѣйте ꙗзыцы и покарайтеса, ꙗко съ нами Богъ.

Оттука неточното употребеніе на синонимытѣ води къмъ двусмысленность; тъй сѫщо и употрѣбеніето на омонимытѣ, безъ прилично обясненіе, дава поводъ на различны неразборіи. На омонимытѣ са основаватъ каламбурытѣ.

Каламбуръ са казва игра на думытѣ или умысленно употрѣбеніе на нѣкои омонимы, съ цѣль да изрече нѣщо остроумно, смѣшно; единъ войникъ, като отивалъ на война, казалъ: азъ ще са отличѫ и ще получѫ *крьстъ*. — Да, отговори му другый, и ещe по-голѣмъ — *дьрвенъ* (т. е. на гроба). За най-добры каламбуры са иматъ френскытѣ, защото френскыйтъ езикъ е особенно богатъ съ омонимы; каквото: mer — море, Mers — име на градъ, mère — майка, maire — меръ (началникъ); verre — стъкло, ver — чьрвей, vert — зеленъ, vers — стихъ и противъ, къмъ и пр. и пр.

* Примѣры за Синонимы:

1) *Средство и способъ.* — Пьрвото е главенъ двигатель на едно дѣйствіе, а второто спомощно орѫдіе на срѣдството. Тъй, общо срѣдство да говоримъ е езикътъ; а способътъ добрѣ да говоримъ състои въ правилата на езика. — По-напрѣдъ е было нужно да са покаже *срѣдство* какъ са прави баруть, а сетнѣ сѫ са научили и тол *способъ* на употрѣбеніето му.

2) *Свойства и качества.* — И двѣтѣ тѣзи думы показватъ собственна принадлѣжность на едно нѣщо, което ѫществува нераздѣлно въ него, а втората показва принадлѣжность спечелена, когато нѣщото получава отъ нашето за него разсѫжденіе, когато ний искамы да знаемъ какво е то. За туй и казвамы: *Физическы свойства* на тѣла; *свойства* на Българскый езикъ; *качества* на добросъвѣстенъ человѣкъ, и проч.

3) *Способность и дарованіе.* — Пьрвата отъ тѣзи думы са простира на цѣло, а втората — на части. Сичкытѣ хòра иматъ способности, ако и неравны; но *дарованіе* са намѣрва, само въ нѣкои другы. Человѣкъ има *способность* да говори, а не *дарованіе*, и тъзи способность у него са нарича *даръ слова*; защото езыкътъ е принадлѣжность на сичкытѣ хòра, а не исключителенъ даръ на нѣкого отъ тѣхъ (исключаватъ са обаче глухонѣмытѣ). И способность къмъ нѣщо са придобыва съ ученіето, съ опытъ; но дарованіето быва врожденно у человѣка.

4) *Положеніе и состояніе.* — Едното показва дѣйствіе скоропреходяще и случайно въ пространството, а второто — продължително, и обыкновенно дѣйствіе на времето. Ный казвамы: *состояніето* на здравіето му, а не *положеніето*; наопакы пакъ думамы — злочестото *положеніе* на еди-коя челядь, а не *состояніето* ѝ. Съ другы думы: сиромахътъ, който днесъ са намѣрва въ жалостно *положеніе*, утрѣ може да стигне въ завидно *состояніе*.

Бѣлѣжка. — Отъ тѣзи примѣры прилѣжателнытѣ ученицы, ражкозодены, ще си обяснѣятъ самы синонимытѣ: *щастіе* и *благополучіе*, *признателность* и *благодарность*, *пѫть* и *пѫтека* и др.

II. Художественны условія на слога.

Музыкалность и изобразителность на слога. — Художественната страна на рѣчьта изысква *музикалность* и *изоброзителность* — Музыкалностьта или благозвучіето на слога състои въ стройното хармоническо съединеніе на думытѣ и предложенія́та, тъй щото рѣчьта да бѫде пріятна на слуха. На пр. ако кажемъ: *при прѫкарваніето* на времето въ *забавкы*, *забравятъ* са дѫлжноститѣ, —

фразата ще бѫде твърдѣ неблагозвучна, защото въ нея са съединяватъ много еднакви слогове.

Изобразителностьта на слога състои въ картинното изображеніе на мысльта, тъй щото мысльта да бѫде прѣдставена не въ отвлеченъ видъ, а въ чувственъ образъ; на пр. на мѣсто да речемъ: *пролѣтьта сѫживява природата*, ный можемъ да изразимъ тъзи мысль въ слѣдующата картина: природата съ улыбка ясна прѣзъ сънь посрѣща утрото на годината. Туй което Русскый единъ поетъ (Пушкинъ) изрекълъ въ стихове:

« Улыбкой ясною природа
Сквозь сонъ встрѣчаетъ утро года. »

Тукъ природата е представена като живо нѣкое сѫщество, което са пробужда подирь дългата зимна нощь и привѣтливо посрѣща пролѣтьта.

Художественытѣ условія на слога истичатъ отъ самытѣ свойства на езыка: въ сѣка дума ный забѣлѣжвамы *първо* звукъ на гласа, който дѣйствува на слуха, и *второ* образа на предмѣта, който дѣйствува на въображеніето. Поради това думата вече заключава въ себя си средства за изящното изричанье на мысльта; человѣкъ само са ползува отъ тѣзи средства въ по-обширны размѣры, а именно: свойствата на отдѣлна една дума той прѣнося на цѣла рѣчь. Думата посредствомъ единъ езыкъ и единъ образъ, изразява понятіе, а рѣчьта посредствомъ стройното съединеніе на много звукове и образы, изразява цѣла мысль.

(Тукъ най-напредъ ще разгледамы музыкалностьта на слога, върху която са основава и *Стихосложеніето*, а сетнѣ ще видимъ неговата изобразителность въ тъй нареченытѣ *Тропы* и *Фигуры*.)

Законы на музыкалностьта на слога. — Слогътъ, въ който е указано благозвучіето, нарича са *сладко*,

а насрѣщныйтъ му — *бодливъ* или *грапавъ*. Законытѣ на музикалностьта на рѣчьта извождатъ ся отъ самытѣ свойства на езика, а именно:

1) Въ сѣка дума гласнытѣ буквы са съгласяватъ съ съгласнытѣ тъй, щото да представятъ послѣдователно преминуваніе на звуковетѣ мекы въ ѣкы и на опакы, ѣкы въ мекы. За туй гладкостьта на рѣчьта са развали отъ набираньето на много *гласны* или *съгласны* буквы една слѣдъ друга; напр. азъ ходѣ *и у* баща *ѝ и* у чича *ѝ*; — мирното *ѝ уединеніе*; кле*тата тата*рка, устрѣлъ да я устрѣли! Ёще и въ една отъ пѣснитѣ на извѣстната *Пѣснопойка*: —

« *Кака ти та* чака
Долу на со*кака*. »

2) Колкото и да сѫ слоговетѣ въ една дума, единѣтъ отъ тѣхъ има *удареніе* (тонъ), а другытѣ нѣматъ; тъй сѫщо и въ рѣчьта нѣкои думы са произнасятъ съ по-высокъ тонъ, а нѣкой съ по-низъкъ. За туй думытѣ трѣба да сѫ расположены тъй, щото удареніята да са намѣрватъ едно отъ друго въ съразмѣрно разстояніе, и гладкостьта на рѣчьта са развали отъ сближаваньето на много думы едносложны или многосложны; въ първыя случай удареніята ще са намѣрватъ твърдѣ на близу, а въ послѣднія — твърдѣ на далечь едно отъ друго. — *Ученицытѣ самы ще видѣятъ примѣры за него, като четѫтъ съ вниманіе разнытѣ вѣтхы и новы българскы книгы, които не сѫ излѣзли сичкытѣ отъ вѣща рѫка.*

3) Слоговетѣ въ думытѣ сѫ вынѣшны разнообразны: едны състоѣтъ отъ една буква, другы отъ двѣ, три и повече буквы; наприм. *домъ*, *у-лыб-ка*, *стро-е-ні-е* и проч. Тъй сѫщо и обращеніята на рѣчьта трѣба да бѫдѫтъ различны. За туй музикалностьта на слога са развали отъ натрупваньето сѐ еднаквы слогове, каквото въ горнитѣ два

примѣра (съ *татарката* и онъзи *кака*), или въ туй игрословіе изъ живата народна рѣчь: *Хитаръ Петаръ плетъ плете*; *подври, Петре, плета* и пр. Подобно са тѣ разваля и отъ еднаквото сѐ размѣстенье на думытѣ или отъ съчетаніето имъ противъ свойството на езика, което са позволява само въ стихотвореніята. Тъй напримѣръ изрѣченіето на Еврипида, което è преведено въ *Послѣднитѣ дни на Помпея*:

«Въ кѫщи добрата жена да стои ѝ прилича,
«А вънъ отъ вратата
«Тя сичкото свое достоинство губи» (*)

може въ проза по-гладко да са напише, като кажемъ: «Добрата жена ѝ прилича да стои въ кѫщы, а вънъ отъ вратата, тя губи сичкото свое достоинство.»

4) Думытѣ обыкновенно състоѭтъ отъ толкози слогове, за колкото è достатъчно едно само удареніе; *мѫ-жествен-ный, ве-лѝ-че-ствен-ный, бла-го-по-лу-чіе* и др.; сѫмо отъ сложнытѣ думы нѣкои искатъ двѣ ударенія, но тѣ сѫ мѫчны за произнасяніе; каквото *жѐр-тво-при-но-шѐ-ніе, ко-лѣ-но-пре-кло-нѐ-ніе*. Тъй сѫщо и фразытѣ трѣба да иматъ умѣрена дължина, защото благозвучіето на рѣчьта са разваля отъ несъразмѣрностьта въ объема на главното и придаточното прѣдложенія. (Вж. за туй примѣры въ правилата на словосъчиненіето).

Музыкалность на слога отъ строеніето на рѣчьта. — Музыкалностьта на слога много зависи отъ расположеніето на предложенія въ цѣлото съчиненіе. Откъмъ строеніето на рѣчьта, слогътъ быва три вида: отривистъ, періодическый и разговоренъ.

(*) Гл. въ романа на Е. Л. Булвера, преводъ Н. Михаиловскаго [illegible]ава българ. Читалище въ Цариградъ 1870.

Отрывистъ слогъ са нарича тъзи рѣчь която състои отъ краткы предложенія, не съединени помежду си съ съіѫзы. Тука сѣко прѣдложеніе, като отдѣлено отъ друго, изразява независима, самостоятелна мысль и обраща на себе си вниманіето на читателя. Отъ туй отрывистыйтъ слогъ е особенно изразителенъ тамъ, дѣто трѣба да са прѣдстави разнообразіе на предмѣтытѣ, които ны поразяватъ съ пьстрина и разнохарактерность. Изъ пѫтуваніето на Пушкина въ Ерзерумъ, ный извличамы тѣзи родове: « Коньтъ ми бѣше готовъ. Азъ тръгнѫхъ съ *калаузинъ*. Сутрината бѣше прѣкрасна. Слънцето ясно грѣеше. Ный вървѣхмы по широка една лѫка. По гѫста зелена морава, оросена отъ росата и отъ капкытѣ на вчерашенъ дъждъ. Прѣдъ насъ са лѫщѣеше една рѣкычка. И ето Арпачай! каза казакътъ. Арпачай! нашата граница! Туй струваше колкото Араратъ. Азъ са затекохъ къмъ рѣката съ неизяснимо едно чувство. До тозь часъ ёще не бѣхъ виждалъ чужда земя. Границата имаше за мене нѣщо тайнственно. »

Отрывистата рѣчь, доведена до възможна краткость, тъй щото въ нея да са испуснаты не само съюзытѣ но и пояснителнытѣ ёще думы, нарича са *Лаконическа*, отъ имсто на Грьцката страна *Лаконія*, дѣто сѫ имали необыкновенна краткость въ разговоръ. Таквозь е на пр. знаменито-то извѣстіе на Юлія Цезаря до Римский сенатъ за неговытѣ побѣды въ Галлія: « Дойдохъ, видѣхъ, побѣдихъ. » Подобно има много отъ донесеніята на Суворова къмъ Руската императорица Екатерина за удьржанытѣ отъ него побѣды въ Австрія: « Прага у ногъ Вашего Величества. Ура! » той писалъ на Императорицата, която му отговорила: « Ура, Фелдмаршалъ Суваровъ! » И съ тѣзи думы той былъ възведенъ на чинъ фелдмаршалскый. — Лаконическата рѣчь са

употрѣбява повече въ надписы на паметницы; на пр. «Юрію Венелину Одесскытѣ Българы.»

Періодическыйтъ слогъ, въ противоположность на отрывистыя, състои изъ періоды, въ които сичкытѣ предложенія сѫ съединены чрезъ съюзы. Тукъ вниманіето са съсрѣдоточава не на сѣка мысль особно, а на тѣхното стройно съединеніе въ едно цѣло, спр. на главната мысль, къмъ които са относятъ сичкытѣ второстьпенны. Отъ туй періодическыйтъ слогъ ѐ особно приличенъ тамъ, дѣто трѣба да са прѣдстави не разнообразіе, а сходство на предмѣтытѣ, скупность на мыслитѣ, които иматъ ближна свръзка помежду си, като на пр. ораторскытѣ рѣчи произнесены прѣдъ събранія, въ проповѣдитѣ, въ разсѫжденіята и пр. Сичкытѣ почти древни литераторы Елинскы и Латинскы, писали сѫ по този слогъ. Отъ новытѣ, Германцытѣ ёще имъ строго подражаватъ; а Френскытѣ писатели повече са употрѣбявали и употрѣбиватъ отрывистыя слогъ. Бюфонъ е писалъ съ гладъкъ періодическый слогъ. У Руситѣ Ломоносовъ ѐ който най-напредъ въвелъ този слогъ по примѣра на езыцытѣ Нѣмскый и Латинскый; но по-новытѣ Русскы писатели са служѫтъ съ отрывистыя слогъ, и ный имъ подражаваны.

* *Бѣлѣжка.* — Колкото за насъ Българытѣ, като нѣмамы ёще такыва писатели, на които да сочѫтъ съ прьстъ, неможемъ каза, че имамы и опредѣленъ слогъ: никой отъ насъ не употребява чисто едина или другыя слогъ, но повечето смѣсено са служѫтъ и съ двата. Ето общото мнѣніе на писателитѣ за едина и другыя слогъ: — Періодическыйтъ има по-много благородство и стройность, нежели отрывистыйтъ слогъ. Този послѣдній е по-лекъ, по-живъ по-ясенъ; нито единътъ обаче, нито другыйтъ трѣба да ѐ лишенъ отъ главнытѣ условія на слога, и добрѣ ѐ да гы употрѣбѣвамы размѣсено, за да доставимъ на сѫчиненіето си разнообразіе [illegible] variété). Изобщо можемъ ре, че періодическыйтъ слогъ по-

вече прилича на предмѣти благородны и важны, а отрывистыйтъ само е пріятенъ и забавенъ. —

Най-подиръ *разговоренъ* слогъ са нарича таквази рѣчь, която дръжи срѣда между отрывистата и періодическата, сир. състои кое отъ не голѣмы періоды, кое отъ краткы предложенія или малкы фразы. Като употрѣбяваны, споредъ какъвто са случи, формата на періода и формата на предложеніето, разговорныйтъ слогъ са отличава съ безискуственость или естественость, и са приближава до обыкновенныи разговоренъ езикъ, за туй са и тъй нарича. Съ този слогъ са пишѣтъ обыкновенно единъ родъ забавно поучителны съчиненія, които наричатъ *Романы*, *Нувелы*, *приказкы*. Отъ Европейскытѣ езыцы Френскыйтъ има най-много таквази съчиненія; отъ Славенскытѣ има Рускыйтъ. Ный на езика си имамы твърдѣ малко Романы прѣведоны, а ни единъ ѐще съчиненъ. Нувелла имамы една — *Хайдутъ Іонко*, и тя е прегледена отъ Френскы подъ името *Стоянъ войвода*. Повѣсти или приказкы са намѣрвалъ повече на езика ни; отъ преведенытѣ до сега първо мѣсто дръжи приказката *Ясенъ 1-ый*, по-напрѣдъ съчинена на Полскый езикъ, а отъ оригиналнытѣ нашы повѣсти първа е тъй нареченатa *Нещастна фамилія* отъ В. Д., печатана въ нѣколко броя на Българскытѣ книжницы отъ 1860 год.

* Примѣръ за разговорныя слогъ ный привождамы изъ «Ясенъ І-й», именно тамъ дѣто Петтръ, Ясеновъ братъ говори: «Ето предъ насъ прѣкрасна долина, обиколена съ «высокы горы, прѣзъ които водѣятъ само едны стръмни «пѣтекы. Виждишь ли Е! тамъ онѣзи села? Тамъ живѣе «нашъ народъ. Горытѣ сѫ го упазили отъ Грѣцкото нѣ«ніе. Тамъ хѫрата трѣба да сѫ по-добры и по-Българы?... «Наистинѫ тамъ ще са увѣримъ до колко можемъ са на«дѣва на народа, но като са увѣримъ да са върнемъ въ

«Търново пакъ пиро да очакваме сполука отъ Бога и съ «спокойна съвѣсть да са радваме на добринитѣ съ които «ни е Той дарилъ.»

Бележка. — Любознателнитѣ и прилѣжателни ученици можатъ много да са ползоватъ отъ тѣзи хубава приказка изъ народната наша исторія и за тритѣ видове на слога, като я прочитатъ и разчленяватъ открай до край сами или подъ ръководството на учителитѣ си.

Музыкалностъ на слога отъ съчетаніето на думитѣ. — Отъ съчетаніето на думитѣ произхождатъ два рода рѣчи, *прозаическа* т. е. свободна, неподчинена на никакъвъ размѣръ, и *стихотворна*, т. е. мѣрна, която има опрѣдѣлени граници. Строеніето на прозаическата рѣчь или просто на *прозата*, подчинява са токо на едны Граматическы закони; а строеніето на стихотворната рѣчь подлѣжи съ туй и на правилата на особено едно искусство — *стихосложеніето* или *версификаціята*. — Ный тукъ ще дадемъ общы нѣкои *опредѣленія* и *правила* за него, като хвърлимъ и единъ погледъ върху българскытѣ искуственны (литературны) и народны стихове.

III. За стихосложеніето.

А. *Общи опредѣленія и правила.*

Три рода стихосложеніе. — Стихътъ е измѣрена рѣчь, която състои изъ опрѣдѣлено число части. Съставяніето на стиховетѣ, или *стихосложеніето* быва различно, спорѣдъ свойствата на езика. Въ сичкытѣ Европейскы езыци, какъто старытѣ, тъй и новытѣ, има три рода стихосложеніе: *Метрическо*, *Силлабическо* и *Тоническо*.

1) *Метрическото* стихосложеніе са основавало на дългото и кратко произнасяніе на слоговетѣ и было свойствен-

но сѝмо на старытѣ езыцы — Грьческый и Латинскый, конто имать дългы и краткы гласны буквы. Отъ тѣхъ дългата буква са произнасяла дваждь пò-дълго отъ кратката; а кратката — половинъ по-кратко отъ дългата, тъй щото двѣтѣ краткы буквы правяли една дълга. Туй свойство на гласнытѣ буквы дало възможность на Гърцытѣ и Римлянытѣ да раздѣлѣтъ стиха на разны части, наречени *стѫпкы*. Сѣка стъпка състояла отъ дългы и краткы слогове, тъй щото сичкытѣ стъпкы въ стиха были равномѣрны, т. е. за произнасянието на една стъпка са употрѣбявало толкозъ време, колкото и за произнасянието на друга. Отъ туй Грьческытѣ и Латинскы стихове са четѣли на разпѣвъ. — Отъ Славенскытѣ нарѣчія никое почти наможе да има метрическо стихосложеніе, защото у никое нѣма дългы и краткы буквы, тѣ сичкытѣ са произносятъ еднакво, равновременно.

2) *Силлабическото* стихосложеніе, което излазя отъ думата: syllabe — слогъ, основава са на числото на слоговетѣ, и слѣд. нѣма стъпкы като първото. Силлабическыйтъ стихъ заключава въ себе си 4—13 слога и искарва съ *ритма*, или такъвзи дума, която има съзвучіе съ другѫ. Силлабическото стихосложеніе è свойственно на онѣзи езыцы, въ конто удареніето на думытѣ са намѣрва постоянно на опрѣдѣленно мѣсто, като на пр. въ Френскыя езыкъ то вынѫгы стои на крайныя слогъ, въ Полскыя и Чешскыя — на предкрайныя слогъ, въ Англійскыя на първыя, тъй и въ Срьбскыя повечето. И туй стихосложеніе не è свойственно на Българскыя езыкъ нито на Русскыя, защото въ тѣхъ удареніето на думытѣ е прѣмѣнително: нѣкой пѫтъ то быва на първыя слогъ, каквото (на Българскы) *въздухъ*, *книга*, *цвѣте*; нѣкой пѫтъ на срѣднія, като *градѝна*, *поляна*, *дѫбрàва*, *момѝче*; нѣкой пѫтъ на крайныя слогъ — *нарòдъ*, *главà*, *планинà*, *дървò* и пр. Ето примѣръ на Силлабическы

стихове въ 12 слога и 7, които намѣрвамы въ *нево-Българската сбирка* на Р. Ж. издадена въ Москва 1863 г. Тѣзи стихове, писаны на македонско нарѣчіе, носѣтъ заглавіе: *Безсонница*. Ето началото имъ:

« Лѣто... Полнощь... Сегдѣ тихо, глухо сегдѣ,
Люди спокойно си спѧтъ.
У единъ несрѣкенъ само, далечь негдѣ
Сивы му очи ток' бдѣтъ.
Во высока кѧща, во широка стаѩ,
Дългѫ, предългѫ, іе самъ
Обколенъ со книги отъ края до края,
Шетатъ и мыслитъ онъ тамъ.
. . . . . »

3) Тоническото стихосложеніе са основава на тоноветѣ или удареніята, сир. на издиганіята и снишеніята на гласа въ рѣчьта. Удареніята бываръ два рода: *Логическы* и *Граммматическы*. Логическо удареніе са нарича гласното издиганіе на една отъ думытѣ въ рѣчьта, спорѣдъ смисъла; на пр. въ рѣчьта: «Ты си былъ тукъ.» Има двѣ различны удареніа и съвременно — два различны смысъла: *Ты* (или другый нѣкой) былъ тукъ; *ты* (а не другы) былъ тукъ а съ вопросителна, рѣчьта ще земе съвсѣмъ другы смысълъ, слѣд. и удареніето ще прѣмине на глагола, като му притуримъ и частицата *ли*. — Граммматическо удареніе са нарича гласното издиганіе на единъ отъ слоговетѣ въ сѣка дума; на пр. *орѐлъ*, *рѣка̀*, *небѐ*, *человѣкъ* и пр.

По причина на двоякото удареніе и тоническото стихосложеніе бива двояко: *народно*, което са основава на логическытѣ ударенія и съществува въ народнытѣ пѣсни; *Литературно*, което са основава на граммматическытѣ удареніа и е пріето въ писменната литература.

Народнытъ тонинческый стихъ състои изъ опрѣдѣленно число ударенія, независимо отъ числото на слоговетѣ, тъй щото при четеніето на едны думы, гласътъ са издига, а на другы той става нò-низъкъ. Пѣсенытѣ стихове бываръ въ едно, въ двѣ, въ три ударенія; на пр.

Въ едно: — «Изъ градина
По ведрина
Млада моми
Ходи, гледа
Бѣлъ трандафилъ.
Щомъ погледне,
Тя ся мысли
И говори
Тѣзи думы:
Ты увѣнваш,
Мое цвѣте,
Както вѣхне
Мойта душа!
Ты увѣнваш,
Бѣлъ трандафилъ,
Както вѣхне
Мойто сърце,
Клѣто сърце!»

Въ двѣ ударенія: «Гугусчукъ, пòпе
Посѣй конопье!
. . . . . .»

Сѫщо и въ народната пѣсенчица:
«Янца доведянка
Сноши свекра била,
Утрѣ свекърва си;
Пладнѣ Дойна гони,

Дойно прѣзъ плетъ бѣга,
Въ копривака лѣга.»

Въ три: «Наклала й Донка тлъчица,
Наклала и наредила
При сѣка мома и момъкъ,
При Донка самъ си войвода.
Донкинъ братъ по дворъ ходѣше,
Съсъ мѣденъ кавалъ свирѣше,
Съ кованъ са *карлыкъ* подпира,
На Донка глава повива,
Повива въ очи набива:
«Я ставай, Донке, върви си;
«Тѣжка кръвнина ще стане!»

Между отечественытѣ писатели ный нѣмамы ёще поезы, както трѣба, но отъ тѣхъ много сполучно ѐ прдражавелъ на народныя размѣръ безъименный онзи съчинитель (*) на извѣстната пѣсень: *Стоянъ и Рада.*

«Стоянъ и Рада отъ годины
Единъ-другый си влѣзли у сърца,
Съ една душа расли двамина
И са либили отъ душе:
Едно и двамата отъ мали
И до голѣмы желали.

Таквози ѐ началото на пѣсеньта, която той посвещава неизвѣстно на сѫщата ли или друга нѣкоя мома съ тѣзи стихове въ 9 и 8 слога:

«Не съмъ овилъ азъ китка цвѣтье
Да дамъ на твойта хубость даръ,
Та да ти влѣзѫ у сърцето
Съ народенъ нашъ обычай старъ.

(*) Казватъ да е г нъ Н. Г., който днесь занимава високъ постъ на руска служба въ единъ отъ първытѣ български градове въ Турско.

Вдъхновенъ съ любовь азъ жива,
Въ душата си дигнѫхъ теб' тронъ
И нà отъ сърце, безъ противa
Теб' жална пѣсень за поклонъ.»

Не по-малко è сполучилъ и г-нъ Р. Жинзифовъ въ своя преводъ на «Краледворската рѫкопись» (*) особенно въ приказката *Людиша и Люборъ.* (Гл. «Новобългарска сбирка» истаго, стран. 94—98.)

Литературното тоническо стихосложеніе, което отдавнѫ сѫществува въ нѣмската литература, а отъ преди единъ вѣкъ и повече (1739) си è ввело въ русската, едвамъ сега и у насъ са срѣща, именно отъ какъ са è възродила нашата писменность; обаче не è достигнѫло ёще желаемото съвършенство. За основа на туй стихосложеніе служѫтъ высокытѣ и низкы слогозе въ думытѣ.

Высокъ слогъ въ една дума са зве онзи, който има надъ себя си удареніе, и слѣдов. са произнося съ издиганье на гласа; той отговаря на дългыя метрическый слогъ, и са забѣлѣжва въ стиха съ чъртичката (—); а низъкъ слогъ са нарича онзи, който нѣма удареніе, и слѣдов. произнося са по-низко отъ другытѣ; той отговаря на краткыя метрическый слогъ и са забѣлѣжва въ стиха съ една *кратка* (⏑). Напр. въ думата *градѝна*, слогътъ *ди* è высокъ, а двата другы: *гра* и *на* — низкы.

Сѣкый высокъ слогъ, съ принадлѣжнытѣ нему низкы, съставя *стѫпка*, която въ стиха значи туй сѫщо, каквото и тактътъ въ музыката. Думытѣ, които съставятъ стихъ, могѫтъ или сѣка за себеси да образува отдѣлна стъпка, като напримѣръ:

(*) Сбирка отъ стары чешскы юначкы пѣсни. Преводъ отъ чешскій езикъ, Москва 1863.

Мàйко | мйла | мàйко | дрàга!
Ты си | наша | душа | блага; —

или пъкъ са разкжсва на нѣколко стъпкы, какъто въ туй двустишіе:

Слънце | тò треп | ти за | хòжда,
Рàда | нà во | дà от | хòжда.

И тоническыйтъ стихъ са дѣли, като метрическыйтъ, на стъпкы, но тѣ имать досущь другый характеръ. Тъй, метрическытѣ стъпкы са основавать на еднакво протаканье на гласа, изысканы отъ ударенiето. Оттуй, при четенъето на метрическы стиховѐ, гласътъ пази гладкость и нѣкаква-си пойность, а при четенiето на тоническы стихове, гласътъ едно слѣдъ друго, ту са издига, ту са слага. — Отъ сичкытѣ нашы новы писатели, които сѫ са опытвали въ тоническы стихове, никой ёще не ѐ сполучилъ колкото г-на Н. Михаиловскаго. Ето едно отъ неговытѣ стихотворенiя въ превода на романа «Послѣднитѣ дни на Помпея,» именно пѣсеньта съ слѣдующето съдържанiе: *Славословiе на любовьта.*

«Тамъ дѣто Кифиссосъ струи
Водытѣ си прозрачны, чисты;
Тамъ дѣто тихыйтъ Зефиръ
Люлѣй зелены горскы листы,
Тамъ пѣй таинственны пѣсни
На любовьта светото птиче.

. . . . . .

«Първопрестолецъ азъ съмъ Богъ
Боговетѣ азъ заповядвамъ,
На сѣкый на земята родъ
Обилны добрины раздавамъ:
Единъ мой смѣхъ — и този свѣтъ
Лицето си разхубавява.

«Звѣздытѣ честіжтъ мойта мощь,
Смѣе са сичко що допирамъ,
Зората изъ-подъ тъмна нощь
Съ цалувка сладка я раздигамъ,
И сѣка тварь, и цѣлый міръ
Азъ зиждѫ, пазіѫ, съживявамъ,
«И хранѭ съ огънь плодовитъ
Древеснытѣ овошкы сочны,
Богатыя родъ листовитъ
На Флора милвано управямъ,
И тънкыя и тихъ Зефиръ
Надъ сичкытѣ морета движѫ.
«Когато животворный Фебъ
Лицето на земята топли,
Или пакъ нощныйтъ Еребъ
Тварьта бы звѣзденъ отморявалъ,
Всесилный богъ на Любовьта
Дьржи всемірныя си скиптръ.
«Люлѣжтъ младытѣ сърца
Моитѣ сънища пріятны,
И віѭтъ брачны два вѣнца
Преплетены съ надѣжды златны;
Тъй силата на любовьта
Боготворете вый, о смьртны!»

Въ сѫщыя почти размѣръ сѫ и нашытѣ стихове: *Кама жената* — подражаніе Бенедиктову, конто отъ горнитѣ различаватъ само съ числото на слоговетѣ, че тука сѫ 9 на първыя и 8 на вторыя слогъ, а онѣзи на противъ. Тѣхното начало е тъй: (*)

(*) Гл. Читалище отъ 1872, бр 9, ст. 119—121.

«Брилянтъ си ты въ вѣнца твореніи!
Любовь и все сама си ты;
Твоитѣ дни — едны степени
На грыжытѣ и радости.
Ёщ' ДѢТЕ — піешь свято чувство
На майкынытѣ си гѫрды; отъ тебъ
Въ дѫлбоко, нѣжно *то* искуство
Облѣчено ѐ съ ласкы вредъ...»

Но като оригиналны стихове на езыка ни отъ тозн родъ, можемъ показа началото на *Одата* г-на Вазова, писана *по случай на возкачаньето на първыя българскый Екзархъ на екзархійскый тронъ въ Царградъ*: (*)

«Пѣй, о Музо обичлива
Сладко въ тозъ тържественъ день,
Въ който правдата надвива
И Фенерь ѐ побѣденъ.
Съ радость Българинътъ гледа
Послѣ дълголѣтенъ мракъ
На священный тронъ да сѣда
Пастырь еднороденъ, драгъ!»

* *Бѣлѣжка.* — Помногото другы стихове и пѣсни, писаны по този случай, не сѫ освѣнь едны *фанфаронады* — произведеніе на повьрхностны людіе, силны на думы, а твьрдѣ слабы на работа. Таквызѫтѣ человѣцы иматъ за себя си высоко мнѣніе, като претендиратъ да знаѣтъ и онуй, което не знаѣтъ. Ный гы не споменуваме тукъ за осѫжденіе, колкото да предопазимъ младото поколѣніе отъ вліяніето на характера, съ който са отличаватъ сичкытѣ *фанфароны*, каквыто, по нещастіе, са намѣрватъ нѣкои изъ-между нашытѣ съотечественицы на литературното поле. — Ей на такыва самозванны писатели и поеты са пада и онъзи бѣлѣж-

(*) Пакъ въ Читалище отъ 15 Марта 1872, брой 12, стр 561.

ка въ критаката на період. списаніе отъ Бранла: «Писачи «у насъ има много и сѣкый мысли, че è добъръ писачь, «безъ да присвѣтне, че писаньето му не само не ползува, «ами оште вреда принася. Необходимо е да са прекъсва «охотата на такива писачи боси да са свяватъ на литера-«турното поле, ... » (Гледъ. кн. IV, стр. 83).

В. *Особно за литературнытѣ и народны стихове.*

Разлика между литературнытѣ стихове. — Литературнытѣ стихове на езика ни могѫтъ да са пишѫтъ, какъто са и пишѫтъ, споредъ русскытѣ, които са различаватъ: *по качеството на стъпкытѣ, по количеството и по окончаніето на стиха.*

1) Стъпкытѣ на тоническыя литературенъ стихъ състоѩтъ отъ два или отъ три слога, между които единътъ è непремѣнно высокъ. Споредъ туй, дѣто стои высокъ слогъ, тамъ стъпкытѣ бываватъ нѣть различны вида, именно: двуеложны стъпкы — *хорей* и *ямбъ*; трисложны — *дактиль*, *анапестъ* и *амфибрахій*. Тѣзи названія на стъпкытѣ сѫ взети отъ метрическото стихосложеніе, въ което отколѣшнытѣ Гърцы смѣтахѫ до 28 рода стъпкы. Ный тукъ ще видимъ 5-тѣхъ общеупотребителны, които твърдѣ прилѣгатъ и на българскый езикъ.

а) *Хорей*, който у другы è нареченъ *трохей*, състои отъ два слога съ удареніе на първыя (— ⏑). Примѣры:

1 — Възззваніе къмъ демона на въздуха.

Са̀мо | на̀зи | Тѐсса | лі̀йкы
Лѝби | въ̀зду | хъ̀тъ о | бича
Само пази и водата;
И да снемамы луната
Отъ небето на земята —

Дадено è и прилича
Само нашъ, на Тессалійкы.
(*Изъ Послѣдніть дни не Помпея.*)

2 — *Пѫтникъ.*

Ёще | въ прòлѣт | нѝтѣ | си днѝ
Бащинъ | дòмъ о | стàвихъ | азъ
И пріятел' и роднины —
Сѐ забравихъ този часъ!
Въ дрѣшкы на испаднѫлъ страненъ
Съсъ сърдечна простота,
Азъ хванѫхъ пѫть пустраненъ
Безъ другари въ пустота.
(*Преводъ изъ Жуковскаго.*)

в) *Ямбъ* състои отъ два слога съ удареніе на вторыя (⏑ —) Примѣръ:

Токò | що сѫ | явѝ | зорà | та
Въ единъ | прекрà | сенъ мàй | сѫщій дѐнь
Излѣзохъ азъ изъ *одаята*
Душевно много съкрушенъ.
(*Безименный.*)

И пакъ: — Въ грѣвы | въ цвѣтъи | зелѐ | ны
Изъ рàй | скы ху | бости,
Край кладѣнцы студены
Въ златы за теб' мечты,
Лѣтѣхъ, хвърчахъ замаянъ
Единъ вечеренъ часъ,
И, кат' самъ-си, отчаянъ,
За тебе плачахъ съ гласъ.
(*Отъ неиздад. нашы малкы стихотворенія.*)

с) *Дактиль* състои отъ три слога съ удареніе на първыя, за туй той са гледа като продълженъ хорей (— ⏑ ⏑):

Бòже! ца | ря пазѝ
Дългы Сул | тàну дѝ
Ты подарѝ!
Миръ Му въ държавата,
Миръ по вселенната,
Миръ подъ небесната,
Ты въдвори!

(Подражаніе Жуковскому.)

д) *Анапестъ* състои отъ три слога съ удареніе на третія; той са гледа като продължень ямбъ (⏑ ⏑ —). Примѣръ въ туй двустишіе:

Человѣкъ | сиромàхъ | е всегдà | угнѣтѐнъ
Но това | не вредѝ | да си бѫ | де почтѐнъ.

е) *Амфибрахій* състои отъ три слога съ удареніе на срѣднія (⏑ — ⏑). За примѣръ имамы тѣзи тукъ стихове изъ *Гнѣдича*: « Дума ». (*)

Живòтъ ми | печàленъ | и жрѐбій | жестòкъ!
Незнàмъ азъ | ржкà да | м' ѐ мѝлва | ла,
Душа ми покой не намѣрвала.
Изъ дѣтства порастохъ самичъкъ сиракъ;
Самичъкъ са впуснѫхъ въ свѣта на далечь —
Животныя тозъ пѫть прекарахъ го вечь!
И въ пустыя тозъ оризонтъ широкъ
Предъ мень не останѫ нѝ сѣнка, нѝ цвѣтъ
Отъ все що бѣхъ видѣлъ въ лѫжовныя свѣтъ:
Завлечено все кат' отъ буенъ потокъ;
И въ старость пакъ съ меня мой жребій жестокъ!

(Преводъ.)

(*) Т. е. мѣлъ. — Гл. курсъ теоріи словесности М. Чистякова, ч. II, § 37, стр. 85.

Тѣзи нѣть различны стъпкы мъгѫтъ да са съединяватъ помежду си, и тъй образуватъ другы, *смѣсены стихове*, спр. таквызи, които състоѭтъ отъ различны стъпкы. — Да са съединяватъ могѫтъ са̀мо еднородны стъпкы, именно: хорей съ дактиль, ямбъ съ анапестъ; а различнытѣ стъпкы, като напр. херей и ямбъ, не могѫтъ да са сливатъ; амфибрахій само прилѣга да са слива съ сичкытѣ стъпкы въ стихосложеніето. *(Ный предоставямы на ученицытѣ да тьрсѭтъ самы и ще намѣрѭтъ много примѣры отъ смѣсены стихове у народнытѣ пѣсни, особенно които са пѣѭтъ на хорѐ; каквото тѫзи тука, дѣто са виждатъ съединены амфибрахій съ дактиль и хорей:)*

Войни̇цы | са пи̇шѫтъ
Изъ войни̇ш | ко сѐло,
И ный ще | са пи̇шемъ
На буку | ва шумка.
Гòро лё | зелѐна,
Ты водо | студѐна!
Имашь ли | за нàзи
Сѣнка да | ны пàзи?
Куко | вѝца | кукэ,
Нàш'то | сьрце | пука
Зà горà зелѐнэ,
Зà водà студѐна.
Гòро лё | зелѐна, и пр. (*)

(*) Тукъ сѣкый ще си припомни за нашытѣ Шопы — царскы войницы, които съ време и сега еще ежегодно са бержтъ и начеты ходѭтъ въ Щградъ да пасѫтъ царскытѣ конье или да косѭтъ сѣно и проч. А за туй тѣ имѫтъ голѣма свобода, отдѣто минѫтъ, да пѣѭтъ и играѭтъ подъ командата на едного отъ тѣхъ си байрактаря, който на калпака си носи лисичья опашка.

Въ смѣсены стихове е писана и нашата басня изъ *Флоріяна*: «Слѣпецъ и разслабенъ» (*) която бы послужила за примѣръ и на *волны* или свободны стихове. Тъй са наричатъ стиховетѣ, които сѣкогы нѣматъ еднакво число стъпкы, но пакъ бываръ се отъ единъ родъ, и повечето ямбическы. (Гл. за туй долу бѣлѣжка VI.)

2) По количеството на стъпкытѣ, стиховетѣ бываръ: *едностъпны*, *двустъпны*, *четырестъпны*, *петстъпны*, *шестстъпны*. Помного отъ 6 стъпкы въ стиха не быва; инакъ, той изгубва армонія. Тукъ ный ще покажемъ само стъпкытѣ на ямбическытѣ стихове отъ 1—6, тъй какъто слѣдува:

1. ⎧ ◡ —
⎩ ◡ — | ◡

2. ⎧ ◡ — | ◡ —
⎩ ◡ — | ◡ — | ◡

3. ⎧ ◡ — | ◡ — | ◡ —
⎩ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡

4. ⎧ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ —
⎩ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡

5. ⎧ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ —
⎩ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡

6. ⎧ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ —
⎩ ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡

Съ толкозь пакъ стъпкы са пишатъ и анапестическытѣ стихове (◡ ◡ —), а хореическытѣ (— ◡), дактилохореическытѣ (— ◡ ◡ | — ◡) и амфибрахическытѣ (◡ — ◡) вьрвіатъ отъ 2—6, дактилическытѣ (— ◡ ◡) само отъ 2—4 стъпкы.

Да забѣлѣжимъ: I. Че рѣдко пишатъ цѣло предложеніе съ едностъпны стихове; тѣ повече са съединяватъ съ стихове тристъпны, четырестъпны, и т. н.

(*) Читалище отъ 1872 год. брой 9, стр. 418.

II. Петстъпнытѣ и шестстъпны стихове непремѣнно трѣба да иматъ пресѣченіе, наречено *цезура*. Тъй, безъ цезура колко щѣше да бѫде тежъкъ и непріятенъ; напр. русскыйтъ този стихъ:

« Прекрасныя созданья насъ всегда плѣняютъ! »

а колко е подобъръ съ цезурата:

« Всегда плѣняютъ насъ | | прекрасныя созданья! »

т. е. Привличатъ ны всегда | | прекраснытѣ творенья,

или: Прекраснытѣ творенья | | привличатъ ны всегда.

III. Шестестъпныйтъ смѣсенъ стихъ, който състои изъ дактили и хореи, нарича са *екзаметръ*, или размѣръ въ шесть стъпкы. Въ него повечето бываръ петь стъпкы отъ дактилъ (— ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ ◡ | — ◡ ◡) и шестата — хорей (— ◡). Грьческыйтъ екзаметръ не е еднакъвъ съ нашыя: тамъ намѣсто хорей, влаза стъпката *спондей*, която състои отъ два дългы слога (— —); а у насъ нѣма тъзи стъпка, защото нѣмамы думы, въ които наредъ да стоѩтъ два высокы слога. Особенъ видъ дактиль състава *пендаметрътъ*, или петстъпный дактиль. Ето единъ и самъ за сега примѣръ отъ нашытѣ екзаметры, именно първата песѣнь отъ Омировата Иліада, въ превода на г. Н. Бончова: (*)

Музо, въс | пѐй оня | нагубенъ | гнѣвъ на А | хѝла,
Сына Пе | лѐева, | кòйто на | нѐсе бѣ | ды много | бройны
Рòду Ахѐйску, и Аду преда̀де душы велемòщны,
Сла̀вны юна̀цы. А тѣхъ онъ во жѐртва на псѐтата да̀де.

IV. Шестстъпнытѣ ямбы или 12 — сложнытѣ силлабическы стихове, наричатъ са *Александрійскы стихове* или просто *Александрійскы*, защото, казватъ, че на тѣхъ была

(*) Гл. четвьрта книжка отъ період. списаніе на българ. книжовно дружество, Брила 1871 год., стр. 93—109.

написана найнапредъ една поема за Александра великаго. Този размѣръ былъ употребенъ особенно у френскытѣ писатели на старата школа, тъй какъто и у сичкытѣ имъ подражатели. Примѣръ отъ таквызь стихове намѣрвамы у славныя русскый поетъ Пушкина:

(◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡ — | ◡)

«У русскаго царя въ чертогахъ есть палата:
Она не золотомъ, не бархатомъ богата,
Не въ ней алмазъ вѣнца хранится за стекломъ;
Но сверху до низу, во всю длину кругомъ,
Своею кистію свободной и широкой
Её разрисовалъ художникъ бустроокой.
. . . . . »

V. *Ямбытъ*, по своята важность и сила, употребява са въ расказъ за страшны нѣкои изразенія и високы поривы на духа, а *хорейтъ* — въ тихы и пріятны движенія на сърцето; *дактильтъ*, *анапестытъ* и *амфибрахій* употребяватъ са изобщо въ повѣствователны стихотворенія; а екзаметрътъ е форма на старыя *епосъ* и са употребява въ преводы на стары пѣснопѣнія.

VI. Стихове, неравны по количеството на стъпкытѣ думатъ са *волны*, *свободны*. Тѣ са употребяватъ обыкновенно въ баснитѣ и въ малкы нѣкои стихотворенія, като *романсы* и другы пѣсни. Често са пишатъ и съ стихове *прескачателны*, т. е. подирь извѣстно число стихове отъ една величина, вѣрви извѣстно число стихове отъ друга величина, които често бываватъ и не отъ единъ родъ. — Нѣма нищо по-пріятно отъ таквози съчетаніе на стиховетѣ, когато е употребено съ вкусъ и отговаря на предмѣта, избранъ отъ стихотворца и поета. Ный намѣрвамы туй въ нѣкои русскы стихове, каквото напр. въ пѣсента Жуковскаго: *Пѣвецъ* и въ негова пакъ романсъ: *Дубрава шумитъ*.

Примѣры за таквыи стихотворенія вый ще посочимъ отъ нашытѣ: а) басията на П. Р. Славейкова, въ която са сатирисватъ нѣкакъ владыцытѣ отъ Фенерь:

Научилъ са гладенъ Вълкъ
(Не è вълкъ тò, но е Гъркъ)
Да борави
И да дави
Старо младо
Царско стадо.
Безъ никаква правдина,
Съ препагубна враждина,
Хòра слабы
Той ограби:
. . . . . .
Има нѣма
Той си зема.
. . . . . .

(*Изъ Цариградскій вѣстникъ.*)

в) Баснята: *Пѣтелъ и Елмазъ* (изъ Ла-Фонтена: le Coq et la Perle).

Льщѣлъ въ смѣта безцѣнъ елмазъ,
И гладный Пѣтлё са завтекълъ.
Поклъвнѫлъ го, и този часъ
Ядосълъ са и рекълъ:
Бѫди ты лъскавъ колко щѣшь,
Защо ми си — не са ѣдешь!

Нравоуч. Мнозина цѣнѧтъ ученіето, като тукъ пѣтелътъ — елмаза.

с) И друга басня: *Щурцьтъ и мраѣьята* (*).

(*) Сѫщата басня — у Есопа, Баифа и Ла-Фонтена: la Cigale et la Fourmi.

Щурецътъ са молилъ на мравьята
Да го нахрни, че отъ гладость тлѣй.
— Що прави лѣтось ты? — Пѣхъ изъ нивьята
— Иди сега играй пакъ и говѣй.

Нравоуч. Момчета! работете на младость,
Да не говѣйте на старость.

(Ивъ *Баснепика*, прев. П. Р. С.)

д) *Описаніе на есеньта.* (Изъ съчин. Карамзина, именно въ началото на негова разсказъ за *о-въ Борнхолмъ*, преведенъ и печатанъ въ Ц/градскый вѣстникъ отъ 1854.)

Премина вече лѣтото,
Златàта èсень пòблѣднѣ
И по гората листьето
Наредомъ вече пòжьлтѣ.
Простràнноторò небѐ
Вълнува са играй,
Катò еднò морѐ
До бѐзконѐчѐнъ крàй.
Скупомъ дрьвы грàничòвы
— Нà огнѝщетò горѝжтъ,
Нàзи òкол' нà столòвы
Дà насѣдамы зовжтъ. . . . . .

е) И *Овчарката*, романсъ, преводъ отъ Френскы: (*)

— Прѣдъ мѣсецъ Май въ зорà свѣтлѝва,
Когато слънцетò истича,
Овчарка млада и ревнива
Въ лѣса ни дойде по случай,
И славейче си слушж

(*) Въ оригинала стои Le souhait accompli — Желаніето сипълнено.

Какъ пѣй, какъ чучурижи
И тя съсъ него пѣй:
« Ахъ, славей!
Защо да нѣмамъ тозъ гласъ,
Че щѣхъ да бѫдѫ (и) азъ
Не дрипава овчарка,
А пьрва Господарка,
Кат' нашата Баронка
Съ елмазена коронка;
Тогазь и азъ щѣхъ могѫ
Съ теб' да славіѭ Бога! »
И пакъ си тя пѣеше
Съсъ славейчето наеднó
Въ зора свѣтлива, по хладнò:..
Каква, ахъ, пѣсень бѣше!

(Изъ музыкалный Journal des demoiselles, 29-а год.)

3) *По окончаніето,* или по свьршека, стиховетѣ бывать *ритмованы* и *бѣлы.* — *Ритма* са нарича съзвучното окончаніе на два стиха; като: мостъ—пость, козà—лозà, тьмнинà — тишинà, чудѐсенъ — небѐсенъ, прàво — здрàво пѣіѭ — люлѣіѭ, косѝ — носѝ, огледва са ухлѣбва са и др.

Ритмытѣ, които иматъ удареніе на послѣднія слогъ (т. е. които искарватъ съ *дѣлгъ* слогъ въ стиха,) казватъ са *мѫжкы*; напр. дъскà лѣскà, имòтъ — живòтъ, крылò — перò, и другы; а които иматъ удареніе на кое-да-е отъ предъидѫщытѣ слогове и слѣдов. искарватъ съ *кратъкъ* слогъ, казватъ са *женскы ритмы*: благороденъ — свободенъ, миренъ — силенъ, причина — долчина, ясна — красна, право — здраво, и пр. Мѫжкытѣ ритмы са редуватъ съ женскытѣ различно; тъй наприм. 1) подирь сѣка женска може да има една мѫжка ритма, или 2) подирь двѣ женскы — двѣ мѫж-

кы и наопакы; 3) и най-подирь, ритмытѣ са туріѫтъ свободно, безъ да са подчиняватъ на нѣкой опредѣленъ редъ.

Изобщо, разнообразіето въ нареждaньето на ритмытѣ мѫжкы и женскы, нѐ само не вреди на армоніята на стиха, но ёще и ползува. Случва са обаче тъй, дѣто и цѣло едно произведеніе да бѫде написано само въ мѫжкы или само въ женскы ритмы. — Ный тукъ давамы за примѣръ стихотвореніето на Е. Мутіева (*), което ѐ само отъ женскы ритмы; само отъ мѫжкы ритмы стихове, по-рѣдко са случаватъ. Ето неговото начало:

Богъ

О Боже, Боже,
Великый Боже!
Кой Тебе може
Да Та постиже?
Кои не сѫ слѣпѣли,
Кога сѫ смѣло щѣли
Да видіѫтъ твоя ликъ!
Кои не сѫ нѣмѣли
Когато быхѫ щѣли
Съ нечистыя си езыкъ
Да хуліѫтъ Тебе, Творче!
О Боже, Ты великый,
Великый нашъ Боже!
(*Българ. Книжицы* отъ 1858 год.)

Бѣлѣжка. — Обыкновенно и пò-често са пишѫтъ стихове съ размѣсены ритмы; сир. съ мѫжкы и женскы ри-

(*) Отъ покойната учена наща еднородка въ Одесса, имамы и най-добрыя преводъ на извѣстныя романъ: „Райна, Българска Княгиня.“ Тя е писала на единъ гладъкъ слогъ въ проза нѣщо и за Турскытѣ приказскы. (Гл. Българ. Книж. отъ 1858 год.)

тмы. Примѣры имамы въ сичкытѣ горѣ приведены стихотворенія; ученицытѣ ёще самы ще намѣріѫтъ у нашытѣ подаровиты стихотворцы, като са рѫководіѫтъ, разумѣва са, отъ учителитѣ си. Тукъ младытѣ нашы четцы ще иматъ предъ видъ извѣстната епиграмма: (*)

«Не е елмазъ все що лъщи,
Ни птица всичко що лѣти;
Не шипъкъ вбиенъ è *оно*
Що è кат' шипъкъ *алено*,» —

като не забравіѫтъ и тъзи въ парантезъ: (**)

«Не è поетъ и всякъ, кой бы
Написалъ сумма стихове,
Когато сàмо сѫ добры
Тѣ да подигнѫтъ смѣхове.»

Най-подирь за ритмытѣ трѣба да забѣлѣжимъ и това, че тѣ са употребяватъ за слуха, а не за зрѣніето; оттамъ думытѣ, които са произносятъ еднакво, ако и да са пишѫтъ различно, пакъ служватъ за прекрасны ритмы; напр. бѣсть—днесь, связь—свѣсь, поле—море, животъ—дѫлбокъ, дьржавный—печално, творении—степенни, и др. т.; наопакы, онѣзи които са пишѫтъ еднакво, а са изговарятъ различно, не трѣба да съставіѫтъ ритмы: наѣзды—звѣзды, гѫбы—трѫбы, варди—вàрди, главенъ—главѐнъ и др. т.

Въ отколѣшнытѣ литературы, грьческа и римска, нѣмало ритмы; подобно и въ нашытѣ народны пѣсни и нѣма. Ритмата са поевила въ срѣднитѣ вѣкове, когато было нужно да са умегчи съ нѣщо острыя и не благозвучныя стихъ на романскыя езыкъ, който è испорченъ, разваленъ римскый

(*) Гл. Читалище отъ год. III, брой 3, стр. 290.

(**) Именно въ брошюрата ни: „Нѣщо по поводъ на критиката г-на Н. Бончова, въ періодическото списаніе на Българ. Книжовно дружество отъ 1871 год.“

езыкъ. Отъ тогазь тя са утвърдила въ литературытѣ на новытѣ народы, а слѣдователно дошла è и до насъ. Но въ тоническото стихосложеніе, тя не съставя необходима принадлѣжность, и поетытѣ (т. е. не ритмачитѣ) често могѫтъ и безъ неѭ.

Въ наше време онѣзи стихове, които сѫ написаны безъ ритмы, наричатъ са *бѣлы стихове*; таквызи сѫ стиховетѣ на *Иліядата* въ русскыя преводъ на Гнѣдича, какъто и въ българскыя на Бончова, макаръ послѣднійтъ да са ограничава токо на една пѣсень — първата отъ 222 стиха.

Нѣкои пакъ твърдѣ сполучливо съединяватъ тѣзи стихове съ ритмованнытѣ, каквято срѣщамы въ романа: « Послѣднитѣ дни на Помпея », дѣто съ особенна пріятность четемъ: 1) *Пѣсеньта на безоката цвѣточница*, 2) *Славословіето на любовьта*, 3) *Музыката на пиршеството*, 4) *Погребалното рыданіе*, 5) *Послѣднето цѣлованіе*, 6) *Любовната пѣсень на Недія*. Тукъ ный ще дадемъ само първытѣ три куплета отъ послѣднята пѣсень въ четыристъпный ямбъ, и ще свьршимъ съ *послѣднето цѣлованіе*.

а) « Тринлафилътъ è сѣкоги,
И милъ и благовоненъ,
И вѣтъръ ако вѣе,
И слънце ако грѣе;
Но сѣкогы единъ владѣй
Божественната хубость.

* * *

« И вѣтърътъ ако вилнѣй
Да знае иска л' нѣкой?
Ѣри са бурята, бѣснѣй,
Но щомъ златыйтъ Фебъ изгрѣй,
Тозъ часъ съ своитѣ си лучи
Цѣлъ міръ расхубавява.

* * *

«Каква ли й лека дрехата
Що вѣтърътъ облича?
Какъвъ ли й чуденъ образътъ
На който той прилича?
«Да ли осѣща той любовь?
Душа да ли той крые?
И тъзи тайна кой ще новъ
Намъ Промитей открые?

. . . . . .

—

в) «Душе любезная, прощавай,
Душе, намъ сродна, съ насъ живѣла;
Мѫчителны и люты мѫкы
Дружѫтъ ни днешната раздѣла.
«Преди насъ въ мрачна тьмота
Природныйгъ законъ та води,
Животътъ пѫть è къмъ смьртьта;
Въвъ нѐго сѣкый смьртень ходи.
«Напраздно ты далечь отъ насъ
Летишь, сьрцето ни страдае;
До кат' настане нашій часъ
Отъ мѫкы кой ще ны избави?

. . . . . .

«Съвсѣмъ че често въ този свѣтъ
Пріятелството è нетрайно,
Но твойтъ поменъ вѣчно милъ
За насъ остава и слѣдъ гроба.
«Бързи жистокото време,
И вѣне нѣжныйтъ триндафиль;
Кипарисътъ единъ стои
До гроба тихъ и неповѣнѫлъ.

* *Бѣлѣжкы*: I. — Ный ще са повьрнемъ пакъ върху стихосложенiето и особнытѣ неговы родове, въ вторыя курсъ на Словесностьта — *Очеркы изъ исторiята на поезiята*; за сега смѣло препоржчвамы на учители и ученицы съчиненiето на П. В. Оджакова подъ заглавiе: «*Науката (?) за пѣснотворство и стихотворство*» (Одесса, 1871 год.) съ особната й часть: *Учнiе за народната бѣлгарска поезiя*. При многото натрупаны правила, опредѣленiя и повторенiя до излишества за единъ учебникъ по тъзи часть, новоначалнытѣ много може да са ползуватъ отъ книгата на младыя нашъ юристъ и литераторъ.

II. Онѣзи, които са осѣщатъ проникнѫты съ поетическо *чувство* и сѫ въодушевены отъ творческый *генiи* или имъ е токо сръкы да пишѫтъ стихове, трѣба да иматъ ёще и поетическый *характеръ*, пакъ, освѣнь правилата на стихосложенiето, потрѣбно имъ хубаво да знаѭтъ: *Психологiята* и *Естетиката*, двѣ наукы, които тѣсно сѫ свьрзаны съ Словесностьта. Ный тукъ ще дадемъ само нѣкои общи понятiя, които и съставятъ особенъ членъ отъ теорiята за стихосложенiето: —

Г. *Психологическы и естетическы понятiя.*

* **Душа, самосъзнанiе, Психологiя.** — Невидимото начало на невещественнытѣ, свьрх-чувствены явленiя на вѫтрѣшныя ни животъ, нарича са *душа*.

Свѣдѣнiята за дѣйствiето на вѫтрѣшныя си животъ, за тъзи невидима исторiя или драма на нашето бытiе, ный придобывамы чрезъ наблюденiето надъ самы-себя си. Способностьта на душата непосредственно да забѣлѣжва сичкытѣ свои състоянiя и тѣхнытѣ измѣненiя, преминуванiята отъ едно състоянiе въ друго, казва са *съзнанiе* или *самосъзнанiе*.

Науката, въ която са излагатъ свѣдѣнiя за явленiята на нашата душа, за силытѣ и законытѣ на тѣзи явленiя,

казва са *Психологія*. Въ отношеніе къмъ душата ни, тя è туй каквото Физиката въ отношеніе къмъ вещественната природа — система на знанія, придобыты чрезъ наблюденіе, и слѣдователно, знанія положителны.

Зета, споредъ етимологіята си (отъ ψυχὴ — душа и λόγος — слово, разумъ), Психологіята è собственно *наука за душата*. Отъ нея ный тукъ ще са заемнемъ само колкото да си объяснимъ що è то *духъ, память, въображеніе* и *разумъ*.

1) *Духъ и главныть му силы*. Человѣкъ, като гледа себя си и предмѣтытѣ, които го окружаватъ, може да различава и тѣхъ помежду имъ и себя си отъ тѣхъ; тъй той познава онуй, което съществува или не съществува. Туй познаванье за предмѣтытѣ и общо за тварите, какъто и разпознаваньето имъ, ный го наричаны *умъ, свѣсъ, съзнателность*. А силата, която произвожда въ чиловѣка тъзи свѣсъ за него и за външната т. е. вещественна природа, нарича са *духъ* или *душа*, и са гледа общо като сѫщество различно отъ нашето тѣло, ако и да е съ него пакъ тѣсно свързано.

Главныть силы на человѣческыя духъ сѫ три: а) *Умъ*, сила мыслителна, която клони къмъ истинското и правого; в) *Чувство*, сила ощутителна, която бѣга къмъ прекрасното; г) *Воля*, сила желателна, която са стреми къмъ доброто.

Отъ горѣреченното слѣдува, че тѣлото è като средство на духа или негово орѫдіе (органъ), чрезъ което външныть предмѣты дѣйствуватъ на него и той дѣйствува на тѣхъ:

Когато предмѣтытѣ дѣйствуватъ на насъ непосредственно, тогазъ ный *осѣщамы, гледамы, забѣлѣжвамы*.

Нашыйтъ духъ чрезъ тѣлеснытѣ органы познава и разпознава или различава външныть предмѣты. Тѣзи органы сѫ: *очыть, ушыть, носѣтъ, езыкѣтъ* и *кожата* и сѫ снор-

чены съ мозъга, сѣдалище на нашыя духъ, защото посредствомъ нервытѣ съобщаватъ му са сичкытѣ дѣйствія на вънкшнытѣ предмѣты. Тъй напр. *ушытѣ* съобщаватъ ни звукове, *очытѣ* — различны краскы, свѣтлина и външната форма на предмѣтытѣ, *носѣтъ* — щото миряши на хубаво или на лошаво, *езыкѣтъ* — щото è горчиво, сладко, кисело и пр., а *кожата* и *нервытѣ* — щото è твърдо или течно, грапаво или гладко, студено или топло, и пр. Дѣйствіето на тѣзи петь чувства ный наричамы: *гледанье*, *слухъ* или чуванье, *мирисъ*, *вкусъ* и *пипанье*.

2) *Памятъ*. Тъй впечатленіята, пріеты въ нашыя духъ посредствомъ чувствата, могѫтъ въ насъ да са подновѩтъ и тогазь, когато сѫщытѣ предмѣты на сѫ предъ насъ; туй показва, че духътъ ни може да си *напомнѩ* онѣзи предмѣты, ёще и другы новы отъ тѣхъ да *произведе*. Оттука излазя силата на помняньето или просто *памятьта*, съ която са дьржи и *въображеніето*.

Памятьта è сила, чрезъ която си напомнямы минѫлото; и сѣко дѣйствіе на тъзи способность са зве *поменъ* (souvenir).

Памятьта è *самоволна* и *инстинктивна* или *работлива* и *разсѫдлива*. Нѣкой сливатъ силата *да си напомнямы* съ силата да *запомнямы*; но тѣзи двѣ свойства на душата, колкото и да са виждатъ близскы помежду си, тѣ сѫ твърдѣ различителны! — Силата да запомнемы, разгледана въ своето собственно състояніе, è истинска една *дарба*; то е една отъ особнытѣ душевны впечатлѣнія.

Сѣко впечатлѣніе, сѣко силно чувствованіе са отражава въ душата, като единъ образъ въ огледалото; и макаръ послѣ да изчезва отъ самытѣ очы на свѣсьта, на съзнателностьта, обаче то è трайно, вынѫгы присѫтственно, защото, пакъ

са представя и оживява при най-малъкъ единъ случай, а много пѫти даже и безъ никакво участіе на волята.

Паметьта è ськогы дѣйствителна; слѣдователно, тя è истинска сила, една способность на нашыя духъ.

3) *Въображеніе и неговыть видове:* а) То произвожда дѣйствія ёще пò-необыкновенны: тò не è само сила — да си представа, подъ живы образы, предмѣсты истинскы, видѣны или чуты; но ёще è и способность да въспріема сѫщества чисто — измыслены, които въ духа само сѫществуватъ или които сѫ станѫли за удоволствіе. Оттамъ имамы и два вида въображеніе: едното са заевява съ *повторителна сила,* а другото — съ *творческа сила*; подирнійтъ видъ въображеніе са зве *фантазія,* майка на сичко което è хубаво или изящно въ науката.

Фантазіята са открыва въ двѣ дѣйствія: въ *разбора* (анализъ) на особнытѣ части и свойства на представленіята, и въ съставяньето или слаганьето (синтезъ) на тѣзи части въ едно цѣло. Тѣзи двѣ дѣйствія купно произвождатъ въ Естетиката тъй нареченнытѣ *идеалы,* сир. образы съвьршенны.

Когато фантазіята въ круга на дѣйствіята си пріема и таквызи части, които сѫ противны помежду си, тогазь нейното произведеніе са казва *химера.* (*)

в) Фантазіята съставя своитѣ картины двояко: *едно,* ти слѣдува този законъ, който слѣдува и природата, безъ да смѣсва въ едно фантастическо явленіе или недѣлимо, разно-

(*) Грьцка дума, която у тѣхъ значи: чудовище, съ дълга глава, козье тѣло и драконова опашка; или рыба, съ твърда странна форма, която са въди въ средиземното море. А въ общежитіето химера наричатъ мечта безобразна и която не може да са сбѫде. Таквозь е почти и утопіята, или предположеніе, не осѫществимо въ практика. —

родны формы. Тогазь фантазіята произвожда *не онуй* което произвожда природата, но *также* като самата природа; нейнытѣ картины не сѫ копіи, снеты отъ дѣйствителностьта, но сходны съ нея. Тѣ са създаватъ съ въображеніето, но иматъ сичкытѣ свойства, сичкытѣ условія естественны; въ тѣхъ человѣкъ дѣйствува като человѣкъ, животното като животно, растеньето като растенье и проч. сѣко едно дѣйствува споредъ своя природенъ характеръ, споредъ своята стихія. Наприм. человѣкъ не лѣти по въздуха като птицата, нито живѣй въ водата като рыбата, а рыбата не може да говори, цвѣтътъ не ѐ поетъ и другы подобны. — Глед. у Чистякова « Картина на сѣверното сіяніе » отъ Козлова и « Смьртьта на единъ офицеръ, който загинѫлъ на Кавказъ» отъ Лермонтова.

И *друго*, фантазіята съставя своитѣ картины, като заема отъ природата само едны матеріалы и формы, но досущь измѣнява нейныя редъ, като смѣсва нейното царство, свойствата на едны сѫщества като гы дава на другы, съ една рѣчь като уничтожава законытѣ на матеріалната необходимость и границытѣ които сѫ положены на развитіето на силытѣ на сѣко създаніе. Такъвзи родъ картины са наричатъ собственно *фантастическы*. Въ този фантастическый міръ сичкото ѐ *друго*, или пакъ сичко живѣй и дѣйствува *иначе*, нежели какъто ѐ дѣйствително: тукъ има и сапогы самоходы, и конье хвърковаты, и юнацы, като нашыйтъ Марко Кралѣвичь, който закѫшва съ една пещь хлѣбъ и запива съ ведро вино и проч. . . .

г) Впечатлѣніята, които повече поразяватъ нашата душа извънъ, сѫ образы и звукове; за туй и въображеніето са развива повече пакъ въ двѣ посокы: то̀ быва *пластическо* и *тоническо*. — Человѣкъ съ пластическо въображеніе особенно живо пріема впечатлѣніята отъ предмѣты видны,

т. е. които дѣйствуватъ на гледаньето, скоро и вѣрно схваща не само острытѣ имъ черты, но и подробноститѣ и сѣнкытѣ; въ него има способность нѣкакъ безотчетно, инстинктивно да открыва стройностьта въ състава имъ и художественно да гы съединява съ другы картины. Тъй единъ Англичанинъ снелъ портрета на Италіеница Мази, като ходилъ при него три четыри пѫти, за да напечата въ въображеніето си чертытѣ на неговата физіономія. Единъ скулпторъ, слѣдъ 19-годишна слѣпота, направилъ отъ гипсъ статуята на папа Урбана VIII, когото той понапредъ често виждалъ; сходството было поразително. (*) Тукъ са относятъ ёще два рода въображеніе — *очертателно* и *цвѣтно* (coloriste), отъ съединеніто на които излази друго — художественно или *живописно въображеніе*; защото видены-тѣ предмѣты не сѫ пріятны намъ само по едны очеркы или цвѣтове (краскы), но и по двѣтѣ тѣзи свойства.

Тоническото въображеніе е способность особенно живо и силно да пріема впечатлѣніята на звуковетѣ, да различава въ тѣхъ по-голѣма или по-малка степень на чистота (timbre), продължителность и др. т., да съхранява, подмовява и лесно да гы съединява въ армоническы аккорды. При съдѣйствіето на другытѣ душевны, силы то става *музыкално*. Има цѣлы народы, които особенно са отличаватъ по чувството на мелодіята; напр. Италіянцытѣ, Нѣмцытѣ, Французытѣ; а за другы прельстьта на музыката не сѫществува; таквызи сѫ Олландезытѣ, Англичанытѣ, Турцытѣ, Гьрцытѣ и др. н.

д) При сичкото разнообразіе на свойствата и посокытѣ, какъ-то въ пластическото тъй и въ тоническото въображе-

---

(*) Delille въ поемата — Imagination. Той са е отличилъ съ описателната поезія и съ преводытѣ си въ стихове, умрѣлъ е въ 1813 год.

ніе, сѣкогы са забѣлѣжва неговата наклонность или къмъ величественното, грамадното, важното, или къмъ нѣжното, тихото, прельстното. Туй може да са нарече *Колоритъ* или *стиль* на въображеніето. Тъй русскыйтъ поетъ Державинъ сѣкогы е обичалъ яркы цвѣтове — блѣсъкъ, размѣры *обширны*, формы *колоссалны*. Въ туй отношеніе повече отъ другытѣ могѫтъ да служѫтъ за доказателство неговытѣ. *Павлинъ, Соловей* и *Къ Ругью*. А стихотвореніята на Жуковскаго, наопакы, вынѫгы сѫ пълны съ картины тихы, граціозны, нѣжно — меланхолическы: тишина, думанъ, вечеренъ мракъ, зазоряванье, тѫжно грѣянье на Луната, младенческа невинность на ангелскы лица, тънкы и лекы линіи на дѣвственната хубость. . . . Безпрерывна цѣпь отъ подобны изображенія представа *Ундина*. (*)

4) *Разумъ*. Наедно съ дѣятелностьта на въображеніето въ душата на человѣка са пробужда и познавателната способность. Тя са нарича *умъ*, *разумъ*, *разсѫдъкъ*, *смыслъ*. Въ значеніето на тѣзи думы има нѣкои отсѣнкы на разлика; но въ сѫщность тѣ изразяватъ едно и пакъ туй нѣщо.

Предмѣтъ на познаваньето съставятъ: а) явленіята на физическата природа, които са отразяватъ въ нашытѣ чувственны органы; в) дѣйствіята на самытѣ чувственны органы; г) дѣйствіята на въображеніето, на чувството и на самыя умъ: съ една рѣчь външный міръ — природата вещественна, и вѫтрѣшный міръ — природота духовна.

За Бога и міра на по-высокытѣ духове намъ са съобщаватъ истинны въ св. откровеніе. —

Здравыйтъ человѣческый разумъ въ мысленьето са води отъ нѣкои общы законы, които не търпѣѭтъ престѫпванье

(*) Гл. за сичко туй у Чистякова *Курсъ Словесности* ч. I, § 29, стр. 58—61 и по-нататъкъ.

или нарушаванье. — *Законъ è общо и нужно правило*, или *правило безъ исключеніе*; а *правило* е едно изрѣченіе, което ни показва кое трѣба да струвамы и кое да не струвамы или да отбѣгвамы.

* **Вкусъ, геній, талантъ.** — Съ познаваньето на душевнытѣ нашы способности, поетътъ, какъто и прозаикътъ трѣба да знаѭтъ и познаватъ ёще высокытѣ дарбы или качества, извѣстны съ имената: *вкусъ*, *геній* и *талантъ*.

1) *Вкусътъ* быва физическый и нравствененъ; пьрвыйтъ съставя едно отъ петьтѣ чувства, а вторыйтъ — нравственныйтъ вкусъ è особно, вѫтрѣшно чувство което *не може да са обясни за ума*, рекълъ è единъ литераторъ. Ла-Харпъ (*) го опредѣля тъй: «Вкусътъ è знаніе на прили-«чіята, то è нѣщо леко, етирно, неприкосновенно за насъ «чувство на пріятностьта или непріятностьта при вида на «хубоститѣ или грозотытѣ въ природата и въ искуствата.»

И тъй, ако физическыйтъ вкусъ è неизъяснимъ, то какъ ще си объяснимъ нравственныя? Но ный твьрдѣ добрѣ различавамы сладкото отъ горчивото, триндафиловата мирисма отъ пылинёвата, като осѣщамы въ туй време удоволствіе или отвращеніе. Да ли и нравственныйтъ вкусъ не различава тъй сичкытѣ степени на хубоститѣ и безобразіята съ чувството за пріятното и непріятното?....

Като не опредѣлямы точно вкуса, да погледнемъ поне на неговытѣ свойства и дѣйствія: а) вкусътъ е вроденъ на сичкытѣ хора, макаръ въ разны степени; в) той è безкрайно различенъ, какъто и самытѣ физіономіи; г) здравыйтъ вкусъ, какъто и здравыйтъ разумъ, единъ è у сичкытѣ

(*) La Harpe, отличенъ критикъ въ XVIII-й вѣкъ и драматическый поетъ у Френцытѣ.

хòра; д) той безпрестанно са стреми къмъ съвършенството и въ сичко търси за него храна; е) вкусътъ са открыва понапредъ отъ разума ёще въ детинството, и ж) той има силно вліяніе въ способа на живѣяньето, въ мыслитѣ и постѫпкытѣ ни.

2) *Геньйтъ* ни дава таквози высоко понятіе за творческата сила на ума, за по-горнитѣ способности на душата, щото мѫчно е да са опредѣли. Отколѣшнитѣ, подъ името *геній* (ingenium), въобразявали си *духъ хранитель* на мѣстото и на природнытѣ дарбы на человѣка. А въ наше време, сега подъ тъзи дума са разумѣва едно честито съединеніе на сичкытѣ способности и силы на душата въ възможно съвършенство..... Ный ще речемъ, че генійтъ è забѣлѣженъ по необыкновенно въображеніе, по проницателенъ умъ, по здравыя разсѫдъкъ и по непреодолимо стремленіе къмъ дѣятелностьта. Сичкытѣ неговы силы са съсрѣдоточаватъ въ *изнамѣрваньето*, съ което той са отличава отъ обыкновеннытѣ умове. Нѣкои писатели сѫ рекли, че вкусътъ безъ геній быва, но генійтъ безъ вкусъ не може или пакъ ще бѫде чудовище.

3) *Талантъ — дарованіе — дарба* наричатъ силното и честито въображеніе, което è съединено съ здравъ умъ и вкусъ; може бы талантътъ да è часть отъ генія, сир. полугеній, или този пакъ геній въ по-долня степень съ пò-малко силы. Какъто и да бѫде, той има потрѣба отъ пò-голѣмо образованіе и пò-голѣмо искуство; неговытѣ творенія привличатъ, но не поразяватъ съ очудванье.

Честитъ è онзи когото Небето, въ часа на ражданьето му, è благословило съ вкусъ, геній и талантъ, и го è дарило съ чувствителность, която сама почти има сила да ны докара въ умиленіе. Карамзинъ è тъй рекълъ: «Чувствителностьта може да бѫде безъ дарованіе, но дарованіе-

то безъ чувствителность не быва » — и думытѣ на русскыя литераторъ сѫ съвършенно правы.

*** Характеръ и неговата едностранчивость.** — Человѣцытѣ получаватъ отъ природата не еднаквы способности; у сѣкыго има много особенности въ организацiята; сѣкый са намѣрва подъ влiянiето на особенны дѣйствiя и впечатленiя отъ външнытѣ предмѣты; сѣкый му са дава не таквозь въспитанiе, каквото на другытѣ: оттуй у сѣкыго душевнытѣ силы са развиватъ не въ еднаква посока, не въ еднаква мѣрка и не въ една съразмѣрность или пропорцiя.

Тѣзи особенности: 1) природната сила на ума, на въображенiето, на волята и чувството; 2) тѣхното развитiе; 3) тѣхното взаимно отношенiе, — съставятъ личностьта на человѣка или негова *характеръ*, въ обширно значенiе на думата.

Равенство въ нищо нѣма и не може да бѫде: животътъ на сѣко едно сѫщество състои въ безпрекѫснѫта борба на силытѣ; и животътъ на душата — также. Борбата предполага преимущество, или преобладанiе на една сила надъ другы; кога туй преобладанiе стане постоянно и господствующе до тъзи степень, щото да прече на свободното, естественното развитiе на другытѣ силы: тогазь животътъ на сѫществото става твърдѣ *едностранчивъ;* нѣкои неговы черты получаватъ остра изразителность, а другы ослабватъ истриватъ са, тъй да кажемъ, и ставатъ едвамъ да личѫтъ. — Ако му бѣше тукъ редътъ да прослѣдимъ развитiето на едностранчивытѣ характеры, щѣхмы по-ясно да видимъ влiянiето на сѣка сила на душата върху сичкыя неинъ съставъ. (*)

(*) И за него гледай пакъ у Чистякова *Курсъ Словесности*, ч. I, § 52, стр. 121 и по-нат.

* **Поетическый характеръ.** — Нѣкой пѫть въ человѣка быва чудно едно съединеніе на многостранчивостьта на природнытѣ дарованія и стройно тѣхно развитіе, тъй щото ни една отъ силытѣ не удавя другы, и не само не пречe, но ёще имъ спомага; сичкытѣ му силы са развиватъ свободно, вървіѫтъ съгласно уловены и една-друга са поддьржатъ. Този характеръ са нарича *поетическый.*

Слѣдователно, *поетическыйтъ характеръ предполага умъ свѣтливъ, паметь дѣятелна, въображеніе живо, тѣплота сърдечна и енерція душевна.* То è чудна пълнота на силытѣ, споредъ която человѣкъ съзнава своето сродство съ сичкытѣ начала или стихіи на бытіето, — съ сѐ що го облагородява и възвышава; за него нѣма нищо чуждо, сичко го занимава, сичко хране душата му, слѣдов. сичко му доставя наслажденіе.

Человѣкъ съ този характеръ обича науката и знанія-та: чрезъ идеитѣ внася въ душата си туй що è вънъ отъ него; съ умъ постига неизмѣнната, вѣчната врьзска на сичко що сѫществува. Той обича стройность, редъ въ мыслитѣ; а тò за него е като едно отраженіе на сѫществующія редъ въ природата.

Сѫко добро го трогае; защото *добродѣтельта или нравственностьта è армонія на постѫпкытѣ на человѣка съ основны тѣ законы на живота изобщо и съ щастіето на сѣко лице отдѣлно.*

Дѣто ще каже, че развитіето на поетическыя характеръ е най-высоката задача на нашето сѫществованіе, и поетическата душа è най-прекрасното явленіе въ человѣческыя родъ. За туй не са дава тъй лесно на сѣкыго името *поетъ*, ако той бы написалъ сумма стихове, съсъ или безъ звучны ритмы, а самъ нѣма хубавыя поетическый характеръ. Изъ него проистичатъ двѣ главны свойства или

двѣ силы: 1) способность да съчувствувамы къмъ изящното; 2) да произвождамы изящното.

А за да си объяснимъ, що значи *да съчувствувамы къмъ изящното и да го произвождамы*, необходимо е да знаймы сѫщностьта на изящното и общытѣ неговы видове или формы — туй съ което са занимава *Естетиката*.

* **Крайна бѣлѣжка.** — Думата *изящный, изящно* происхожда отъ глаг. *изъемамъ* или *избирамъ*, слѣдов. буквално значи: *избранъ, отбранъ, отличенъ* или *прекрасенъ, хубавъ*. А науката за изящното са нарича *Естетика* — дума грьцка, която буквално значи наука за чувството. Туй названіе иде едностранчиво и не изразява понятіе за предмѣта, на който са относя. (Гл. *Курсъ Словесности* М. Чистякова, ч. I, § 57, стр. 57. И пакъ — Ввожданьето на вторыя курсъ отъ нашыя учебникъ.)

IV. Тропы и Фигуры.

Два рода изобразителность на слога. —Изобразителностьта на слога е два рода: изобразителность на *мыслитѣ* и изобразителность на *чувствата*. И двата тѣзи рода изыскватъ особенны формы на рѣчьта, които придаватъ на слога по-вече сила и картинность; таквызи сѫ: за изобразеніе на мыслитѣ — *тропытѣ*, а за изобразеніе на чувствата — *фигурытѣ*.

А. *За тропытѣ.*

Значеніе на тропытѣ и тѣхнытѣ видове. — *Тропъ* (отъ глагола τρέπω — обращамъ) въ Риториката наричатъ едно прѣносянье на думата отъ собственното и знаменіе къмъ несобственното, споредъ близското отношеніе на

понятіята: напр. ако кажемъ: *остра сабья*, тукъ думытѣ сѫ употребены въ правъ смысълъ; ако ли кажемъ: *остъръ умъ* или *остра паметь*, тукъ думата *остъръ* са пріема въ прѣносно значеніе. — Тропытѣ най-напредъ сѫ произлѣзли отъ сиромашіята на езика, и сетнѣ вече станѫли *украшеніе на рѣчьта*. Обыкновенно у сѣкый народъ понятіята сѫ по-много неже думытѣ, и за туй не достигатъ думы за изразеніето на сичкытѣ понятія. А за да избѣгне този недостатъкъ, народътъ прѣнося названіята на чувственнытѣ предмѣты върху предмѣты умственны, и чувстенното значеніе на думытѣ преминува въ нравственно. Тъй на пр. думата *лукавъ* отъ най-напредъ значала сгыбавъ или сгыбенъ (отъ слав. *лукъ* или *лѫкъ*, *лѫчѫ*, *сгыбвамъ сбивамъ са* или *извивамъ* и *разлѫчамъ*), а по-сетнѣ тя зела да значи *хитъръ* и челѣкъ, който са преструва, *лицемѣръ*.

Да забѣлѣжимъ, че колкото е по-младъ единъ народъ, толкозъ езыкътъ му е по-богатъ съ тропы, иносказанія; тъй въсточнытѣ езыцы сѫ по-богаты въ туй отношеніе неже западнытѣ; и наопакы, колкото е по-старъ единъ народъ, толкозъ по-малко иносказателности въ езика му, защото съ възрастьта негова намалява и живостьта на въображеніето.

По-извѣстнытѣ тропы сѫ: *метафора*, *иронія* и *иперболa*, споредъ тѣхъ и самыйтъ слогъ са нарича: *метафорическый*, *ироническый*, *иперболическый*.

1) *Метафора* (отъ μετὰ — *прѣ*, и φέρω — *носѭ*, прѣносямъ) е таквозь изричанье, въ което на единъ предмѣтъ са отдаватъ бѣлѣзытѣ на другый, съ него сходенъ; на пр. като кажемъ: *пламенно* въображеніе, *каменно* сърце, *желѣзна* воля, морето *ехти*, вѣтъръ *свири* или буря *реве* и др. т. На метафората са отвося ёще и названіето на единъ предмѣтъ съ името на другый, който има еднаквы съ него свойства; на пр. нечувствителныя челѣкъ наричатъ

камькъ и *джбъ*; хитрыя — *лисица*; богатыя — *Крезъ*; тъй и русската Императорица Екотерина II была наречена *сѣверна Семирамида*; Петербургъ *сѣверна Палмира*. Подобно у Державина намѣрвамы тъзи хубава метафора:

« Кога са смѣешь, ты си *сирена*,
Когато плачешь — *крокодиль*! »

Предмѣтытѣ, които служѫтъ за постоянны бѣлѣзы на извѣстны понятія, наричатъ са *символы*; тъй орелътъ е символъ на далеко вижданье, магарето — символъ на глупостьта и упоритостьта, джбътъ — символъ на твърдостьта и пр.

Распространената метафора, въ която смысълътъ е прѣнесенъ не само на една дума, а на цѣло съчиненіе, казва са *аллегорія*, или иносказаніе (отъ ἄλλος — *иный*, *другъ* и ἀγορεύω — *сказвамъ*). Тъй, въ баснитѣ, подъ видъ на измысленно едно произшествіе съ животнытѣ или съ бездушны нѣкои сѫщества, ный разбирамы постѫпкытѣ на человѣцытѣ.

* Този тропъ може да служи за изворъ на *притчы*, *емблемы*, *пословицы* и *гатанкы*, значеніето и употребеніето на които сѫ познаты. Въ туй отношеніе, аллегоріята са нарича *метонимія* (отъ μετὰ — *прѣ* и ὄνομα — *име* = *прѣименованіе*), въ която предъидѫщето са зема за послѣдующе, и наопакы; дѣйствіето за причина, и наопакы. Прим.:

Изважда ножь (вм. готовъ на бой).

Страна запустѣла (— слѣдствіе отъ боя).

Той си носи главата въ торба (— человѣкъ безъ страхъ и който са излага на опасность).

Прочитамъ Цицерона, *Милтона*, *Фенелона*, *Расина* или *Волтера* (— тѣхнытѣ съчиненія).

Той піе вино изъ кристаллъ (— отъ кристална чаша).

Ный преминѫхмы наедно цѣлы петь пролѣти (— цѣлы петь години).

Нашыйтъ вѣкъ е вѣкъ на просвѣщеніето (сир. хо̀рата на този вѣкъ).

Има ёще единъ родъ аллегорія, която са казва *персонификація* или *просопопея* (олицетвореніе). Той е тропическый единъ способъ, въ който бездушны или одушевены и отвлечены предмѣты са представятъ, като сѫщества дарены съ чувства и разумъ. Баснытѣ ни служѫтъ за найдобъръ примѣръ отъ този тропъ, съ който са пишѫтъ нѣкой-лѫть и цѣлы съчиненія въ проза и въ стихове. Прекрасна аллегорія въ проза имамы отъ Карамзина: «Топографическо описаніе царството на поезіята» (а); и пакъ: «Гора вѣжества и истины» у Доситея Обрадовича (в). А при другытѣ басни, що дадохмы по-напредъ за примѣръ на стихове, ный превождамы и тъзи отъ извѣстныя русскый баснописецъ (г) подъ заглавіе: *Свиньята.*

Една свинья веднъждь въ богата кѫща влѣзла,
Надничала тукъ тамъ и ровила що щѣла....
До кат' и нѣкой удары изъяла!
Отъ бой едвамъ и оцѣлѣла
Да са завьрне въ кѫщы
Съ душа, при свойтѣ дружкы.
«Какво ты видѣ дѣто ходи?»
Свинарьтъ пыта като доди:
«Приказватъ, че у тѣзи хо̀ра —
Елмазы и злато по двора;
И сичко тамъ было потънѫло въ богатство,

(а) Нашъ преводъ въ Българ. книжицы отъ 1859 год. (Гл. ч. III, кн. II отъ Октоврія, стр. 664—674.)

(в) Срьбскый знаменитъ писатель. И неговата аллегорія е преведена въ българ. книж. отъ 1860 год. ч. I, кн. 1-ва, стр. 97—102.

(г) Иванъ Андреевичь Крыловъ, роденъ 1768, умрѣлъ 1844.

Което днесь въ свѣта è първо господарство! »
Свиньята свинскы отговаря: — « Хѫ, почакай!
До толкозь пъкъ и ты *не го протакай* (*):
Не видѣхъ никакво богатство, слава;
Тамъ сичко — калъ и срадъ, Богъ да не дава!
Зурлата ми и азъ знамъ
Какво с' истеглихмы тамъ!!
Изровихъ, не оставихъ здраво мѣсто въ двора,
Добро азъ не намѣрихъ въ тѣзи хòра.... »

Не щѫ азъ никого д' обидѭ,
Но що да кажешь, като видѭ,
Че има и таквизь лица
(Ужь хòра, а съ свинскы сърца),
Които критикуватъ сичко на свѣта,
Кат' тѣзи тукъ свинья въ смѣта!
(Изъ *Крылова*, басня XVI.)

Подобно можемъ да земнемъ за примѣръ на прекрасно олицетвореніе и хороводната народна пѣсенчица (**):

Здравко и Босилко.

Провыкнѫлъ са й здравко отъ планины,
Здравко, горка былка, миризлива:
« Ахъ! що не додѫтъ момы да ма берѫтъ,
« Или сѫ са Босилку предали?
« Босилко è веднъждь прѣзъ лѣтото,
« Пъкъ ази сьмь и зимѣ и лѣтѣ;
« Зимѣ сѣдѭ подъ дебела снѣга,
« Лѣтѣ стоѭ подъ дебела сѣнка. »

(*) Нашѣсто: не го прекалявай.

(**) Слушана 'у единъ Монахъ отъ Гложанскыя мънастырь, близу при Тетевень.

Отговаря ситенъ ранъ Босилякъ:
« Ахъ! що не додѫтъ момы да ма берѫтъ,
« Или сѫ са на здравка предали?
« Здравко ми е и зимѣ и лѣтѣ,
« Пъкъази сьмь веднъждь у лѣтото! »

Тукъ двѣтѣ извѣстны цвѣтья — здравецътъ съ босиляка, представятъ въ пѣсната двѣ лица, два съперника за младыгѣ момы и момцы.... И какъвъ ёще силенъ аргументъ на *Босилка* къмъ *Здравка!* —

2) *Иронія* (εἰρωνεία = *присмѣхъ*) е прѣносенье на думытѣ въ противоположно значеніе, за да изрази нѣкакъвъ присмѣхъ или подъигравка; напр. въ баснята „Щурецътъ и Мравьята“ какъ тъзи му са смѣй:

„Що прави лѣтось ты? — Пѣхъ изъ нивьята.
— Иди сега играй пъкъ и говѣй! “

Колкото по̀-искусно е скрытъ присмѣхътъ, толкозь ироніята е по-ранителна; тънката иронія за человѣка недогадливъ може да са покаже похвала; напр. у Ля Фонтена *Лесицата* хвали *Враната* за бучка сыренце! (*) Най-злата иронія която изрича силно негодованіе, казва са *сарказмъ*, а споредъ нея и цѣла рѣчь — *саркастическа* (отъ глаг. σαρκάζειν = кѫсамъ тѣло, пълть). Той е наранителенъ единъ присмѣхъ надъ непріятель, който не може да повреди, живъ былъ или умрѣлъ. Такъвзи присмѣхъ претърпѣлъ и самъ Спасительтъ нашъ на крьста: *Радуй ся, Царю Іудейскый!*

Ако ироніята са простира на цѣло съчиненіе, тъй щото подъ видъ на простодушна една шега да са крые и присмѣхъ, тя са казва *Юморъ*, а споредъ него и самыя слогъ *Юмористическый*; за най добъръ образецъ неговъ, слу-

(*) Гл. Неговытѣ Басни, кн. I, б. 2-ра.

жѫтъ произведенiята на Рускыя литераторъ Гоголя, и особено повѣстьта му: « Старосвѣтскiе Помѣщики. »

3) *Ипербола* (ὑπερβολὴ *излишество, прекаляванье*) е прекалено увеличаванье или смаляванье на единъ предмѣтъ; напр. сьлзы текѫтъ като *порой*; станалъ *виръ-вода*; лека като *перо*; отъ *вѣтара* пò-бързъ на бѣгъ; отъ *мухата* пò-слабъ. Или у Державина изображенiето Суворова:

« Ступитъ на горы — горы трещятъ;
Ляжетъ на море — бездны кипятъ,
Граду коспется — градъ упадаетъ;
Башни рукою за облакъ бросаетъ! »

И подвигытѣ на нашытѣ юнацы, като *Кралевича Марка*, въ народнытѣ пѣсни и приказкы ся отличаватъ съ чудовищна ипербола: тѣ сѣкогы надвиватъ цѣлы непрiятелскы полкове; коньетѣ имъ прескачатъ отведнъждь най-голѣмы долове и рѣкы, и завчасъ стигатъ отъ Будима града на врьхъ Стара-Планина и оттамъ пакъ на Бѣло или Черно море! И колко ёще въсточны, иперболическы картины, като въ *хилада и една нощь* на Халимата!!

Сѣкый езыкъ има своитѣ собственны тропы, които нетрѣба да са превождатъ буквално: туй което съставя красотата на единъ езыкъ, може да бѫде безобразiе на други. Изразенiята, които сѫ свойственны на единъ кой да е езыкъ и непреводимы на другы, наричатъ са *идiотизмы*; таквизы сѫ нашытѣ народны метафоры: ты си мой животъ: ангелъ мой; мила душице, пленцеу зелено вино и д. т.

В. *За Фигурытѣ.*

Значенiе на фигурытѣ и тѣхнытѣ видове. — *Фигуры* (т. е. *образы*, изображенiя) въ Риториката сѫ таквызи изрѣченiя които отстѫпватъ отъ обыкновенното те-

ченіе на рѣчьта, и показватъ валнуванія на чувствата на писателя. Нашитѣ чувствованія сѫ твърѣ разнообразны, и не е возможно человѣкъ да улови съ думы сичкытѣ имъ отраженія; тѣ сѫ достѫпны само на музыката; за туй и фигурытѣ, като обраты на рѣчьта, въ,които са изразяватъ силны нѣкои чувствованія или страсти, сѫ различны, тъй щото невъзможно е да са прѣброіѭтъ. Но и нѣма потрѣба отъ подробно исчитанье сичкытѣ формы на рѣчьта, въ които са открыватъ движеніята на чувството: да чувствовамы и да изразявамы чувствуваніята си — учи самата природа. Едно произведеніе цѣло проникнѫто отъ дълбоко чувство и въ душата на читателитѣ и слушателитѣ възбужда най-живо съчувствіе, а рѣчьта не разваля обыкновеннытѣ формы на изразеніето; въ друго произведеніе, на опакы сѣко изразеніе быва замысловато, но не трогае читателя, защото не е сгрѣто съ искренно чувство. Можемъ да речемъ, че колкото е по-высока мысльта, колкото е по-силно чувствованіето, толкозь по-просто быва изразеніето и толкозь по-дълбоко остава въ душата на читателя: «Чувствувай, казва Державинъ,— и другытѣ ще чувствуватъ! Проливай сълзы — и другытѣ ще плачѫтъ; само отъ въсклицаніето на сърцето раздаватъ ся гръмове!» Извѣстныйтъ Рускый литераторъ Карамзинъ изобразилъ е даже отъ какво свойство трѣба да бѫдѫтъ чувствованіята, съ които прилича да са храни душата на писателя въобще: «Творецътъ сѣкогы ся изобразява въ своето твореніе и често противъ волята си. На-праздно лицемѣрътъ мысли да измами читателя или слушателя и подъ златата одѣжда на высокы думы да скрые желѣзното си сърце; напраздно той бы говорилъ за милосърдіе, за състраданіе и добродѣтели: сичкытѣ неговы въсклицанія сѫ студены, безъ душа, безъ животъ, и никога ѳеирный пламькъ нѣма да са излѣе въ нѣжната душа на читателя.» При-

творната чувствителность са нарича *сантиментальность.* —

По-главнытѣ фигуры, въ които най-често са изразяватъ силны движенія на душата сѫ: *повторка, замълчаваніе, поправка* и *обращеніе.*

1) *Повторката* показва, че душата поразена отъ какъвъ-годѣ предмѣтъ, занята е отъ нѣкоя мысль, и за туй писательтъ неволно повтаря едно и туй нѣщо; примѣръ: « *Падиѫ, падиѫ* Вавилонъ и сичкытѣ неговы идолы, и сичкытѣ му рѫкотворенія. » Еще: « Ерусалиме, Ерусалиме, който си избилъ пророцытѣ! Тукъ сѫ повторены само едны думы, но въ рѣчьта може да са повтори и цѣла картина примѣръ у пророка Еремія Гл. X. ст. 30:

Мечъ на Халдеекъ, глаголетъ Господь и на жители Вавилонскїа, и на князи, и на мѫдрыа его; мечъ на обоатили его и бꙋїи бѫдꙋтъ; мечъ на силныа его, и ослабѣѭтъ... мечъ на съкровища его, и расхитатса; мечъ на воды его, и постыдатса.

Или въ драмата на В. Друмева: *Иванко, убійцѫтъ на Ясеня,* дѣто Ясень говори, като гледа брата си Петра: « *Братъ ми,* въ жилытѣ на когого тече истата кръвь, както и въ моитѣ; *братъ ми,* който си е проливалъ кръвьта за свободата на милото ни отечество; *братъ ми,* когото вѣрвахъ да обича народа по-вече отъ колкото самъ азъ.... и този ми *братъ* да выка сега най-лошытѣ непріятели на царството ни, выка Гърцытѣ ѩ дойдѫтъ съ войска въ България да му помагатъ! »

2) *Замълчаваньето* е такъвзи обратъ на рѣчьта, въ който писательтъ, отъ силно вълнуванье на чувствата, не сварва да опрѣдѣли прѣходытѣ отъ една мысль къмъ друга, и за туй не доизрича фразытѣ си; на пр. у Давида псал. 6:

Помнлѧй мѧ Господи ѧко немощенъ есмъ; исцѣли мѧ Господи ѧко смѧтошлсѧ кости моѧ, и дѹша моѧ смѧте сѧ зѣлѡ; ты же, Господи, до колѣ?... Обрати сѧ, Господи, избави дѹшѫ моѭ, спаси мѧ ради милости твоеѧ.

И пакъ въ драмата «Велизарій» думытѣ на героя при извѣстіето за смьртьта на супругата си: «Наистинѫ ли майка ти починѫ и та остави сыраче?.... О! добрата моя Антонина! Богъ да ѭ упокои въ царство небесно и да ѭ награди тамъ за дѣто ѐ тука страдала..... Духайте, вѣтрове! и ты, буро, вилинѣй колкото щѣшь!.... Свѣтливы, бързы молніи, предтечы на разрушителны удары, спущайте огненны стрѣлы на бѣлата ми глава!.... *Грѣмове, грѣмове!* разрушете зданіето на свѣта, развалете образа на природата и на *человѣка*, на неблагодарныя *Человѣкъ!!*....»

Тукъ освѣнь *замълчаваньето* размѣсено съ *въсклицанія* има и хубава повторка въ крайното изрѣченье на ослѣпеныя старецъ. —

Отъ тъзи фигура трѣба да различавамы една, извѣстна подъ името *отпущанье* (ellipse), и която състои въ отпущаньето на една или двѣ думы, безъ които предложеніето пакъ има пъленъ смысълъ; напр. у Карамзина въ повѣстьта «Мароа, Посадница Новгордская» думытѣ на героинята свьршватъ съ отпущанье: «Азъ говорихъ — и старцытѣ съ очудванье внимавахѫ на думытѣ ми; добродушныйтъ народъ, обсыпанъ съ моитѣ благодѣянія, обича и ма слави; чиновницытѣ иматъ къмъ менѣ довѣренность, защото азъ само за славата Новгордска мыслѭ; враговетѣ и завистницытѣ. . . . . нъ азъ гы презирамъ.»

3) *Поправката* е такъвзи обратъ на рѣчьта, въ който писателѣтъ исказанната отъ него мысль замѣня съ друга

по-силна; наприм. Державинъ говори за живота съ една поправка:

« Вся наша жизнь не что иное,
Какъ лишь мечтаніе пустое;
Иль нѣтъ: тяжелый нѣкій шаръ,
На нѣжномъ волоскѣ висящій. »

И другый добъръ примѣръ за тъзи фигура намѣрвамы у Френскыя ораторъ Боссюета (*) въ подгробното му слово на Орлеанската княгыня: « . . . Нѣ, подирь туй, ный какво видимъ? Здравьето е токо едно име, животътъ — сънь, слава — мечта, пріятноститѣ и удоволствіята — опасно увеселеніе. Сичкото е суетно въ насъ, като исключимъ искренното признаніе въ нашата суетность, което ный правимъ предъ Бога... *Но истина ли азъ казвамъ* — человѣкъ, сътворенъ по образу Божію да е нищо, освѣнь една сѣнка! Сѫщество, за което Исусъ е слѣзълъ отъ небето за да го искупи съ сичката си кръвь, — да бѫде нищо! — *признавамы своята грѣшка.* Не трѣба человѣкъ *Христіенинъ* съвсѣмъ да призира себя си, за да не възмни и той съ нечестивытѣ, че нашійтъ животъ е играчка на случая, та да го прекарва блудно, развратно, по слѣпытѣ си желанія и прѣщѣвны. »

4) *Обращенье* са наричатъ въпросытѣ и въсклицаніята, които изразяватъ сумнѣніе, молба, умраза, жалба, и проч. и които писательтъ обраща или къмъ себѣ си, или къмъ другытѣ хора, или къмъ природата или най-подирь къмъ Бога. Тъй на примѣръ: а) обращеніе за *къмъ сѣбѣ си* имамы въ

(*) Bossuet, Епископъ на Meaux, великъ писатель и ораторъ въ седѣмнадесетыя вѣкъ, съвременникъ на Fénelon-а, Архіепископъ на Cambrai и на другытѣ знамениты писатели, които цвѣтѣли въ онзи вѣкъ, като начнемъ отъ Corneille, Racine, Molière, Boileau, La Bruyère, La Fontaine, и др.

продълженьето на горѣприведената пѣсенчица за примѣръ на ямбическы стихове (гл. стран. 58):

Ахъ! розы нацьвтѣли
Съсъ китны цвѣтове
И славеи запѣли
Съ най-сладкы гласове.
Звѣздытѣ на небето,
Вечерната луна
Въ горытѣ и полето
Раздаватъ свѣтлина;
Пакъ азъ въ уединенье,
Самичакъ въ тьмнина,
Съ едно въображенье
Въ печална тишина, —

. . . . . .

в) Обращенье *къмъ другытѣ* срѣщамы у Пушкина — *Къ клеветникамъ Россіи*:

« Очемъ шумите вы, народные витіи?
За чемъ анаѳемой грозите вы Россіи?
Что возмутило васъ? »

И въ неиздаденытѣ ёще стихове, писаны по подражаніе на пьрвытѣ — *Къмъ Българскытѣ клеветницы*; ето тѣхното начало:

Що закрыптѣхте, тронове Митрополитскы?
Що зашумтѣхте, пастыри Византійскы?
Защо ли сте така станѫли,
Или защото са пробуди въ насъ народенъ духъ
— за това ли?

Подобно и въ стихотвореніето Н. Огарёва на текстъ: *Симъ побѣдиши*!

« Мой другъ, твой голосъ молодой,
Отводитъ душу, сердцѣ грѣетъ,

И призракъ палъ передо мной,
И духъ унынія слабѣетъ.
И *вѣрю*, *вѣрю* я въ исходъ,
И въ наше свѣтлое спасенье,
Въ землевладѣющій народъ
И въ молодое поколѣнье.
И вѣрю я — невдалёкѣ
Грядетъ, *грядетъ* иная доля,
И крѣпко держится въ рукѣ
Одна хоругвь — Земля и Воля! »
(Изъ *Колокола*, № 172 отъ 1 Ноем. 1863.)

Тукъ, освѣнъ прекрасното обращенье, има и друга фигура — *повторка съ многосъюзіе*: « *И вѣрвамъ*, *вѣрвамъ* азъ въ исхода,» какъто и по-долу:

« И вѣрвамъ азъ — не è далечь
Ей, *иде*, *иде* друга намъ *доля* (*)
И са дьржи на ржцѣ вечь
Една хоржгва — Земя и Воля! »

г) За обращенье *къмъ природата* имамы примѣръ у Моисея тамъ, дѣто казва: Внимаи, небо, и возглаголю, и да слышитъ земля глаголы устъ моихъ. (Пятокнижіе Моисея Гл. 32, ст. 1 и нат.). И пакъ у Исаія гл. I, ст. 2: Слыши, небо, и внуши, земле, яко Господь возглагола: Ёще въ нѣкои отъ народнытѣ ни пѣсни, като наприм. въ тъзи:

Дьждё лё, не наидѣлъ са,
Вѣтре лё, не навѣялъ са!

Или: Ой тжгы, пусты ядове,
Дигайте, мьглы, прахове,
Та затулете слънцето,

(*) Т. е. Участь, дѣлъ (турскы: пай).

Слънцето ёще мѣсеца:
Рада на вода отхожда —
Да іѫ не види слънцето! . . .

И въ тѣзи ёще искуственны стихове на познатыя нашъ *Млъчанъ*:

«Вѣтре буйный, вѣтре мощный,
Мьглы тьмны поразвѣй!
Свѣтла звѣздо полунощна,
Ты на радость ми огрѣй.»

А най-хубово обращенье къмъ природата срѣщамы у френскыя поетъ Millevoye, (*) именно въ неговото стихотвореніе: La chute des feuilles — *Паданьето на листоветѣ*; тъй какъто и въ стиховетѣ на Gilbert-a: (**) Dermiers moments d'un jeune poète — *Послѣднитѣ минуты на единъ младъ поетъ*. Тукъ ный ще дадемъ само свьршека на подирнитѣ армоническы стихове:

Salut, champs que j'aimais, et vous, douce verdure,
Et vous, riant exil des bois!
Ciel, pavillon de l'homme, admirable nature,
Salut pour la dernierè fois!
Ah! puissent voir longtemps votre béauté sacrée
Tant d'amis sourds à mes adieux!
Qu'ils meurent pleins de jours, que leur mort soit pleurée:
Qu'un ami leur ferme les yeux!

Т. Е. «Поклонъ (вм. сбогомъ) на васъ, полета които обичахъ, и ты, пріятна зеленина, и ты, засмѣно заточеніе (вм. самотія) на дьрветата!

«Небе, което си шагра (чадѫръ) на челѣка, чудна природо, поклонъ ти за послѣдень пѫть!

(*) Роденъ въ 1782, умрѣлъ отъ гражна болѣсть въ 1816 год.
(**) Подобно френскый поетъ, роденъ въ 1751, умрѣлъ въ 1780 год.

«О! дано дълго време гледатъ твоята священна красота толкози пріятели, *които сѫ сега* глухы на моето прощаванье!

«Дано *поне* тѣ умрѫтъ пълны съ дене (устарѣли); дано смьртьта имъ бѫде оплакана; дано единъ пріятель имъ затвори очитѣ!»

д) Прекрасенъ примѣръ за обращенье *къмъ Бога* имамы въ сѫщытѣ стихове на Gilbert-а, който пò-напредъ говори:

Soyez béni, mon Dieu! vous qui daignez me rendre
L'innocenee et son noble orgueil;
Vous qui, pour protéger le repos de ma cendre,
Veillerez près de mon cercueil!
Au banquet de la vie, infortuné convive,
J'apparus un jour, et je meurs:
Je meurs, et sur ma tombe, ou lentement j'arrive,
Nul ne viendra verser des pleurs.

Т. Е. «Благословенъ да си, Боже мой! Ты, който благоволи да ми вьрнешь невинностьта и нейната благородна гордость;

«Ты който, за да покровителствувашъ упокоеніето на коститѣ ми, ще будувашъ при моето носило!

«Въ пира на живота, злочестенъ гостъ, азъ са явихъ единъ день, и умирамъ:

«Умирамъ, и вьрху гроба ми, дѣто полека-лека отиванъ, никой нѣма да дойде да пролѣе сьлзы.»

Кратко, но разително è обращеньето къмъ Бога на Еленка Мутьева, именно въ нейното стихотвореніе *Богъ*, което пò-горѣ (стр. 67) дадохмы за примѣръ на женскы риѳмы:

О Боже, Боже!
Великый Боже!
Кой Тебя може
Да Та постиже?

Но обращеньето на Державина въ неговата Ода *къмъ Бога*, è неподражаемо за съвьршенството си отъ сѣка страна. Ето нейното начало:

« О Ты, пространствомъ безконечный,
Живый въ движеньи вещества,
Теченьемъ времени превѣчный,
Безъ лицъ въ трехъ лицахъ божества!
Духъ, всюду сущій и единый,
Кому нѣтъ мѣста и причины,
Кого никто постичь не могъ,
Кто все собою напомняетъ,
Объемлетъ, зиждетъ, сохраняетъ,
Кого мы называемъ БОГЪ! »

* **Понятіе и за другы фигуры. — Родъ и видъ.** — Таквызи сѫ по-главнытѣ фигуры, които правѩтъ слога цвѣтѫщъ, блѣскавъ, а нѣкогашь и възвышенъ, като украсяватъ и облагородяватъ представляемытѣ предмѣты отъ писателя. Но има ёще нѣкои фигуры, които отчасти служѫтъ за украшеніе на рѣчьта, но повечето — за нейното распространеніе и за объясненіе на предмѣтытѣ, а нѣкои са употребяватъ само за врьзска (связь) по-между имъ. Таквызи сѫ напр: *раздѣленіе* цѣлото на части и рода на видове; *опредѣленіе ораторско*, което дава поточно понятіе за едно нѣщо и нѣкой пѫть преминува въ *изброяванье* частитѣ на цѣлото; *отстѫпванье* или *уклоняванье* отъ главныя предмѣтъ, и *възвращанье* пакъ къмъ него; ёще *преминуванье* отъ една матерія къмъ друга, и *оставянье* или *отлаганье* на матеріята за до другый случай.

Като споменѫхмы за *родъ* и *видъ*, ный трѣба и да гы опредѣлимъ. — Ако едно понятіе са съдържа въ друго, т. е. кога мыслимъ за едно нѣщо, ако въ сѫщото време *неминуемо* мыслимъ и за друго, като за съставна часть на пыр-

вото: тогазъ първото понятіе са нарича общо, подчиняюще, по-высоко, по-широко, родово или просто — *родъ*; а другото, въ отношеніе къмъ него, е частно, подчинено, по-долнё, по-малко, по-тѣсно, видово или просто — *видъ*. Тъй напр. българинъ, сърбинъ или хърватинъ, чехъ, полякъ, словенецъ, руссинъ или московецъ, съставятъ *видове* отъ единъ *родъ* — славены, или понятіето за сѣко отъ тѣзи *племена* са подчинява на общія *родъ славенскый*. А на родовото понятіе *книга* подчиняватъ са видовытѣ: *книга* славенска, българска, турска, нѣмска или грѣцка и др.; книга учебна, черковна, школска, търговска и др.; пріятна, полезна или вредителна и др. т. Ёще тѣлото и душата сѫ *видове*, а сѫществото человѣкъ е *родъ* отъ животнытѣ.

Нѫй тукъ давамы и два примѣра за обученіе въ описаніе на родове и видове:

а) *Животно*.

Има сѫщества, дарены съ способностьта на произволно движеніе, и които сѫ распръснѫты по лицето на земята; отъ тѣхъ едны летѣѭтъ по въздуха, другы плаватъ въ водата или живѣѭтъ на земята и подъ земята. На-сѫдѣ тѣ са вѣдѣѭтъ, растѫтъ, устарѣватъ и умиратъ.

Чудното имъ органическо строеніе сѣкогы и на сѣкадѣ е поучително за ума и сърцето. И самъ-си *человѣкъ* не е друго нѣщо освѣнъ *животно*, *дарено съ разумъ*, ако щете — и създадено да живѣе въ общество; за тъй нѣкои го и тъй опредѣлятъ: *человѣкъ е животно общественно*.

Но человѣкъ гледа на небето, и вижда безчетѣ свѣтила на него; гледи на пр. обичното си куче и му са радва, слуша славея и са въсхищава съ неговото пѣнье; наслажда са съ благовоніето на ананаса (ananas) и го яде. На сѣкадѣ той намѣрва источницы на удоволствіе и щастіе

Лъвътъ му не е страшенъ, слонътъ му е покоренъ, конътъ доро и мулето, и котката му сѫ полезны. Той лови птицы и рыбы, и съ тѣхъ са храни; обработва земята, отъ която вѫди растенія; а изъ камнытѣ и дрвытѣ въздига зданія, много или малко хубавы, отъ които нѣкои стигатъ и до изящество.

Той е животно, и въ сѫщото време — царь на земята.

в) *Пазвенныть часовницы.*

— Твърдѣ често потрѣбва да знаймы съ точность времето. Има едно орѫдіе (инструментъ) което е го показва — и то са зве *часовникъ*. Намѣрватъ са часовницы слѫнчевы, пясъчны, кулены, стѣнны, трапезны, т. е. за върху масса и разны другы видове. Но отъ сичкытѣ най-нарѫчны за употребеніе идѫтъ *пазвенныть часовницы*, наречены у насъ по турскы *кунъ-сахатларъ*.

То е стройно едно събраніе отъ нѣколко *колелца* съ *пружины* (зембелцы), направены тъй, щото движеніето имъ става досущь равномѣрно. На него е основано обикаляньето на часовата и минутна *стрѣлицы* по единъ *циферблатъ*.

Тъзи металическа дъсчица, въ окружностьта си е раздѣлена на 12 равны части, споредъ 12-тѣ часове на деня или на нощьта, и на 60 другы части, които съотвѣтствуватъ на минутытѣ. Циферблатътъ са прикрыва обыкновенно съ издуто едно *стъкло*, а срѣщуположната часть быва злата или сребърна. За туй и часовницытѣ сѫ по-вечето *златы* или *сребрны*.

Пазвенныть часове сѫ най-нарѫчны за носенье. Има отъ тѣхъ твърдѣ скѫпы, а има и съ най-умѣрена цѣна; но главното въ тѣхъ е *вѣрностьта*, т. е. да не излъгватъ за времето.

* **Относително значеніе на видовото и родово понятіе.** — Понеже степенитѣ на общностьта или обширностьта на понятіята сѫ безбройны, то едно и сѫщо то понятіе, въ различны отношенія, може да бѫде названо общо и частно: *общо* — когато го разгледвамы въ отношеніе къмъ по-долни отъ него понятія; *частно* — когато го разгледвамы въ отношеніе къмъ по-горнето понятіе, въ кое то тò съ много другы ёще са заключава. На пр. изъ понятіята: наука, географія, географія на цѣло турско, или географія на балканскыя полуостровъ, понятіето — *географія на ц. турско* è общо наспоредъ понятіето — *географія на балкан. полуостровъ*, и частно на споредъ понятіето — *географія*; а понятіето — *географія*, което е общо на споредъ п. — *географія на ц. турско*, è въ сѫщото време частно наспоредъ понятіето — *наука*.

Като подвеждамы нѣкое понятіе подъ друго по-високо ный показвамы: 1) съ каквы другы понятія туй подводимо то са нанѣрва въ сродство; и 2) чрезъ кой общъ бѣлѣгъ или чрезъ каквы общы бѣлѣзы, тò са свѣрзва съ него; или инакъ да речемъ, ный показвамы, съ каквы понятія и защо трѣба да го отнесемъ къмъ този или онзи разредъ.

По-високото понятіе съставя *родовый бѣлѣгъ*, съ кой то ный различавамы подчиненното понятіе отъ другытѣ, не сродны нему понятія, ёще и отъ другытѣ родовы на кои са тò подчинава. Тъй на пр., като кажемъ, че *географіят è наука*, ный показвамы сродството на географіята съ другытѣ наукы и въ сѫщото време я отличавамы съ тоѝ бѣлѣгъ отъ другытѣ родове или классове, на пр. отъ изящнытѣ искусства, отъ занаетытѣ, отъ нравственнытѣ постѫпкы, отъ свѣтскытѣ развеселенія и др. т.; не можемъ речемъ: географіята е наука и занаятъ, или едно отъ свѣтскытѣ развеселенія, и пр.

Понятія съподчиненны. — Понятіята, които са заключаватъ въ едно общо, по-високо понятіе, като части на едно умственно *цѣло*, като видове на единъ *родъ*, наричатъ се *еднородны*; а като части, сичкытѣ еднакво принадлежащы къмъ състава на цѣлото ёще и като видове, които са намѣрватъ въ еднакво отношеніе къмъ своя родъ и въ равна нему подчиненность, тѣ са наричатъ *съподчиненны*, т. е. ведно подчинены. Наприм. понятіята: исторія, географія, физика, теорія на словесностьта, сичкытѣ са заключаватъ въ понятіето *наука* и въ отношеніе къмъ него сѫ понятія еднородны и съподчиненны. Понятіето — *исторія* на споредъ понятіето — наука, са намѣрва въ таквозь отношеніе, въ каквото сѫ *географія*, *физика* и *теорія* на *словесностьта*. Тукъ разлика помежду имъ нѣма: сѣко отъ тѣхъ ѐ таквазь единица, какътъ и сичкытѣ другы; равенството имъ са заключава въ равенството на отношенія-та къмъ высшето общо понятіе.

А защото сѫ равны въ отношеніе къмъ своето по-высоко понятіе, подчиненнытѣ не сѫ равны помежду си, и едното не може да са земне за бѣлѣгъ на другото; тъй напр. неможе са каза: «географіята е теорія на словесностьта» или «физиката е географія.» Бѣлѣзытѣ, по които едно отъ тѣзи понятія са отдѣля или са разграничава отъ другытѣ, които му сѫ еднородны, съставятъ неговото видово отличіе — и то ѐ *видовъ бѣлѣгъ*.

* **Опредѣленіе.** — Да покажемъ родовото и видово-то отличіе на нѣкое понятіе — ще рече *да го опредѣлимъ*, сиречь да покажемъ сѫщественнытѣ и постоянны неговы отношенія къмъ сичкытѣ другы понятія; напр. *теоріята на словесностьта ѐ наука, въ която са обяснявать общытѣ начала, законы и формы на словеснытѣ произведенія*. Туй ѐ опредѣленіе на теоріята сло-

весности; тукъ има едно родово отличіе на теоріята словесности — *наука*, и друго видове — *въ нея са обяснявать*, и проч. Чрезъ първото, тя наедно съ другытѣ еднородны предмѣты — *географія*, *физика*, и пр. са отличава отъ сичко което не може да са нарече наука; а чрезъ второто, тя сама, въ особенность, са отличава отъ другытѣ наукы.

Туй дѣйствіе на мысльта — съставленіето на опредѣленіята, не è произволъ, нито праздна играчка на ума: то è отраженіе на дѣятелностьта на природата, повторка въ нашыя умъ на онуй което è въ природата. Законытѣ на логиката и законытѣ на природата са едны и пакъ тѣ: природата дѣйствува логическы; логиката è поясненіе на природнытѣ законы.

* **Наведеніе, пѫть на въсхожденіе и нисхожденіе.** — Като нѣмамы възможность да разгледвамы *сичкытѣ* бѣлѣзы въ сравняемытѣ предмѣты, ный нѣкой пѫть отъ сходството имъ въ нѣкой черты заключавамы за сходството въ цѣлыя тѣхенъ съставъ, съ другы думы, като не можемъ да разгледвамы сичкытѣ *недѣлимы* (понятія), които са относятъ къмъ единъ изтѣстенъ классъ, ный отъ сходството между нѣкой отъ тѣхъ, заключавамы за сходството между сичкытѣ. Този родъ предположеніе на сходството, казва са *наведеніе*; а дѣйствіето на ума, който преминува отъ частното къмъ общото — пѫть на *въсхожденіе*.

Ако можемъ да са качимъ отъ понятія единичны, частны, къмъ понятія общы: то наопакы ще можемъ и да слазямы отъ общытѣ понятія къмъ частны; въ такъвзи случай ный раздѣляамы туй що è было съединенно, дробимъ цѣлото на части. И този пѫть на *нисхожденіето* казва са *подведеніе*, или подчиненіе на понятіята.

(Слѣдъ вносытѣ тѣзи общы понятія отъ Психологіята, нужны инакъ за новоначалны ученицы, ный са не отдушамы отъ жицата, по която са водимъ въ начертаніето на то-

зи първый курсъ отъ Словесностьта, и първата часть — *теорія на слога* свьршвамы сега съ слѣдующія членъ:)

Условія на изобразителната рѣчь. — Изобразителностьта на рѣчьта най-много изысква *естественность* и *цѣлность* или *умѣрванье*.

Естественностьта на изразеніето състои въ туй, щото образътъ на предмѣта, създаденъ отъ фантазіята, да не противорѣчи на законытѣ на природата и да бѫде вѣренъ на народнытѣ представленія. Колкото и да е прихотлива (каприціозна) измыслицата на фантазіята, но ако на създаденныя отъ нея образъ бѫдѫтъ приписаны дѣйствія, които сѫ свойственны на живы сѫщества или съгласны съ народнытѣ повѣрія, тогазь той не разваля поетическата истина. Тъй напр. у Пушкина образътъ на *мѣдныя всадникъ*, който прѣпуска изъ улицытѣ на Петербургъ, напълно е естественъ, защото всаднику е свойственно да прѣпуска на конь. Подобно и изображеніето на сборището на *вѣщицытѣ* (магёсницы) въ неговото пакъ стихотворѣніе «Гусарь,» никакъ не противорѣчи на поетическата истина, защото е съгласно съ народнытѣ повѣрія. Напротивъ картината:

«Пляшутъ горы, скачутъ долы,
Веселится темный лѣсъ;»

не е естественна и безобразна, защото противорѣчи на природата.

Цѣнностьта или умѣрваньето на изображеніето състои въ туй, щото образътъ, създаденъ отъ поета, да можемъ лесно да си го представимъ въ ума. Поради туй частитѣ, отъ които са слага поетическата картина, трѣба да армонирувать помежду си, и да съставѣтъ едно стройно цѣло, което да бѫде достѫпно на пластическытѣ посѫства — на живописьта и ваяніето. На примѣръ «пѣсеньта на бе-

зоката цвѣточница» въ *послѣднытѣ дни на Помпея*, стр. 14:

Купете ми цвѣтьята!
Лишена отъ свѣтлина,
Отъ чужда сьмь страна
И милостьта ви ищѫ.
Отъ хубава страна, думатъ,
(Ты що гледашь знаешь),
Цвѣтьята сѫ оттамъ (*),
Цвѣтьята що дьржѫ.
Тѣ цьвтѣѭтъ прекрасны;
Отъ пиранье гы знаѭ,
Ёще преди малко
Росно гы накѫсахъ.
Виждте гы какъ свѣтѣѭтъ,
Каквы сѫ *миризливы!*
Расли въ мила пазва
На майката земя.
Сѣгнѫхъ да гы кѫсамъ —
Дишѫтъ ароматъ,
Свѣтѣѭтъ лучезарны
Бисеры по тѣхъ! ....

Тукъ образътъ на *безоката* мома и на *цвѣтьята* що дьржи, е твьрдѣ ясенъ, опредѣлителенъ, отчетливъ, пакъ лесно може да са представи и съ кисть и съ рѣзецъ (т. званѫ). Слѣдователно образы, които не можемъ си представи съ въображеніе, сѫ противны на цѣлностьта, и трѣба да гы

(*) Този стихъ въ превода е «Цвѣтьята ми сѫ нейны» но подобрѣ иде, сѣкамъ, какъто е тука. И да прощава почтенный преводчикъ, ако посѣгнѫхъ да оправѭ хубавыя стихъ въ устата на похубавата цвѣтарка!

отбѣгвамы; таквызи образы могѫтъ да рисуватъ само ритмачытѣ, а не и поетытѣ.

* **Поатическо съзерцаніе. Творчество.** — Тъй дохождамы до заключеніето, че при условіята на изобразителната рѣчь отъ писателя са изисква ёще да има и *поетическо съзерцаніе* къмъ туй ще è прекрасно; тогазь само той быва художникъ въ произведеніята си. Ето какъ Чистяковъ обяснява туй състояніе на духа.

« Когато человѣкъ има естетическо чувство, казва той, а ёще по-вече когато, при живо, многостранчиво и дѫлбоко развитіе на вѫтрѣшныя животъ, туй чувство излазя до степень на вкусъ: тогазь му é достѫпенъ и понятенъ изящныйтъ міръ; тогазь сѣко едно прекрасно явленіе вънъ отъ него или въ него самаго, докарва му чисто духовно наслажденіе..... И туй наслажденіе са казва естетическо; изворътъ му è въ живото съзнаніе сродството на нашыя духъ съ Божеството, въ съзнаніето на туй — какъ силытѣ на нашата природа са стремѭтъ къмъ безкрайното съвършенствованіе. Человѣкъ слабоуменъ или студенъ, человѣкъ който è потънѫлъ въ дребнытѣ расчеты и отношенія житейскы, человѣкъ чувственный — таквызи характеры сѫ неспособны за естетическы наслажденія. . . . . .

« Нѣкой-пѫть естетическото наслажденіе до толкозь испълня сичката ни душа, щото ный са забравямы, о тъй да кажемъ, изгубвамы своята личность, досущь са потупявамы въ предмѣта, сливамы са съ него въ едно нераздѣлно сѫщество; тогазь можемъ да речемъ за душата, че съ потока тя è потокъ и съ птичката — птичка; съ него тя тече, чурти, а съ нея хвьрка по облацытѣ.

« И туй състояніе на духа е поетическо съзерцаніе къмъ прекрасното; но то сè не è ёще *творчество.* »

Съ другы думы, не стига человѣкъ само да съчувствува живо къмъ изящното, не стига само да е способенъ да са наслаждава съ него до въсхищеніе, или да има вродженно естетическо чувство и образованъ вкусъ, за да са нарече поетъ; но той трѣба ёще да може да създава, да твори изящното — и тогазъ едвамъ ще бѫде *художникъ — поетъ*. Ето защо, млады читатели, трѣба да щадимъ туй хубаво име и да го не давамы тъй лесно кому-да-е, като имамы сѣкогы предъ видъ: че «Творчеството е особенъ «даръ, или по-добрѣ, особенно съединеніе (combinatio) на «много природны дарбы, които ный сичкытѣ ведно нарича«мы поетическый талантъ, творческо дарованіе.» (Гл. за туй особно въ вторыя курсъ на нашыя учабникъ.)

Притурка

на първата часть — за Слога.

А.

* **Дѣленіе на слога по неговата изобразителность.** — Сѣкый человѣкъ има особенъ образъ понятія и чувствованія. Слѣдователно сѣкый трѣба да изрича своитѣ понятія и чувствуванія по свойственый нему образъ. Употребенытѣ отъ него фразы носятъ на себя си тѣхныя отпечатъкъ. И тъй право казватъ, че сѣкый писатель има свой си слогъ, и че толкозъ вида слогове има, колкото и писатели. Но какъто сичкытѣ предмѣты, за които пишатъ, са или отъ рода на простытѣ, или малко възвышены, или высокы: тъй можемъ рѐ и за слога, че по изобразителностьта си раздѣля се на три главны вида: *простъ*, *умѣренъ* или срѣденъ и *высокъ*, и че собственыйтъ слогъ на сѣкый писатель трѣба да са гледа като *отраженіе* на тѣзи три слога.

I. *Простыйтъ слогъ* не допуща нито звучны думы, нито армоническы обраты, нито текящы или пълны періоды; но пакъ са поправя, быва прельстителенъ, споредъ истината на мыслитѣ и точностьта на изразенiята. Той не исключава тъкотiитѣ, игрытѣ, изразителноститѣ (енергiи); но отбѣгва отъ сичко издырвано, отъ сичко което иска повечко трудъ и приготванье; съ една рѣчь — отъ сичко, което може да притури на предложенiето по-жива и по-бляскава свѣтлина. Естественытѣ красоты, прiятната небрежность съставятъ сичкото негово достойнство.

Този слогъ, който да са постигне съ сѣтѣ неговы прiятности, толкозъ е по-мъчно, колкото е той по-близу до природата, и употребява са обыкновенно въ дружескы разговоры, въ разказы, басни, писма; ёще въ съчиненiя, на които цѣльта е ученiето или наставленiето, и общо въ сичкытѣ онѣзи словесны произведенiя, които говорiятъ за нѣща просты и обыкновенны. — *Поправката* е една отъ фигурытѣ, които най-прилича на този слогъ, съ *раздѣленiето и опредѣленiето*, като най-сгодны и тритѣ за доказателства. (Гл. за доказателствата 3-ё отъ полезнытѣ забѣлѣжванiя въ *Теорiята на прозата*.)

II. *Умѣренытъ* или срѣднiятъ слогъ е по-силенъ отъ простыя и възвышенъ. Той са нарича ёще и *цвѣтящъ* или *бляскавъ*, защото въ него са употребяватъ блѣскавы украшенiя. Тъй, живы и плѣнителны фигуры, отборъ и армонiя на думытѣ, разнообразiе на звуковетѣ, замысловаты и блѣстящы обраты, съ една дума — сичкото що може да украси рѣчьта, е прилично на този слогъ и съставя отличителното негово свойство. — Отъ фигурытѣ, които найприличатъ на този слогъ сѫ: *повторката* и сичкытѣ второстепенны фигуры, освѣнъ *раздѣленiето* и *опредѣленiето*, които принадлѣжатъ повече на простыя слогъ.

Тука са относятъ ёще три главны фигуры: *срѣщу-полаганье*, *сравненіе* и *описаніе*.

1º *Срѣщуполаганьето* (antithesis) е фигура, чрезъ която едны мысли са срѣщуполагатъ на другы, какъто съ туй по-много да са раскрыѭтъ и да са представѭтъ поясны, по-блистателны. — Нѣкой-пѫть срѣщуполаганьето състои токо въ отбора на противны думы, и тогазь то са казва собственно по грьцкы ἀντίθετον по френскы contraste, което на българскы са превожда *противословіе*. — Изобщо, тъзи фигура има твърдѣ голѣмъ блѣсъкъ; и заради туй въ важнытѣ съчиненія, какътъ и въ другытѣ родове, трѣба да са употребява съ нѣкакво предпазванье. Излишеството на антитезытѣ ще гы направи дѣтинскы и утомителны, тъй какъто излишната свѣтлина въ картината прави ѭ ослѣпителна. Прекрасенъ примѣръ отъ тъзи фигура имамы у Масильона (*) въ неговото слово *за тържеството на религіята*:

«Господарь, който са бои отъ Бога и мѫдро управя своитѣ народы, не трѣба никакъ да са страхува отъ хората. Едната му слава може да произведе завистницы, но неговото благочестіе направва да уважаватъ самата му слава. Неговытѣ предпріятія ще са изложѫтъ на порицаніе; но благочестіето му ще оправдай неговото поведеніе: неговытѣ сполукы ще възбудѭтъ завистъ или недовѣріе въ съсѣдытѣ му; но благочестіето негово ще го направи покровитель и примирритель, и проч.»

Подобенъ примѣръ на този намѣрвамы у Апостола, който казва: Мы убо Христа ради, вы же мѫдры ѡ Хри-

(*) Jean-Baptiste Massillon, епископъ на Clermont, знаменитъ ораторъ отъ френската Академія роденъ 1663, умрѣлъ 1742.

стѣ; мы немощни, вы же крѣпцѣ; вы славни, мы же безчестны... укоряемы благословляемъ, гонимы терпимъ, хулимы утѣшаемся.» (Коринт. IV, 10.)

2° *Сравненіето* или подобіе (comparatio, similitudo) е фигура, съ която изобразяваме отношеніята на два предмѣта, за да украсимъ или по-ясно да представимъ мислитѣ си. Примѣръ у пророка Исаія, гл. X: Якѡ же снидетъ дъждь или снѣгъ съ небесе, и не възвратится дондеже напоитъ землѧ, и родитъ и прозябнетъ, и дастъ сѣмѧ сѣющемꙋ, и хлѣбъ въ снѣдь: такѡ бѫдетъ глаголъ мой, иже аще изыдетъ изъ устъ моихъ, не възвратится къ мнѣ тощъ, дондеже съвершитъ вся елика въсхотѣхъ, и поспѣшѧ пѧти моѧ, и заповѣди моѧ.

И пакъ у Климента Александрійскаго: «Богатството е подобно на змѣята, която мѫдрый омайникъ може да олови за опашката безъ да го охапи; но който не знае искуството да ѭ омай, тогазь тя, като са прегѫне, смьртно ще го нарани.»

Нѣкой пѫть сравненіята бываетъ само въ една дума; на пр. «Като львъ, той са впусна ворѣдъ враговетѣ; или: Якѡ ласточица, такѡ безопѣѭ, и яко гѫлѫбъ, тако поꙋчѫся. (Исаія гл. 38, ст. 14.)

3° *Описаніе* (descriptio) са нарича изобщо този обратъ въ рѣчьта или тъзи фигура, въ която обыкновенно представятъ образъ или картина на нѣкой предмѣтъ. По значеніето си, то объема петь главны вида: *демонстрація, топографія, просопографія, параллель, хипотипозисъ.*

а) *Демонстрацiята* е показаніе на нѣкое особно дѣйствіе, извѣстіе за нѣкое происшествіе, изображеніе на буря, сраженіе, картина на нравытѣ и навыкновеніята на нѣкой

вѣкъ или народъ и пр., и пр. Тъй *Масилльонъ* въ едно свое слово на *Рождество Христово* описва нещастіята на идолопоклонството; аббатъ *Сеги* — отиваньето на Лудовика IX въ светата земя. За прекрасенъ примѣръ можатъ ни послужи много мѣста въ *Плачь Пророка Іеремія.*

в) *Топографіята*, като фигура, означава живо описаніе на нѣкое мѣсто. Таквозь е, напримѣръ, въ Фенелонова *Телемахъ*, описаніето на онуй мѣсто, дѣто е была пещерата на Калипсо; еще съчиненіето на *Грессета* (а) подъ името: La Chrrtreuse, сичкото почти са гледа за образецъ на таквози съчиненіе.

г) *Просопографіята* или *портретьтъ* значи описаніе на едно лице было или друго нѣкое одушевенно сѫщество. Портретътъ за лица быва: *литературенъ, физическый, моралeнъ* или *портретъ на характеръ*. Въ послѣдніа случай, кога сир. значи изображеніе на характеръ, фигурата зема името *еѳопея*, толкозь употребявана отъ поеты, ораторы и историцы. — Какъто поетътъ, тъй и ораторътъ, въ тъзи фигура употребяватъ краскы повечето блѣскавы, обраты по-плавны нежели историкътъ, който е длъженъ да представи истината просто, какъто си е, безъ никакъвъ колоритъ. Хубавы примѣры за портреты изобщо намѣрвамы у *Бюффона* (в); а за еѳопеи — особенно въ съчиненіето на *Лабрюйера* (г), подъ названіето: Les caractères — *Характерытѣ.*

(а) Gresset, френскый поетъ, който живѣлъ отъ 1709—1777.

(в) Buffon, знаменитъ натуралистъ и писатель френскый отъ осемнадесятый вѣкъ (1707—1788).

(г) La Bruyère, дълбокъ моралистъ и великъ писатель френскый отъ седѣмнадесетый вѣкъ (1644—1696).

д) *Параллельтъ* (parallèle) състои отъ двѣ изображенія или два портрета, които сѫ, тъй да речемъ, постоянно единъ срѣщу другый. — *Волтеръ* (а) въ своята Henriade ни дава параллель за *Ришьлея* и *Мазарина*, единъ отъ найточнытѣ, които има между двамата тѣзи първы министры на Франція. Не по-малко честитъ е и Лабрюйеръ въ своя параллель за *Корнеля* и *Расина*, двамата най-великы поеты френскы отъ седѣмнадесетый вѣкъ. Отъ нашытѣ доста сполучливъ е параллеля на Хр. Ваклидова за *Кловиса* и *Бориса*, въ «българс. книжицы» отъ 1858, бр. 20, стр. 189.

е) *Ипотипозъ* или *ипотипозисъ*, което на езика ни ще рече *подѫзобразеніе*, е такъвъ фигура, въ която предмѣтытѣ са представятъ като подлѣжащы на очытѣ ни, и происшествіята — като че ставагъ въ наше присѫтствіе. Слѣдователно, тукъ не е възможно да са избѣгне това, дѣто ораторътъ да не рече за себе си — че го *вижда*, или за слушателитѣ — че си представятъ предмѣта, който описва. Тъй *Цицерона* (в) говори противъ *Катилина*: «Струва ми са, че азъ гледамъ вече, какъ гордѣливыйтъ този градъ (Римъ), столнина вселенска, крѣпость на сичкытѣ народы, какъ са разрушава въ пламькъ; струва ми са, че гледамъ предъ очитѣ си купове бѣдны непогребены граждане, които са търкалятъ въ загинѫлото отечество!....»

Сѫщата фигура срѣщамы твърдѣ развита и ясна у Масильона, именно въ словото му *за смьртьта на грѣшныя*. (Гледа. класното изданіе на неговытѣ Morceaux choisis, annotée par M. Hignard, p. 310.)

(а) Най-знаменитъ писатель, историкъ, философъ и поетъ отъ осѣмнадесетый вѣкъ (1694—1778).

(в) Най-голѣмъ философъ и ораторъ римскій, който живѣлъ отъ 107—43 год. преди Р. Хр.

III. *Высокыйтъ слогъ* расточава сичкытѣ богатства на въображеніето, съ благородство на мыслитѣ, съ възвышенность на чувствованіята, съ живость на изображеніята, които и представя въ сичкыя имъ блѣсъкъ, въ сичкото имъ величіе. Като обиленъ, текящъ, испълненъ съ силы и достойнства, той очудва, въсхищава, извожда отъ себе си изразенія, живы обраты, смѣлы фигуры, поразителна красота, силны и бързы движенія, които повличатъ и приклоняватъ человѣка на страната си. Отъ фигурытѣ, свойственны на този слогъ, по-главны сѫ: *умълчаваньето* и *обращеньето*, които видѣхмы горѣ съ другытѣ фигуры на редъ. Писателтъ или ораторътъ съ тѣхъ и колкото ёще фигуры бы употребилъ, може да обладай душата ни и да я води къмъ назначената си цѣль — а туй са нарича *езыкъ на страститѣ*.

И тъй страстното, въ образа на идеитѣ и чувствованіята, означава една необыкновенна сила, нѣщо чрезвычайно, което разбужда страститѣ, т. е. противъ волята привлича, покъртва сърцето, раздражава и колебае душата. Ето въ що именно състои *высокыйтъ слогъ* и туй, което собственно наричатъ *высоко*. Но този слогъ и высокото пакъ различаватъ помежду си, какъто сега ще видимъ.

В.

Изворы на высокото въ съчиненіята. — Преди да покажемъ тѣзи изворы, нека видимъ разликата между высокыя слогъ и туй що е *высоко*. — *Высокыйтъ слогъ* състои въ благородното изразеніе на идеи голѣмы и чувствованія возвышенны, които обаче не сѫ ёще высокы, ако и да имъ придаватъ нѣкой высокъ характеръ. А *высокото* наопакы, какъто въ мыслитѣ, тъй и въ чувствованіята, означава черта удивителна, необыкновенна, която въсхищава душата, извожда я отъ себе си, възнося я по-горѣ отъ

нея си, и въ сѫщото време дава й да чувствува туй възвышеніе. Высокыйтъ слогъ са вижда токо въ великолѣпенъ нàредъ, украсенъ, съ най-блѣскавытѣ фигуры; а высокото може да са заключава и въ едно токо изразеніе, въ една само дума. Какво наприм. è по-просто отъ тѣзи думы на св. Писаніе: Рече Богъ да бѫдетъ свѣтъ, и бысть свѣтъ! Тѣ никакъ не принадлѣжѫтъ на высокыя слогъ; но иматъ идея, която съставя нѣщо *высоко*: защото представя най-възвышенна мысль, каквато само можемъ да имамы за всемогѫществото божіе и за повиновеніето на тварьта къмъ Твореца. — Въ единъ псаломъ è речено: *Видѣхъ нечестиваго превзносящася и высящаса, яко кедры Ливанскія; и мимоидохъ, и се не бѣ; взыскахъ его, и мѣсто его не обрѣтеся.* Пьрвата половина на този стихъ принадлѣжи на высокыя слогъ, а послѣднята — къмъ собственно высокото защото представя идея сама по себи си высока.

Три сѫ главнытѣ изворы, отдѣто сѫ почерпва высокото въ съчиненіята: *мысли*, *чувствованія* и *изображенія*.

1⁰ Въ какво състои высокостьта на мыслитѣ, отъ горѣказанното доста добрѣ са разбира. Но за да получимъ пò-ясно понятіе за неіѫ, нека направимъ тѣзи разсѫжденія:

Възможно ли è за величісто, за независимостьта, за вѣчностьта на Бога да са даде понятіе толкозь голѣмо, толкозь высоко, толкозь истинско, каквото ни съобщава св. Писаніе чрезъ изрѣченіето: *Азъ есмь сый*, или: *Азъ есмь иже есмь.... Господь царствуетъ во вѣкъ и ёще!*

Възможно ли è за идолопоклонството да са рече нѣщо пó-силно и пò-разително отъ туй що è рекълъ Боссюетъ въ своето разсѫждение за Всемірната Исторія: *Сичкото è было отъ Бога, освѣнь самаго Бога!*

2⁰ Чувствованіята бываръ высокы тогазь, казва аб.

Баттё (а), когато като пматъ за основаніе добродѣтельта, тѣ са виждатъ да стоѣтъ по-горѣ отъ человѣческото състояніе, и въ человѣчаската слабость, тѣ показватъ неизмѣняемостьта на божеството, какъто е рекълъ Сенека (в): «*Нека вселенната да пада върху главата на праведника, душата му е спокойна и въ самото време на нейното падане.*» Тукъ понятіето за туй спокойствіе, сравнено съ трѣсъка на сичкыя разрушающій са міръ, е высоко изобразеніе, а спокойствіето на праведника — высоко чувствованіе.

3° Высокостьта на изобразеніята състои въ представленіето нѣкой великъ предмѣтъ съ краскы най-живы, най-силны и истинскы. Книгытѣ на св. Писаніе почти на сѣка страница представятъ примѣры отъ този родъ *высоко*. Такъвъ е наприм. *Мойсеовата пѣсень* слѣдъ преминуваньето му съ Израилитянытѣ прѣзъ червеното море; ёще много Давидовы *Псалмы*, и особно 103 за чудесата на творенiето, какъто и много мѣста у *пророка Исаія*, особно изобразеніето на величеството и могѫществото Божіе въ 40-та глава.

Доста высокы изобразенія са намѣрватъ и у свѣтскытѣ писатели, ако изобщо тѣ да не могѫтъ са удари до тамъ съ тѣзи силны черты, съ тъзи величественна высокость, които съставѣѫтъ отличителното свойство на пророцытѣ. Отъ сичкытѣ свѣтскы писатели къмъ послѣднитѣ тѣзи иде *Омиръ* (г) высочайшій живописецъ въ сичкытѣ свои описанія. Но

(а) Princ. ds la Littérature, t. III.

(в) Философъ и поетъ римскый, който процвѣтавалъ въ първытѣ години на христіанската ера, именно отъ 3—68 год.

(г) Най-великыйтъ поетъ на древностьта, който процвѣтавалъ 900 год. преди Р. Х. и оставилъ двѣ превъсходны поемы: Иліада и Одиссея. За него има мнѣніе отъ нѣкои учены, че такъвъ че-

описаньето «бойтъ на боговетѣ» е най-живо и най-великолѣпно отъ другытѣ описанія въ неговата « Иліада ». Тамъ Юпитеръ, като свьршва рѣчьта си, *дава знакъ съ черныть си вѣжди; священныть космы на този царь боговъ са исправятъ* (настръхнуватъ) *на неговата безсмьртна глава — и цѣлъ Олимпъ потреперва отъ туй ужасно мановеніе!*

Виргилій (а) въ своята « Енеида » тъй представя събраніето на небесныя дворъ: *Юпитеръ говори; сичкыть богове мълчѫтъ; земята трепери; дѫлбоко мълченье царува въ въздушныть высочины, вѣтроветѣ спиратъ своето духаніе; морскыть вълны са уталожватъ.....* Като свьршва рѣчьта си, *владыката на вселенната навожда глава — и този знакъ растреперва цѣлъ Олимбъ!* Послѣднѣто изобразеніе съставя пълно подражаніе Омиру. Таквози пакъ подражаніе Омиру срѣща са и въ една *Орацієва* (в) ода, въ която римскыйтъ поетъ говори, че Юпитеръ *който е ознаменовалъ своето могѫщество съ поваляньето на Гигантыть, сичката природа разлюлѣлъ съ движеніето на вѣждыть си;* — и пакъ у *Овидія* (г), който казва, че този отецъ на боговетѣ, *като потърси*

ловѣкъ и поетъ не е съществувалъ, но е измисленъ като представитель на еллинскыя народенъ епосъ. — Въ сѫщыя смысълъ пише за исго и Ю. Венелинъ въ брошюрата си « О характерѣ народнихъ пѣсень у Славянъ задунайскихъ », отдѣто ный имамы извлеченъ члена подъ истото заглавіе въ Българскытѣ нижѫцы ч. II, отъ 1858 год. Юлія кн. 1-ва; и пакъ — ч. II отъ 1860, бр. 12, 13, 14.

(а) Превъсходенъ римскый поетъ, който живѣлъ отъ 70—29 год. преди Христа.

(в) Орацій или Горацій, знаменитъ рим. поетъ на вѣка на Августа, 66—9 преди Р. Х.

(г) Единъ отъ голѣмытѣ поеты римскій, който процвѣтавалъ 43 години преди Христа.

страшнытѣ си космы на главата, люлѣй небесата, земята и моретата. — *Ролень* (а) дава едно добро оцѣненіе за тѣхъ, че тримата тѣзи поеты, по видимому, раздѣлили помежду си три стиха Омировы и три обстоятелства, които са описватъ въ тѣхъ, именно: Виргилій зелъ навожданьето на главата Юпитерова, Овидій — потърсваньето на космытѣ му, а Орацій — движеньето на вѣждытѣ.

Намѣрватъ са доста высокы изобразенія и въ по-новытѣ писатели, като на пр. отъ френскытѣ у *Боссюета*, именно въ разсѫжденіето му за Всемірната исторія; у *Корнеля*, въ трагедіята му «Помпей», особно въ проповѣдитѣ на *Массильона*, и у по-младыго *Расина* (в), въ поемата му «Религія»; — отъ англійскытѣ у *Мильтона* (г), въ поемата му «Изгубенный рай»; — отъ Нѣмскыты у *Клопштока* (д), въ поемата «Мессіяда»; — отъ Италіянцытѣ у *Данте* (е) въ «Божественната комедія» и у *Торквато-Тассо*,(ж) въ «Освобенный Ерусалимъ;» — отъ съвременнытѣ Гърцы у *Александра Суцосъ*, въ поемата ἡ Τουρκόμαχος Ἑλλᾶς; сѫщійтъ пакъ è подражавалъ отчасти и на клопштокавата Мессіяда, у него — ἡ Μεσσῖας. — На реда съ другытѣ тукъ са пада да споменемъ и полскыя поетъ,

---

(а) Историкъ френскый и дидактическый писатель отъ 1661—1741.

(в) Има двама Расиновцы — баща и сынъ. Първыйтъ è Jean Racine, великъ драматическый писатель у Френцытѣ, 1639—1699; а вторыйтъ Louis Racine, когото Волтеръ нарича *Риѳмотворецъ* (Versificateur), 1690—1763.

(г) Знаменитъ англійскый поетъ въ 17-й вѣкъ (1608—1674).

(д) Епическый поетъ нѣмскый, 1724—1803.

(е) Великъ италіанскый поетъ, 1265—1321.

(ж) Славевъ епическый поетъ, който е нареченъ новъ Виргилій, 1544—1595.

Адамъ Мицкевичь (а) който единъ почти у сичкытѣ Славены са е отличилъ по тъзи часть съ своитѣ три величайши произведенія на нашето време: *Конрадъ Валленродъ*, *Поминокъ* и *Панъ Тадеушъ*. При тѣхъ ный прилагамы и четвьрто негово произведеніе — *Книгу Полскаго пилигримства*, което са тури въ Index (*) отъ римскыя дворъ, 9 юнія 1832 год. Неговътъ ентусіазмъ за сѣка велика идея ѐ былъ пламененъ, силенъ и който потрьсва сичкытѣ нервы, напряга сичкытѣ мышцы на волята — настоящій орлинъ полетъ на генія, насоченъ съ вѣра въ достиженіето и на онуй що ѐ несбыточно и невъзможно. Таквазь ѐ напр. неговата ода къмъ младостьта, ода, която ѐ станжла сѫща *марсельеза* за младото поколѣніе: «Който ёще дѣте, въ «люлката, обезглави идра, той, като порасте, ще удави «кентавры, ще истръгне жертвы въ ада, ще са покаче на «небето за лавры. Земай що ти видѣжтъ очитѣ, чупи, тро«ши щото разумътъ не може да строши. О младость! ор«лина сила има въ твоитѣ крылье, и грому ѐ подобна тво«ята ржка! — Пріятели, ржка въ ржка, *хайде* да опашемъ «съ едны веригы сичкыя земный шаръ, да съединимъ мы«слитѣ и духа си въ единъ фокусъ! . . . . Напредъ, на«предъ! и проч.»

(а) Роденъ 1798, умрѣлъ 1855 въ Цариградъ, дѣто былъ пратенъ съ една миссія отъ Правител. на Наполеона III.

(*) Т. е. Расписъ на запретенытѣ книги отъ Римо-католическата черква.

ТЕОРІЯ НА ПРОЗАТА.

Сочиненіе и неговото образованіе. — *Съчиненіе* са нарича изложеніето на мыслытѣ за къкъвъ-годѣ предмѣтъ. Сама една мысль неможе да състави цѣло съчиненіе: тя трѣба да са обясни и докаже какъто прилича. На пр. сѣка пословица: *Богъ и царь даватъ а въ кошара не вкарвать; — умъ царува, умъ робува, умъ паткы пасе! и д. т.* — заключава въ себе си мысль, но туй ёще не ѐ съчиненіе.

За образованіето на съчиненіето най-напредь иска да са опредѣли, какво именно трѣба да са пише за даденныя предмѣтъ, сир. въ какво отношеніе да са разгледа този предмѣтъ: да го опишемъ ли въ едно извѣстно време; да изложимъ ли сичкытѣ промѣненія, на които той е подпадалъ въ продълженіе на своето съществованіе, да докажемъ ли неговата полза или повреда, да разкрыемъ ли неговото значеніе въ реда на другытѣ предмѣты и д. т. Точката на гледаніето, която авторътъ избира или благата мысль, която туря въ основаніе на своето съчиненіе, казва са *тема* на съчиненіето. Тъй напр. ако предмѣтътъ на съчиненіето е градътъ Търново, тò могѫтъ да бѫдѫтъ слѣдующытѣ темы: *Търново въ зимно* или *лѣтно време. — Търново вечеръ. — Търново въ XIV вѣкъ. — Исторія на Търново. — Значеніе на Търново за Бѣлгарія* и д. т. Кагато темата ѐ вече опрѣдѣлена, тя трѣба да са развіе, сир. трѣба да са раскрыятъ сичкытѣ мысли, които са заключаватъ въ темата и които служѫтъ за нейно объясненіе; сетнѣ да са расположѫтъ тѣзи мысли въ приличныя имъ редъ, тъй щото да може да са

състава едно стройно цѣло. Редътъ, въ който са располагатъ мыслитѣ които обѣснявать темата, нарича са форма на изложенiето. Тъй сѣко съчиненiе прѣдстави двѣ страны: една вѫтрѣшна или *сѫдьржанiе*, то е раскрыванiе на мыслитѣ, които са заключаватъ въ темата; и друга вѫнишна или *форма на изложенiето*, то е пакъ извѣстный способъ на расположенiето на мыслитѣ въ съчиненiето.

Какво са иска отъ сѫдьржанiето на едно съчиненiе. — Отъ сѫдьржанiето на едно съчиненiе или отъ развиванiето на темата, изыскватъ са: единство на темата, пълнота на развиванiето и съразмѣрность на частитѣ.

1) *Единството* на темата състои въ туй, щото въ съчиненiето да са развива непрѣменно една основна мысль, единъ опредѣленъ погледъ на предмѣта, а не повече; ёще тъзи мысль да служи като срѣдоточiе на сичкытѣ другы второстепенны мысли, които проистичатъ изъ темата. Сѣка мысль, която не пояснява главната и не е яко свързана съ нея, разваля единството на сѫдьржанiето, като отвлича вниманiето на читателя отъ темата. Напр. въ описанiето на една морска буря, ако начнемъ да разсѫждавамы за физическытѣ причины, отъ които происхожда бурята изобщо, то въ нашето съчиненiе неще има единство, защото въ него щѣ са съединяватъ двѣ части: една — която иска описанiе, друга — която иска расѫжденiе.

2) *Пълнотата* на развиванiето на темата състои въ туй, щото въ съчиненiето да са разкрыты сичкытѣ мысли, които са сѫдьржатъ въ темата, и слѣд. числото имъ да бѫде еднакво съ объема на тъзи тема. Отъ объема на темата зависи и объемътъ на цѣло съчиненiе: колкото е по-обширна темата, толкозь повече са представятъ различны страны, отъ които трѣба да разглеждамы предмѣта, слѣд. толкозь поголѣмъ быва объема на съчиненiето, и на опакы. Напр. ако земнемъ

за съчиненіе темата: *значеніето на Ц-градъ за Българытѣ*, тò ще трѣба да покажемъ важностьта на Турската столица за Българытѣ, въ нравственно, черковно, политическо, търговско и промыслително отношенія. Таквази обшира задача ще поиска, разумѣва са, и съчиненіе съ значителенъ объемъ. Наопакы ако сгѣснѣхмы темата, като я опрѣдѣлимъ ей-тъй: търговското *значеніе на Царградъ за Българытѣ*, тогази трѣба да разкрыймы само една, а не петь страны на темата и слѣд. съчиненіето ще са ограничи въ пò-малъкъ объемъ. — Въ сѣкый случай пълнотата на съдържаніето изисква, щото съчиненіето да отговаря на темата, сир. да заключава сичко, което са съдържа въ темата, ни пò-много пò-малко. Ако съчиненіето заключава въ себя си не сичкытѣ мысли, които истичатъ отъ главната, тогазь то ще излѣзе пò-малко отъ своята тема; ако ли съчиненіето допира до таквызи предмѣты, които не са относятъ на главната мысль, то ще излѣзе пò-голѣмо отъ своята тема; ако въ описаніето на една морска буря не са покаже гибелното вліяніе на вълнытѣ върху корабя, то съчиненіето ще излѣзе пò-малко отъ темата си, и слѣд. неще бѫде пълно; ако ли авторътъ наедно съ туй изобрази и бурята по сухо, съчиненіето ще излѣзе по-голѣмо отъ темата си, и тогазь то ще отговаря на друга по-голѣма тема: *буря по море и по сухо.*

3) *Съразмѣрностьта* на частитѣ отъ съчиненіето състои въ туй, щото сѣка отъ тѣхъ да бѫде развита съобразно съ своята важность въ отношеніе къмъ другытѣ части. — Сѣко съчиненіе състои отъ три части: *начало* или *пристѫпъ*, *изложеніе* и *заключеніе*.

а) Началото съдържа въ себе си: общый единъ погледъ на предмѣта на съчиненіето, главната мысль която искатъ да докажѫтъ или да отхвѣрлѭтъ, цѣльта която си пред-

полага авторътъ, причинытѣ които сѫ го подбудили да разгледа даденыя предмѣтъ и д. т.

в) Изложеніето заключава въ себя си самото развиванье на темата, и съставя главната часть на цѣло съчиненіе. Тукъ нѣкой пѫть са вмѣстятъ външны обстоятелства, които макаръ и да не са относятъ право на главныя предмѣтъ, намѣрватъ са обаче тѣсно свьрзаны съ него или го поясняватъ или го допълватъ.

* Да забѣлѣжимъ, че изложеніето е най-важна отъ частитѣ на едно съчиненіе, за туй са изисква, щото да бѫде *пълно*, *ясно*, *достовѣрно*.

Изложеніето е *пълно*, когато не е изпусналто никое обстоятелство, коего служи за обясненіе на работата, и когато не сѫ турены таквызи обстоятелства, които могѫтъ да го затъмняватъ. А при издырваньето на една работа, трѣба да обращаме вниманіе на седѣмь обстоятелства или *седѣмь общы мѣста*, з бѣлѣжены ёще отъ древнитѣ: Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, quomodo, quando? — *Кой? Какво? Дѣ? Съ чія помощь? Защо? Какъ? Кога?* т. е. *Кой* извьршилъ дѣйствіето? *Какво* е то? *Дѣ?* Самичакъ ли той или *кой* му *помогнѫ?* *Коя* е была побудителната причина на туй? *каквы срѣдства* или способы и орѫдія были употребены за него? и *кога* е было извьршено туй дѣйствіе?

Изложеніето быва *ясно*, когато излагаемата работа сѣкий може да іѫ разбере и да іѫ въобрази въ ума си.

Изложеніето е *достовѣрно*, когато излагаемото явленіе са съобразява съ законытѣ на бытіето и знаньето, съ горѣизложеннытѣ обстоятелства, и трѣба да бѫде подтвьрдено съ доказателства. —

Въ съчиненіето, дѣто нѣщо са разсказва или описва, тѣзи вмѣтнѫты изразенія са наричатъ *Епизоды*. За при-

мѣръ можемъ да замнемъ много мѣста отъ Фенелоновото съчиненіе « Приключеніята на Телемаха.»

с) Заключеніето представлява повѣрка на предидѫщето изложеніе и окончателенъ единъ изводъ, който подтвьрдѣва главната мысль на автора.

Очивѣстно е, че тѣзи части на съчиненіето не могѫтъ да бѫдѫтъ равны помежду си по объема: *началото* обыкновенно быва по-малко отъ *изложеніето*, а *заключеніето* — помалко и отъ *началото*. Нѣкой пѫть са случава, че началото и заключеніето никакъ ги нѣма въ съчиненіето, което тогазь състои трко отъ едно изложеніе. А въ самото изложеніе развиваньето на мыслитѣ изысква не еднаква пълнота: главнытѣ мысли, които объясняватъ и доказватъ темата, трѣба да сѫ развиты по-пълно отъ второстепеннытѣ, ёще и съобразно съ своята важность една предъ друга. Вмѣтнѫтытѣ помежду изложенія или епизодытѣ никога не трѣба да бѫдѫтъ дългы, инакъ тѣ развалятъ стройностьта на съчиненіето и уморяватъ читателя. Тъй въ развиваньето на мыслитѣ са спазва сѫщата перспектива, какъто и въ картинытѣ на единъ живописецъ, дѣто главнытѣ фигуры са турятъ на пьрвыя планъ, а другытѣ — на вторыя и т. н.

Напр., ако искамы да опишемъ една морска буря, ный трѣба въ краткы черты да опишемъ понапрѣдъ тишината, която обыкновенно предшествува на бурята, и да не сѝ впущамы въ подробното ѝ описаніе; а самата буря да изобразимъ въ сичката ѝ пълнота, като вардимы таквази пакъ последователность, каквато забѣлѣжвамы въ природата, и найподиръ, въ заключеніето пакъ кратко, но колкото е възможно силно, да очертаймы страшната картина на бурята и дѫлбокото впечатлѣніе, което произвожда на человѣческата душа.

Споредъ туй нека опишемъ сега единъ *водопадъ* или *водоскокъ*.

Начало: При позало слънце, отъ высока една скала буйна вода скача — туй è водоскокъ.

Изложеніе: Сичката природа са покои при вечернята зора, а той постоянно шумти и са пѣни. Страшливыйтъ заякъ отъ шумтеньето му са стряска и бѣга въ гѫсталака; гладныйтъ вълкъ, като чува неговъ ревъ, вые — и кучетата отъ ближнята мандра са обаждатъ на неговото вьенье съ лаяньето си; а закъснѣлыйтъ пѫтникъ трепери отъ страхъ при негова видъ и бърза да са отдалечи.

Заключеніе: О водоскокъ, образъ на шумната слава! тъй ты зачудвашь и заплашвашь сичкытѣ; но не чувашь мирнытѣ благословіи на онѣзи, които намѣрватъ растуха въ тебя отблизу и отдалечь.

Два примѣра ёще за обученіе на ученицытѣ:

* I. *Изъ сѫчиненіето Карамзина*: «За любовьта къмъ отечеството и народната гордость.» — Темата му è *Физическата любовь къмъ родното мѣсто è обща.*

Начало. — *Предложеніе*: «Человѣкъ обича мѣстото дѣто са è родилъ и въспиталъ. Тъзи привьрзанность е обща за сичкытѣ хора и народы; тя è дѣло на природата и трѣба да са нарече физическа. Отечеството è мило на сърцето не заради мѣстнытѣ красоты, а за плѣнителнытѣ въспоминанія, които окружаватъ, тъй да речемъ, утрото и люлката на человѣчеството.

Изложеніе: а) *съ причина*: «На тозъ свѣтъ нѣма нищо по-мило отъ живота; той è първото щастіе — а началото на сѣко благополучіе има особенна една прелѣсть за нашето въображеніе.

в) *Примѣръ* (който доказва причината): «Тъй нѣжнытѣ пріятели освещаватъ въ паметь първыя день на любовьта и дружбата си. — *Другый примѣръ* (който доказва предложеніето или темата въ началото): «Лапландецътъ, който

è роденъ почти въ гроба на природата, при сичко туй, обича студеныя мракъ на своята земя. Преселете го въ хубавата Италія: очытѣ и сърцето му ще бѫдѫтъ сѣкога обърнѫты на сѣверъ като магнитътъ; ясната грѣйка на онуй слънце нѣма да произведе таквызи сладкы чувства въ душата му, каквото тьмныя день, каквото свистеньето на бурята, каквото паданьето на снѣга: тѣ му напомнятъ отечеството!

г) *Причина* друга: « Самото расположеніе на нервытѣ, образованы въ человѣка по климата, привьрзватъ ны о родното ни мѣсто.

д) *Примѣръ* на втората причина: — « Токо-тъй медицытѣ нѣкой пѫть не съвѣтоватъ болнытѣ да са лѣкуватъ съ въздуха на отечеството си; токо-тъй жительтъ на Швейцарія, устраненъ отъ снѣжнытѣ си горы, не съхне и не пада въ меланхолія; а като са върне въ дивыя *Унтервалденъ*, въ суровыя *Гларисъ*, съживѣва са.

е) *Подобіе*: « Сѣко растеніе има по-много сила въ своя климатъ: законътъ на природата и за человѣка не са измѣнява.

Заключенье: « Не казвамъ, че естественнытѣ красоты и сгоды на родното мѣсто нѣматъ никакво вліяніе на общата любовь къмъ него; нѣкои земи, природно богаты, могѫтъ да бѫдѫтъ и по-милы на своитѣ жители: азъ казвамъ само, че тѣзи красоты и сгоды не сѫ главната основа на физическата привьрзанность на хората къмъ отечеството си: защото тогазь тя не щѣше да бѫде обща. »

Туй заключеніе служи само като прелѣзъ на друго съчиненіе, въ което са доказва друга подобна тема: че « моралната любовь къмъ отечеството е обща. »

Начало. — *Предложеніе и причина*: « Съ которото смы порасли и живѣймы, къмъ него привыквамы. *(Защото)*

Душата имъ са съобразува съ нашата; става нѣкакъ-си тѣхно оглѣдало; служи за предмѣтъ, или средство на нашытѣ моралны удоволствія, и са обраща въ предмѣтъ на склонность за сьрцето. Тъзи любовь къмъ съгражданытѣ, или къмъ хората, съ които смы расли, отхранили и живѣймы, е втора или *морална любовь* къмъ отечеството, която толкозь пакъ ѐ обща, колкото и пьрвата, мѣстна или физическа, но която дѣйствува въ нѣкои годины по-силно: защото времето уѣкчава привычката.

Изложеніе. — а) *Примѣръ*: « Трѣба да видимъ двама едноземцы какъ са намѣрватъ единъ другый въ чужбина: съ какво удоволствіе тѣ са прегрѫщатъ и бързатъ да излѣѭтъ душата си въ искренны разговоры! И за пьрвый пѫть да са виждатъ тамъ, тѣ сѫ вече познайницы и дружны помежду си, като затягватъ личната си свръзска съ нѣкаквы общы свръзскы на отечеството!....

в) *Причина* (която обяснява примѣра): « Защото въ характера на едноземцытѣ вынѫгы има нѣкакво сходство, и жителитѣ отъ една земя образуватъ, тъй да кажемъ, електрическа верига, която имъ предава едно впечатлѣніе посредствомъ най-отдалеченнытѣ брънкы. — *Тукъ има и едно свидѣтелство, което ный отпущамы.*

Заключеніе: « Но физическата и морална любовь къмъ отечеството, — дѣйствіе на человѣческата природа, не съставятъ ёще онъзи велика добродѣтель, съ която сѫ са славили отколѣшнытѣ Гѣрцы и Римляны. Патріотизмътъ ѐ любовь за благото и славата на отечеството..... Той иска разсѫжденіе — и за туй сичкытѣ человѣцы го нѣматъ *(ный ще приложимъ:)* или го иматъ не чистъ, сир. смѣсенъ съ личны интересы, които не гледатъ нито на религія, нито на отечество; слѣдов. който предъ отечеството

щади собственнытѣ си интересы, неможе да са нарече патріотъ. »

* II. *Изъ Фенелона*: « Пребываніето на Телемаха у царя Ацеста. »

Начало: Вьрху този брѣгъ на Сицилія пый намѣрихмы другы Троянцы, непріятели грьцкы. Тамъ царуваше Старыйтъ Ацестъ, който происхождаше отъ Троя. Щомъ пристигнѫхмы тука, жителитѣ ны сторихѫ за нѣкои отъ народытѣ на острова, обрѫжены за да гы нападнемъ внезапно, или чузденцы дошли да привзематъ земята имъ. Тѣ изгорихѫ нашыя корабъ въ пьрвото распалянье на гнѣва си; избихѫ сичкытѣ ни корабоначалницы и не оставихѫ освѣнъ Ментора и меня да ны представіѭтъ на Ацеста, за да може да научи отъ насъ каквы сѫ нашытѣ намѣренія и отъ дѣ идемъ. Ный влѣзохмы въ града съ рѫцѣ вьрзаны отзадь; и смьртьта ни бѣше отложена само да послужи за зрѣлище на единъ лютъ народъ, когато са научатъ за насъ, че смы Гьрцы.

Изложеніе: а) Най-напредъ ны представихѫ на Ацеста, който, дьржащецъ своя скиптръ въ рѫка, сѫдеше народытѣ и са приготвяше за едно голѣмо жьртвоприношеніе. Той ны попыта съ единъ строгъ тонъ, отдѣ смы и защо пѫтувамы. Менторъ бѣше готовъ за отговоръ и му каза: « Ный идемъ отъ брѣговетѣ на Есперія, и нашето отечество не ѐ далечь оттамъ. » Тъй той отбѣгнѫ да каже, че смы Гьрцы. Но Ацесть безъ да го слушѫ повече и, като ны стори на чужденцы, които крыіѭтъ своето намѣреніе, повелѣ да ны испратіѭтъ въ ближный единъ лѣсъ, дѣто да служимъ като робы подъ надзора на тѣзи, които гледахѫ неговытѣ стада.

в) Туй условіе ми са видѣ по-тѣжко и отъ смьртьта, и азъ извыкахъ: « О царю! повелѣй по-добрѣ да ны у-

біѣтъ, нежели да постѫпившъ тъй недостойно съ насъ; трѣба да знаешь, че азъ сьмь Телемахъ, сынъ на мѫдрыго Одиссея, царя на Итаки. Азъ търсѣѫ баща си по сичкытѣ морета; ако нѣма да го намѣрѣѫ, или са не вернѫ вече въ отечеството си, или не избѣгнѫ робството, по-добрѣ земни ми живота, който азъ не ще могѫ вече да понесѫ.»

с) Щомъ изрекохъ тѣзи думы — и сичкыйтъ народъ въсхытенъ извыка, че трѣба да загине сынътъ на жестокыя Одиссей, съ хитринытѣ на когото са разруши града Троя.

Заключеніе: «О сыне Одиссеовъ! каза ми Ацестъ азъ не могѫ да не принесѫ твоята кръвь въ жертва на толкозп-то умрѣлы Троянцы, които баща ти тласнѫ въ черната Коцита: ты и този, който та води, ще погинете!...»

* *Полезны забѣлѣжванія:*

1⁰ Отъ тѣзи примѣры са вижда, че въ началото са намѣрва предложеніето, което оттамъ са приготва за изложеніето, дѣто ще са развіе и допълне; а въ заключеніето то̀ са довършва съ единъ начинъ естественъ и удовлетворителенъ.

2⁰ За ученицытѣ на Словесностьта най-много спомага *анализатъ*, или разборъ върху сичко, което учѫтъ или прочитатъ. Тѣ трѣба да внимаватъ и да дырѣѫтъ, ако съчинительтъ ѐ изложилъ кратко и ясно обстоятелствата на мѣстото, на времето, на лицата, какъто и причинытѣ, които гы искарватъ на сцената. Ёще — вижда ли са заключеніето или остава тъмно и неизвѣстно? — Тъй въ послѣдния примѣръ, не разбирамы ли добрѣ положеніето на тѣзи двама странны бѣжанцы, посрѣдь единъ народъ, който има толкозь право да гы мрази? — Кои сѫ тѣ? и проч. Ный гы познавамы вече, и народътъ, който гы пріема и гледа на

тѣхъ не съ добро око, è народъ троянскый, непріятель на Гърцытѣ. Едно жьртвоприношеніе са приготвя; Телемахъ и Менторъ ще бѫдѫтъ жьртвытѣ!.... Ето че лицата са явяватъ на сцената; тѣ вече сѫ и въ дѣйствіе — и *врьзката* съ изложеніето начева.

Тукъ най-напредъ излазя Ацестъ, старыйтъ и серьозенъ Ацестъ, който сѫди народытѣ си съ единъ златенъ скиптръ въ рѫцѣ. Понятіето за силата и правдата тукъ сѫ като наложены. Испытътъ е важенъ, но благодареніе на мѫдростьта Менторова, присѫдата става по-умѣренна, и надѣжда блѣсва за една минута въ душата на читателя. Тя пакъ са изгубва при една дума на Телемаха. Тукъ е вече критическата минута и за двамата пѫтницы въ Сицилія.

Да разгледамы сега отъ друга страна сѫщото съчиненіе. Неговото начало è просто, главнытѣ му качества сѫ ясность и точность, приличіето и чувството сѫ размѣсены насѣкждѣ въ разсказа; украшеніята сѫ оставены за сетнѣ въ врьзката или въ изложеніето. Періодътъ, който започва тамъ въ пьрвыя новъ редъ, (а) è простъ, но правиленъ и нѣма никаквы фигуры, нито изобразенія силны. Сѫщото ще речемъ и за другытѣ періоды въ тъзи часть на изложеніето.

Слѣдующыйтъ редъ (в) става по-енергическый; тамъ — фразы късы и повелителны. Тамъ виждашь една честолюбива душа, която възстава срѣщу мысльта за робството; нѣкои фигуры, като обращеніе съ волность, въсклицаніе и прочая.

Третійтъ новъ редъ (с) са представя по-тихъ, но желовитъ и плачевенъ. Той è едно студено смѣтеніе, резултатътъ на което трѣба да бѫде жьртвоприношеніе; сетнѣ въ въсклицаніето пьрвата фраза описва мятежа и чувството на народа, а въсклицаніето на самаго Ацеста è раздирателно:

той подпада ще-неще подъ една печална участь. И заключенiето е удивително въ своята краткость: «Ты и тозн, кой-то та води, ще погините!»

Пьрвата книга отъ съчиненiето на Фенелона свьршва съ участьта на Телемаха и Ментора въ Сицилiя; ный тукъ са ограничихмы да покажемъ само една часть отъ негова разсказъ; продълженiето на разсказа съдьржа една патетическа картина, която оставамы на ученицытѣ самы да я разгледатъ въ сичкытѣ ѝ сѣнкы. Той начева съ предложенiето на онзи старецъ, който былъ предложилъ на царя да принесе въ жертва Телемаха и Ментора вьрху анхизова гробъ, и свьршва: — *Но боговетѣ, които си играѭтъ съ человѣческытѣ намѣренiя, запазихѫ ны за другы опасности.*

3° На отгорнитѣ бѣлѣжкы, ный прилагамы и тѣзи *за доказателствата и опровергаенiята изобщо.*

а) *Доказателство* са нарича сичко онова, съ което са подтвьрдѣва истината на една работа. Доказателствата са извождатъ изъ вѫтрѣшенъ и външенъ опытъ, ёще изъ външнытѣ законы на человѣческыя разумъ, за туй са раздѣлятъ на *опытны* и *умозрителны,* които помежду си са осилватъ взаимно.

в) Доказателствата са турятъ или *преди* или *подирь* доказваното положенiе (истина), по два главны способа — *аналитическы* и *синтетическы,* т. е. като слазямы отъ причинытѣ къмъ слѣдствiята, или като възлазямы отъ слѣдствiята къмъ причинытѣ. (Гл. III. *синтезъ* и *анализъ.*)

г) *Опровергаенiята* бываетъ *прямы* и *косвенны:* прямытѣ оборватъ, свалятъ *направо* противнытѣ мнѣнiя едно слѣдъ друго, отрицателно, съ доказателство на тѣхната несправедливость; а косвеннытѣ оборватъ противнытѣ мнѣнiя *посредственно,* като гы прiематъ пьрвѣнь *нарочно,* за да изведѫтъ отъ тѣхъ нелѣпытѣ слѣдствiя, и съ нелѣпостьта

на слѣдствіята, да са докаже нелѣпостьта на смытѣ основанія по законытѣ на Логиката.

д) За да намѣрвамы доказателствата и опроверганіята, трѣба: 1) Да вникнемъ въ самата сѫщность на работата, да разберемъ сичкыя неинъ ходъ, и да объсненъ сичкѣтѣ обстоятелства; 2) Да са убѣднимъ въ истинната на доказваната работа и въ лъжливостьта на опровергаемата: за първото необходимы сѫ разсѫдъкъ и опытность, а за последнёто — честность. Подробнытѣ издирванія за истинното и лъжливото, за сумнителното и вѣроятното, излагатъ са въ Логиката. —

Три формы на изложеніето. — Мыслитѣ, които са развиватъ въ едно съчиненіе, могѫтъ да бѫдѫтъ изложены въ трояка форма: *монологическа*, *діалогическа* и *епистолярна*.

1) *Монологическата*, или повѣствователната форма състои въ повѣствователното изложеніе на мыслытѣ на самыя авторъ или ораторъ, който самъ на себе си прави, ако е нужно, възраженія и пакъ самъ-си гы опровергава, като доказва съ този начинъ какъ гледа върху предмѣта на съчиненіето. Тъзи е най-употребителната форма на изложеніето, защото è удобна за сѣкый родъ съчиненіе: *описанія*, *повѣствованія* или *разсказы*, *разсѫжденія и пр.*

2) *Діалогическата*, или разговорната форма на изложеніето състои въ туй, че авторътъ разкрыва своята тема не отъ свое име, а въ разговоръ между двѣ или повече лица, които са прѣпиратъ помежду си едно съ друго или разыскватъ нѣкой предмѣтъ. Тѣзи лица въ съчиненіето трѣба да сѫ толкози колкото разны страны авторътъ раскрыва въ даденыя предмѣтъ. Оттука сѣко лице трѣба да има свой погледъ на предмѣта, свой образъ на мыслытѣ доро и свой езикъ, споредъ колкото е то образовано. Напр. се-

лянинътъ не хортува като войскарьтъ, необразованныйтъ инакъ са изразява ученыйтъ инакъ, и др. т. Но колкото различны мнѣнія и да представя разговорътъ, тѣ сичкытѣ трѣба да служѫтъ за обясненіе или за доказателство на основната си мысль. Заради туй едно отъ тѣзи лица обыкновенно быва представитель на истинскыя погледъ на предмѣта, ако ли сичкытѣ мнѣнія сѫ лъжовны, тѣхъ гы свождатъ и располагатъ тъй, щото тѣ да са унищожѫтъ едно съ друго и слѣд. истинната са открыва сама по себе си. За пр. на діалогическата форма на изложеніето може да послужи прекрасното разсѫжденіе на Рускыя литераторъ Батюшкова подъ заглавіе: *Вечеръ у Кантемира.* (Гл. 1-ва часть Полн. Русск. Хрестом. А. Галахова.) Съ него имамы ёще и разсѫжденіето на Фенелона: Dialogues sur l'éloquence — *Разговоры върху краснорѣчіето.*

Епистолярна, или писмовна форма са нарича изложеніето на мыслитѣ въ видъ на писма. Този способъ на изложеніето дьржи срѣда между монологическата и діалогическата формы, и е сходенъ съ едната и съ другата: съ монологическата форма писаното е сходно въ туй, че въ него мыслитѣ са излагатъ пакъ отъ лицето на автора, който предполага различны възразенія отъ страна на тогози комуто пише и гы опровергава, като доказва своята мысль; съ діалогическата форма писаното е сходно съ туй, че дописката или кореспонденціята е сѫщый пакъ разговоръ, само между отсѫтствующы лица. Туй сходство на писмото съ двѣтѣ формы на изложеніето придава му особенъ характеръ: като си остава непрекѫснато изложеніе на мыслытѣ, както въ монологическата форма, писмото трѣба да представя повече простота, легкость и неприсилванье, нежели разсказътъ, и са иска колкото е възможно приближеніе до изустный разговоръ. — Въ писмото мыслитѣ по нѣкога бываръ нахвьр-

лены като безъ никоя система, макаръ отъ туй да си неразваля вѫтрешната врьзка между тѣхъ; каквото става и въ живыя, одушевенъ разгозоръ, дѣто често не пазѣтъ съразмѣрность на частитѣ и, безъ да е развита една мысль, преминуватъ къмъ друга, макаръ и да не са прекъсва главната жица на разговора. За примѣръ на епистолярната форма на изложенiето служѫтъ писмата Карамзиновы, Пушкиновы; Фонвизиновы и др. отъ Рускытѣ; на Расина, на M-me de Staël, и много другы отъ Френскытѣ писатели.

Родове на прозаическытѣ съчиненiя. — Въ прозата са изразявать нашытѣ познанiя; а да познавамы единъ предмѣтъ можемъ или отъ *вѫншна етрана*, сир. да объяснимъ различнытѣ формы на неговото сѫществованiе, които съ времето са измѣняватъ; или пъкъ отъ *вѫтрешна страна*, сир. да вникнемъ въ сѫщественнытѣ неговы свойства, които си оставатъ неизмѣняны. Отъ туй сичкытѣ прозаическы съчиненiя бываръ два главны рода: *исторически* и *философскы*.

Въ историческытѣ съчиненiя са изобразява онуй състоянiе на предмѣта, което зависи отъ външны обстоятелства; а въ философскытѣ съчиненiя са разкрыва значенiето на предмѣта, независимо отъ другы, външны явленiя. Но състоянiето на единъ предмѣтъ може да са изобразява пакъ по два способа: или въ едно извѣстно време, или въ разны перiоды на времето. Оттуй и историческытѣ съчиненiя са подраздѣлѣтъ на *описателны* и *повѣствователны*. — Описанiето изобразява предмѣта какъвъ то е или какъвъ то е былъ въ едно само време, въ едно негово състоянiе, безъ означенiе на промѣненiята, които сѫ станѫли съ него; а *повѣствователното*, или разказътъ изобразява предмѣта въ разны времена, като означава постѣпеннытѣ неговы измѣненiя. Тъй единъ и сѫщыйтъ пакъ предмѣтъ може да бѫде

описанъ и може да има *исторія*. Напр. ако изобразимъ Цариградъ въ сегашното му състояніе — туй ще бѫде едно описаніе; ако ли разкажемъ какъ той постепенно са измѣнявалъ отъ времето на неговото основаніе до сега, тогазъ туй ще бѫде повѣствованіе; за примѣръ ный давамы по-долу едно *описаніе на Цариградъ*. (Гл. стр. 136.)

Да разкривамы истинското значеніе на единъ предмѣтъ — и то̀ става пакъ двояко: или трѣба да докажемъ правотата на една каква-годѣ мысль, или трѣба да придумамы или накарамы извѣстно едно общество къмъ какво-годѣ дѣйствіе. Оттамъ и философскытѣ съчиненія бываръ двоякы: *Дидактическы* и *ораторскы*. — *Дидактическото* съчиненіе, като представя издырваніето на единъ предмѣтъ, предлага истины, които сѫ нужны за всеобщо знаяніе; а *ораторското* съчиненіе, като предлага общы истины къмъ частно нѣкое общество, побужда туй общество да испълне изложената истина. На пр. ако въ съчиненіето на темата: *пруский войникъ*, ный земнемъ да разсѫждамы за свойствата на прускыя войникъ, туй ще бѫде съчиненіе дидактическо; ако ли военачалникътъ, като показва также на доблеститѣ на прускыя войникъ, земне да побужда войската къмъ юнашко нападеніе или за храбро бранянье, тогази неговата рѣчь ще бѫде ораторско съчиненіе. — Тукъ ный ще разгледамы едно слѣдъ друго и 4-тѣ тѣзи рода прозаическы съчиненія.

I. Описателны съчиненія.

Значеніе на описаніето. — Описаніето е изображеніе на единъ предмѣтъ съ цѣль да даде пълно и ясно за него понятіе. Макаръ и сѣка дума, отдѣлно изречена, да изразява пакъ едно понятіе; напр. *лѣсъ*, *гора*, *буря*, *гръ-*

мѣлъ, свѣткавица и др., но тукъ признацытѣ, отъ които е съставено понятіето, можемъ да си гы представимъ само на умъ, въ въображеніето си; а описаніето раскрыва тѣзи признацы, преброява гы и тъй очертава предмѣта съ сичката очевидность и пълнота, какъто живописецътъ го изобразява на картина.

Съставнытѣ части на описаніето — За главно съдържаніе на описаніето служи изображеніето на даденыя предмѣтъ, заради туй преброяватъ неговытѣ части и свойства, като изтиратъ които сѫ по-важны и характеристическы, сир. които ясно го отдѣлятъ отъ другытѣ предмѣты. Освѣнъ него, трѣба да са покаже отношеніето на главныя предмѣтъ; за туй въ състава на описаніето влазятъ ёще: — 1° Изображеніето на *мѣстото*, дѣто са намѣрва описваныйтъ предмѣтъ; 2° изображеніе на *времето*, когато са разглежда предмѣта; 3° *Происхожденіето* на предмѣта, сир. различнытѣ за него разказы и преданія; 4° *Практическото значеніе* на предмѣта, т. е. неговыты ползы, употребеніе, достойнствата му и проч.; и най-подирь 5° *Впечатлѣніето* на автора, сирѣчь мыслитѣ и чувствата, които сѫ възбудены у него отъ предмѣта. Да забѣлѣжимъ обаче, че сезо описаніе не трѣба непремѣнно да заключава въ себе си сичкытѣ тукъ избраны части; то зависи отъ свойствата на самыя предмѣтъ и отъ обѣма на съчиненіето. Но изобщо, колкото по-вече матеріалы има събрано за описаніето, толкозь то трѣба да бѫде по-пълно и по-отчетливо.

Раздѣленіе на описаніята. — Сичкытѣ описанія са раздѣлятъ, едно по съдържаніето, и друго по способа на израженіето на предмѣта.

1° *По съдържаніето* си описателныйтѣ съчиненія бываятъ два рода: собственно *описанія* и *пѫтешествія*. — Собственно *описаніе* ще рече изображеніе на единъ ка-

къмъ-голѣ предмѣтъ былъ той произведеніе на природата, създаніе на искуството или явленіе на общественыя животъ. Ако предмѣтътъ е обширенъ и многосложенъ, тогазъ го раздѣлятъ на части и описватъ сѣка часть отдѣлно; тѣзи частны описанія купно зеты, даватъ пълно и ясно понятіе за цѣлото. Тъй напр. въ описаніето на нѣкоя страна или нѣкоя область, ный ще намѣримъ тѣзи частны описанія: мѣстоположеніето, имената, естественнытѣ произведенія, промыслытѣ на жителитѣ, тѣхната образованность и пр. *Пѫтешествіето* е родъ отъ различны описанія, расположены тъй, какъто предмѣтытѣ сѫ са представяли въ пѫтя на автора. Пѫтешественикътъ, като приминува отъ едно мѣсто въ друго, описва сичко то, което може да произведе на него впечатленіе, и слѣдов. което може да бѫде интересно и за другытѣ. Примѣры за туй намѣрвамы въ съчиненіята на русскытѣ писатели: Моравіева, Жуковскаго, Карамзина (въ писма), Пушкина и другы.

2° *По способа на изображеніето* на предмѣта, описаніята бываръ: *учены* и *художественны*. — Въ ученото описаніе авторътъ, като има за цѣль да даде вѣрно и точно понятіе за предмѣта неизвѣстенъ или малко познатъ, представя само сѫщественнытѣ неговы свойства, безъ да са грыжи за картинностьта на изображеніето. Таквызи сѫ напр. описаніята на различны страны въ Географіата, на растеніята — въ Ботаниката, на животнытѣ — въ Зоологіята, на рудытѣ — въ Минерологіата. А въ художественното описаніе, наопаки, авторътъ има за цѣль да даде понятіе не толкозъ за самыя предмѣтъ, който са предполага вече извѣстенъ, колкото за впечатленіето, което му направилъ предметътъ, и за туй изобразява външнытѣ, случайнытѣ неговы свойства, като са старай да представи предмѣта въ най-привликателна картина. Напр. описаніето на Цариградъ или на Же-

невското езеро въ Географіята, ако ни съобщава токо едны свѣденія за особенноститѣ на великата османска столица или на реченното езеро, тогазь то ще бѫде учено описаніе; а наопакы, описаніето на този градъ или на туй езеро ще бѫде художественно, ако не са касай до сѫщественнытѣ имъ свойства, а представя само кога и съ какво, особенно тѣ ны привличатъ. Въ пьрвыя случай примѣръ ще намѣримъ въ сѣка по-пълна Географія, а въ вторыя случай, кога сир. са касае за художественно описаніе, Лордъ Байровъ (*) ни дава прекрасенъ образецъ съ описаніето си на *Женевското езеро.* Въ него внимателныйтъ четатель ще срѣщне сичкытѣ почти фигуры и блѣскавы обраты, които украсяватъ слога. Ето неговото начало:

« Алпытѣ сѫ надъ главата ми — палаты на природата; широкытѣ стѣны на които издигатъ бѣлытѣ свои зѫбцы въ облацытѣ, великолѣпны зданія отъ вѣченъ ледъ, дѣто са образува *лавината*, този снѣженъ грѫмъ! Сичкото що плаши и въздига душата, сичкото è съединено на тѣзи стары (побѣлѣлы) върхове. Тѣ показватъ, види са, какъ е ничтожна предъ него человѣческата гордость. — *Леманъ* улѣбѫлъ ми са съ своята кристална повьрхность, дѣто звѣздытѣ и горытѣ са радватъ съ хубостьта на своето зрѣлище, съ своето възвышеніе надъ земята, съ своитѣ огненны краскы..... »

Ако и слабичко, но не и безъ важность е *описаніето на Цариградъ* отъ Н. К. Вьрбанова, което и снемамы тукъ цѣло отъ Българ. Книжицы м. Августа 1859 год. съ малкы нѣкои измѣненія въ изложеніето.

« Мнозина похваляватъ изгледа на Неаполъ и неговото живописно естественно положеніе между волкана Везувый

(*) Славенъ англійскый поетъ, роденъ въ Лондра 1778, умрѣлъ въ Гърція между паликарстата на 1824 год.

който са пуши и кипящето море; сѣкый са чуди, като изгледва естественното положеніе на Генуа и на Лиссбонъ: но нека си представимъ единъ заливъ, дѣто сичкытѣ морскы силы быхѫ можли да затворіѭтъ тѣхнытѣ ескадры и дѣто кораби съ сто топове полагатъ дъска на земя безъ да намѣріѭтъ най-малка повреда; нека да си представимъ врьхъ двата краища на този каналъ, издигнѫтъ единъ хълмъ, който са простира до края на вълнытѣ леко размѫтены. На лѣво е ветхата Византія съ бизистенитѣ си, съ джаміитѣ си, съ безчисленнытѣ си минарета, на които формата не представя никое отъ познатытѣ зданія, въ другытѣ Европейскы дьржавы; отъ сѫщата страна на Византійскыя заливъ, при сарая намѣрватъ са хубави градины, съ гѫстолистны кипариси, сичкытѣ почти завръшены като съ една златна топка. На дѣсна страна срѣщу сарая видѣѭтъ са: селото Топъ-Хане, училище на Отоманската артилерія; три реда казармы, сградены отъ скоро време по еднакъвъ и правиленъ планъ; най-хубавыйтъ источникъ на града и по-много — едно непрерывно движеніе отъ кола и хора, които идѫтъ въ града или отиватъ на-вънъ да са чудіѭтъ на хубавытѣ царскы палаты покрай този брѣгъ на Босфора до предмѣстіето *Бешикъ-ташъ* и *Орта-кьой*.

« Къмъ града на тъзи страна е прѣдмѣстіето на *Галата*, населено отъ търговцы, отъ вѣсленницы и отъ сичко що са относя на търговіята европейска. До него са намѣрва *Пера* (Бейіоглу), която има видъ на амфитеатръ, дѣто посланницитѣ на Христіянскытѣ народы сѫ издигнѫли великолѣпны палаты. Слѣдъ като минемъ Галата, намѣрвамы арсенала и двора на Войноморската Турска сила.

«На близанье въ залива, върху единъ мысъ, дѣто начнува Азія, която отъ края на палата и на Топъ-Хането раздѣля единъ каналъ около една миля широкъ, издига са

Скутари (Юскюдаръ), градъ населенъ отъ 80,000 жители, а гледа са като едно предмѣстіе на Отоманската столица. Тамъ са задьржаватъ 500 или 600 корабы, които отъ вечеръ до сутринь могѫтъ премнува на-сѫдѣ залива и цѣлъ Босфоръ. Хиляды птицы, които Музулманытѣ иматъ обычай да задьржаватъ и пазѭтъ и които нѣкога хвѫркатъ врьхъ тихытѣ вълны, а понѣкога покрыватъ стрѣхытѣ на кѫщьята и дирецытѣ на корабытѣ; като приложимъ на това зрѣлище безъ модель, облеклата на сѣверныте и южны, на западнытѣ и въсточны народы, като си напомнимъ Азіятската нѣга и Европейската дѣятелность, а ёще повече тщеславіето Грьцкый ще имамы една твьрдѣ слаба идея за сичко онова, което единъ само погледъ объема въ срѣдата на Цареградскыя заливъ.

«Ако излѣземъ единъ часъ на-вънъ, на-сѫдѣ новы предмѣты привличатъ нашето вниманіе, нашето удивленіе..... Отъ една страна Византія простира въ растояніе на петь мили своитѣ храмове, своитѣ зданія, богатытѣ си чаршіи, страшнытѣ минарета, и са продължава отъ края на *Сарай-бурну* чакъ до края на малкыя мысъ на *Седѣмьтѣ кулы*; Мраморното море облива старытѣ нейны стѣны, на срѣща сѫ княжескытѣ островы — *Проти*, *Антигони*, *Халки* и *Принипо*, — покриты съ кѫщья и градины доста красны, по-далечь гледашь странытѣ на малка Азія, заливытѣ Никомидійскы и Халкидонскы, Планината *Олимбъ*, на върха покрыта съ снѣгъ, близо до която са намѣрва градътъ *Бруса*, стара столица на Оттоманскѫтѫ имперія, и предъ нашытѣ очи корабытѣ които носѭтъ отъ Архипелага произведенія Грьцкы, Италіянскы, Египетскы, Сирійскы, и произведеніята на Западна Европа.

«Ако излѣземъ отъ залива по другыя каналъ, ный влазямы въ Босфора на Тракія, на който двата брѣгове пред-

ставляватъ повече отъ 20 мили села едно до друго, палаты, кьошкове красны, дѣто сичкытѣ богатства на въсточното великолѣпіе сѫ исыпаны за съзыдаваніето имъ отъ великытѣ Султаны; единъ видъ отъ Европейского великолѣпіе блѣщи въ кѫщьята, които посланныцытѣ на чуждытѣ силы владѣютъ на *Терапія* и на *Біюкъ-дере*; стары и живописны кулы, издигнѣты отъ Генуезцытѣ за упазванье на Босфора, въ времето на тѣхната минала сила и слава, или другы, новы крѣпости, които браніютъ отъ непріятеля краищата на канала; най-подирь, на влизаніе въ Черно море, сѣкогы почти крьстосватъ платнены или параходны кораби, които кога сгокы, кога пассажери носіютъ въ столицата или пъкъ отъ нея износятъ за вѫтрѣшнытѣ мѣста на пространната Имперія..... Съ една рьчь не са намѣрва ни едно мѣсто, ни една точка по брѣговетѣ на Босфора (и въобще на Константинополь), което да не събужда паметьта и мысльта, която да не оживява въображеніето и кистьта на художника.»

Художественнытѣ описанія, които са наричатъ и живописны, нѣкои пѫть съставятъ отдѣлны съчиненія; таквызи сѫ напр. «Писмата за Испанія» отъ В. Боткина; «Писмата за Италія» В. Яковлева; «Писма изъ Франція и Италія (1847—1852) Искандера, и другы.» А често художественнытѣ описанія влазятъ като часть въ състава на другы съчиненія; тъй, образцытѣ на описаніята въ пьрвата часть на пълната Русска Христоматія отъ А. Галахова почти сичкытѣ сѫ извлечены изъ другы по-обширны произведенія на тѣхнытѣ авторы. При другытѣ отъ този родъ описанія, които срѣщамы въ много броеве на *българскытѣ книжицы*, ний быхмы посочили особенно описаніето на *Кандили* (кървавъ мысъ) въ 13-а книжка, ч. II. отъ 1859 год.; ёще —

островъ Борнюлмъ (*) и *Кизъ-Кулеси*, (**) преведены и печатаны въ подлистникъ на Ц/градскыя вѣстникъ отъ 1854 и 1858. год. (†)

Преимущество на описаніето предъ живописьта. — Художественното описаніе има сходство съ картинната живопись, но са ползува предъ нея съ много преимущества, а именно: 1) Описаніето за изображеніе на единъ предмѣтъ, зема нѣкое продъжение на времето, напр. денонощіето, една часть отъ годината и пр.; наопакы пакъ, картината представя само единъ моментъ отъ сѫществованіето на предмѣта; 2) Описаніето бѣлѣжи нѣкои измѣненія на предмѣта, които происхождатъ въ избранъ единъ періодъ на времето, а картината рисува само едно минутно състояніе на предмѣта, съвършенната негова неподвижность; и 3) Описаніето може да предава мысли и чувства възбудены отъ предмѣта въ автора; а картина са доволствува само съ впечатлѣніето, което тя прави на зрителя.

Условія на описаніята. — Отъ сѣко едно описаніе иска са *вѣрность*. Вѣрностьта на описаніето състои въ туй — да не са притуря въ него ни една черта, която може да даде криво понятіе за предмѣта. Туй условіе особенно е важно за ученытѣ описанія, защото тука сѣка невѣрность, напр. превратното изображеніе на нѣкоя страна, на нравытѣ на нейнытѣ жители, на нѣкой морскый пѫть и пр., може да вкара читателя въ заблужденіе доро и да го изложи на опас-

(*) Единъ отъ датскытѣ о-вы въ Балтійското море.

(**) Т. е. Момина кула, която сама е едно островче на край Цариградскыя проливъ, до Ю с к ю д а р ъ срѣщу С а р а й-Б у р н у.

(†) И тритѣ послѣдни описанія са препечатватъ сега (1873) и на особна книжка.

ность. Отъ Художественното описаніе, освѣнь вѣрностьта, иска са ёще и *изобразителность*. Изобразителностьта на описаніето изисква щото предмѣтътъ да бѫде представенъ тъй живо, като че са намѣрва предъ очитѣ ни. Ако предмѣтътъ е обрисованъ само въ общы черты безъ характеристическы особенности, то мѫчно ще си го представимъ съ въображеніе, и описаніето нѣма да произведе надлежащето впечатлѣніе на читателя, а слѣдов. и цѣльта на автора не ще бѫде достигнѫта. Тъй напр. описаніето на Финландія отъ Батюшкова, ако да е картинно, но понеже тò е заемнѫто изъ съчиненіето на Фр. писатель Ласепеда, който изобразявалъ изобщо сѣвернытѣ страны, въ него нѣма отличителнытѣ черты, които принадлежѫтъ именно на Финландія; и този недостатъкъ ослабва впечатлѣніето което описаніето произвожда на читателя.

II. Повѣствователны съчиненія.

Значеніе на повѣствованіето. — Повѣствованіето è разсказъ за случкы, които съставятъ живота на какъвъ-годѣ предмѣтъ, като напр. на една дьржава, градъ, частенъ нѣкой человѣкъ, какво-годѣ учрежденіе, и д. т. Сѣка една случка произвожда нѣкаква си промѣна въ състояніето на изобразяванныя предмѣтъ, и за туй въ реда на случкытѣ, онѣзи които сѫ предъидѫщы, служѫтъ за *причина*, за *начало;* а другытѣ, които сѫ послѣдующы — за *слѣдствіе*. Тъй въ Исторіята на Россія, раздѣленіето на господарството между сыноветѣ на Ярослава станѫло *причина* на образованіето на удѣлытѣ; наопакы пакъ, удѣлната система была *слѣдствіе* отъ раздѣленіето на Россія. По нататъкъ: удѣлната сестема была *причина* да ослабне господарството, а сетнѣ и да са покори отъ Монголытѣ; за туй Монголското

иго было *слѣдствіе* на удѣлната система, а за *начало* на туй злощастіе послужило распорежданьето на Ярослава. Щото рекохмы тукъ за Россія, то право може да са отнесе и за свободна България при послѣднитѣ ѝ владѣтели, именно отъ Тертера до Шишмана.

Съставны части на повѣствованіето. — За да са допълне разказа за една каква да е случка, за едно какво да е събытіе, а слѣдов. за да са изобрази живота или съществованіето на избранныя предмѣтъ, въ състава на повѣствованіето влазятъ тѣзи шесть части:

1⁰ Прегледъ на *преминалитѣ обстоятелства*, които иматъ врьзкы съ повѣствуемото събытіе;

2⁰ Изображеніе на *времето*, или характера на онзи вѣкъ, въ който са случило събытіето и мѣстото дѣто е то станѫло;

3⁰ Изображеніе на дѣйствующытѣ лица, сирѣчь на тѣхныя характеръ, образа на мыслитѣ, званіето, отношенія́та, силата, и проч.; при туй отличаватъ съ по-подробно изображеніе главнытѣ лица, които дѣйствуватъ по собственны цѣли, отъ второстепеннытѣ, които испълняватъ само волята на главнытѣ дѣятели;

4⁰ Изъясненіе на *борбата* на дѣйствующытѣ лица съ *пречкытѣ*, сирѣчь раскрыванье отъ една страна — замыслытѣ на главныя дѣятель, неговытѣ намѣренія и способытѣ на дѣйствіето, а отъ друга — онѣзи непредвидѣны обстоятелства, които сѫ бъркали на испълненіето на тѣзи замыслы;

5⁰ Разсказъ на самото *събытіе*, което при посрѣщаньето на средствата съ прѣчкытѣ, образува отъ най-напредъ завезката, сирѣчь слѣпяньето на обстоятелствата, несъгласны съ волята на главното дѣйствующе лице; а сетнѣ — *развезската*, сир. разрѣшеніе на туй слѣпянье на прѣчкытѣ въ полза или въ вредъ на дѣйствующытѣ лица; и най-подирь —

6° Изложеніе на *сътнинытъ* на повѣствуемото събытіе, сир. вліяніето, което туй събытіе е имало на дѣйствующытѣ лица и на самыя изобразяванъ предмѣтъ.

Сичкытѣ тѣзи части раскрываръ значеніето на повѣствуемото събытіе въ живота на избранныя предмѣтъ, и за туй колкото е по-важна станжлата случка, толкозь е по-нужно да са въведжтъ въ разсказа сичкытѣ изброены части; ако ли са разказва нѣкоя незначителна случка, тогазь нѣкои отъ тѣзи части са отпущатъ.

Два рода повѣствованія. — Повѣствованіята бываръ *просты* и *сложны*. Простото повѣствованіе заключава въ себя си една каква да е важна случка; а сложното представа цѣлъ редъ отъ таквызь случкы, които отблизу са дьржжтъ една о друга; напр. разсказътъ на какъвъ-годѣ случай изъ живота на отличенъ нѣкой человѣкъ е просто повѣствованіе, а разсказътъ на сичко което са е случило въ живота на туй лице, е сложно повѣствованіе. Примѣры отъ повѣствованія са намѣрватъ въ Сборника на Войникова, между които ный ще споменемъ *посичаньето на Яничеритѣ*, отъ Ламартина; *бойтѣ при Термопили* отъ Бартелеми; и *коработрошеніето на Телемаха*, отъ Фенелона.

Видове на сложното повѣствованіе. — Найглавнытѣ видове на сложното повѣствованіе сж: *біографія* и *Исторія*. И двата тѣзи вида сж сходны помежду си по изложеніето, защото въ едина и въ другыя, случкытѣ са располагатъ въ послѣдователенъ редъ; а различаватъ са само по предмѣта: *Біографіята* е разсказъ за произшествія, които съставятъ живота на единъ человѣкъ; *Историята* е разсказъ за събытія, които съставятъ живота на цѣлъ народъ. Какъто біографіята въ много разнообразны случаи изъ живота на избранното лице, раскрыва отличителнытѣ неговы свойства и, като показва отношеніята на туй лице къмъ

народа, опредѣля негова характеръ; тъй исторіята въ разнообразіето на събытіята, които съставятъ живота на народа, раскрыва чертытѣ на неговата народность, и, като показва отношеніята му къмъ цѣло человѣчество, опредѣля неговото значеніе посрѣдь другытѣ народы.

Разлика между біографіитѣ. — Главната цѣль на біографіята е да опредѣли значеніето на дѣятелностьта на едно какво-да-е лице. За туй тя излага таквызи случкы, изъ които е сложенъ животътъ на туй лице и по него опредѣля образа на неговытѣ мысли и чувствованія, неговытѣ отношенія къмъ другытѣ хора, свойствата на този классъ на обществото, отъ който е изобразяваното лице, и качествата, които нему собственно принадлежатъ, съ една дума — тя отлича въ него чертытѣ на народностьта и личнытѣ му характеристическы особенности.

Ако авторътъ изобразява по-вече външната страна на человѣка, като обраща по-голѣмо вниманіе върху послѣдователныя ходъ на сичкытѣ случкы въ живота му, и съ този начинъ представя постепенното развиванье на туй лице, таквозь едно съчиненіе са казва сѫща *біографія*, или жизнеописаніе. Ако ли авторътъ вниква по-вече въ вѫтрѣшната страна на избраното лице, съ цѣль по-точно да опредѣли негова характеръ, и само за объясненіе на тъзи страна довожда различны обстоятелства отъ живота му, туй е собственно *характеристика*. Ёще, въ біографіята са излага сичко, що то са е случило въ живота на изобразяемото лице, а въ характеристиката — само онуй, въ което по-свѣтливо са отразява негова характеръ; тамъ случкытѣ са располагатъ по времето въ строгъ хронологическый редъ, а тука — по тѣхното значеніе, тъй що то обстоятелствата, отдалеченны едно отъ друго по времето, но близкы по смысъла, сближатъ са; а случаитѣ, които сѫ близкы по времето, и

досущь разнохарактерны, раздѣлятъ са. — Най знамениты біографи на древностьта: у Гърцытѣ былъ Плутархъ, у Римлянытѣ — Корнелій Непотъ. Въ новытѣ литераторы има много біографіи; отъ тѣхъ нѣкои съставятъ и особны біографическы словари. А добры характеристикы ёще по-вече са намѣрватъ, защото освѣнь дѣто сѫ отдѣлны съчиненія, тѣ влазятъ, като часть, въ състава на Исторіята; тъй въ Исторіята на Русското господарство отъ Карамзина има много хубавы характеристикы, въ лицето на *Святослава*, *Владимира Мономаха*, *Іоана III*, *Бориса Годунува* и пр; а изъ отъдѣлнытѣ Русскы характеристикы най-забѣлѣжителна е Ломоносовата, съчиненіе на Батюшкова. Примѣры за біографіи отъ малъкъ обемъ и за характеристикы има събраны въ I-вата часть на пълната Русска Христоматія отъ А. Галахова. За біографія на българскы до сега имамы сѧмо *Жизнеописаніето на Юрія Венелина*, и то преводъ отъ русскы (Одесса, 1851 год.). Съ него быхмы смѣтнѫли ёще двѣ малкы — *Иванъ Н. Момчиловъ* и *Живота на баба Гена*, майка на пьрвыя българскый Екзархъ, които издателтъ на туй рѫководство са опыта да напише въ 1871 и 1872 год. Но за примѣръ на животописъ може да послужи най-добрѣ статьята на Д. Мутьева въ «българскытѣ книжицы отъ 1858 год., подъ заглавіе *Георгъ Стефенсонъ*. — Като характеристика, пьрва на езыка си имамы *Отецъ Паисій*, съчин. М. Дринова въ «Періодическото списаніе на българ. книжовно дружество» кн. IV отъ 1871.

Біографіята на нѣкое знаменито лице, написана отъ сѫщото лице, казва са *автобіографія*. У насъ едвамъ въ послѣднё време са откры една и сама — Автобіографіята на Преосвященныйшаго *Софронія*, епископа Врачанскый, подъ заглавіе «Житіе и страданіе грѣшнаго Софронія», придружена и отъ една характеристика въ сѫщото період. спи-

саніе. (*) У Руссытѣ сѫ извѣстны автобіографіитѣ *Фонъ-Визина*, *Подшивалова*, *Полеваго* и другы, освѣнъ многото преведены на русскы, между които и тѣзи на френскыя народенъ поетъ *Беранжѐ* (1840 г.); у Сѣрбытѣ *Доситей Обрадовичь*, родомъ изъ Австрійскый Банатъ, писалъ е свой *животъ* и *приключенія* (1783).

Описаніѐто на живота на нѣкое лице, припознато отъ черквата за свято, казва си *Житіе*. Най-важны съчиненія отъ този родъ сѫ на митрополытѣ: Димитрія Ростовскаго и Макарія Кіевскаго, извѣстны подъ името *Четій минеи* което ще каже: житія святыхъ. (Тѣ въ послѣднѐ време са преведохѫ на езыка ни отъ Г. *Бѣлскова*.)

А кратъкъ біографическый очеркъ на по-важнытѣ заслуги на нѣкое скороумрѣло лице нарича са *Некрологъ*. Некрологы са печататъ обыкновенно въ Журналытѣ и Газетытѣ. Таквызи и ный зехмы да имамы. Примѣръ за добрѣ написанъ Некрологъ ще покажемъ *помянника* на г. І. Груева за *Райна Поповича*, въ българ. книжицы отъ 1858 год. бр. 24, стр. 341—343.

Матеріали за Исторіята. — Матеріалъ за Исторіята служи сичкото което показва образа на живѣенѣто на единъ народъ, неговытѣ вѣрованія, нравы, обычаи и пр. Таквызи сѫ: пѣснитѣ, прикаскытѣ, легендытѣ или преданіята, пословицытѣ, юридическытѣ актове и д. т. Но за найглавны источницы на Исторіята служѫтъ: *лѣтописитѣ* и *историческытѣ записки* или мемуарытѣ.

Лѣтописьта (хронографіята) съставя първоначалната форма на Исторіята. Какъто показва и самото названіе, тя е една записка по годины, или журналъ въ който са бѣлѣжѫтъ

(*) Глед. книж. V и VI ведно отъ 1872, и пакъ: «*Дунавскый Лѣбедъ*» год. II, бр. 55—61.

потозиви сичкытѣ най-важны случкы въ една или много страны, въ една или много области, въ единъ или много градове и села, ако и безъ никоя свръзска помежду имъ: слѣдъ политическото събытіе описвать и нѣкое забѣлѣжительно въздушно явеніе, или пъкъ бѣлѣжатъ за нѣкоя епидемическа болѣсть, като чума, холера и пр. и пр. Лѣтописитѣ, въведены въ срѣднитѣ вѣкове на латинскы езикъ отъ монасытѣ, казватъ са *хроницы*. Отъ рода на Лѣтописитѣ имамы: *Синодика на царя Бориса*, въ Българскытѣ книжицы отъ 1858 год. бр. 7 и 8, спорѣдъ С. Палаузова. — У Руссытѣ пьрвыя лѣтописецъ былъ Несторъ, калугеръ отъ Кіевопечарскыя мънастырь, куйто умрѣлъ въ 1111 год.

Историческытѣ записки са появяватъ обыкновенно слѣдъ лѣтописитѣ, когато народътъ достига вече въ една степень на образованность и не са доволствува съ безсвязната лѣтопись; за туй тѣ съставятъ прѣходъ къмъ пълната Исторія. *Исторически записки* или *мемуары* са нарича свързыйтъ разсказъ на забѣлѣжителны случкы, на които самъ-си авторътъ е былъ очевидецъ. Тѣзи случкы са излагатъ съ сичката подробность, и за туй тука влазятъ любопытны бѣлѣжкы за нравытѣ на обществото, характеристиката на най-важнытѣ лица по онуй време, различны анекдоты и пр. Съ този начинъ историческытѣ записки представятъ пълна картина на народныя животъ въ опредѣленъ единъ періодъ време. — Отъ лѣтописьта, историческытѣ записки съ туй са отличаватъ, че въ тѣхъ случкытѣ са излагатъ не тъй отрывочно, ами въ свръзка, доро и съ объясненіе на причинытѣ отъ които сѫ тѣ произлѣзли; а отъ Исторіята тѣ са отличаватъ съ туй, че въ тѣхъ са изобразява не цѣлъ животъ на народа, отъ край до край, а само единъ періодъ отъ неговото сѫществованіе, ёще и съ таквызи подробности, които сѫ неумѣстны въ Исторіята. Примѣръ у Руссы-

тѣ Историческытѣ запискы князя Курбскаго — *О времени Іоана Грознаго*, и др. н.

Запискытѣ на сѣкый человѣкъ сѫ любопытны, ако са караны съ пълна откровенность и съ безпристарстіе, защото по тѣхъ можемъ да изучавамы челѣшката природа; ёще по-занимателны сѫ мемуарытѣ на онуй лице, което е было свидѣтель на важны политическы събытія и, по своето положеніе въ обществото, може да знае причинытѣ на тѣзи събытія. Важны сѫ напр. запискытѣ на И-ца Екатерина II-ра, преводъ отъ френскы на русскы.

Раздѣленіе на Исторіята. — Исторіята са дѣли *по предмѣтъ* и *по обемъ*. За предмѣтъ на Исторіята служи народныйтъ животъ, който тя изобразява двояко: или въ сичкыя неговъ обемъ, въ сичкытѣ неговы проявенія, като излага въ послѣдователенъ редъ най-важнытѣ случкы които сѫ по вліяли на судбата на народа, или въ едно какво-годѣ отношеніе, като представя постепенното развитіе на избранната страна отъ народныя животъ. Изобразеніето на сичкыя този животъ съставя собственно *Исторіята*, или исторія *политическа*; а изобразеніето на едно какво-годѣ проявеніе между народныя животъ зема името отъ тъзи негова страна, която авторътъ разглежда; тъй произхождатъ исторіитѣ: *черковна*, *военна*, *учена*, *търговска* и др. Тука пакъ са относя исторіята на нѣкое учрежденіе, градъ или село, наука, искусство и др. т. По историческа часть самытѣ оригиналны съчиненія у насъ сѫ: 1° *Погледъ върху произхожденіето на Българскый народъ и началото на Българската Исторія* отъ М. *Дринова* (1869); 2° отъ сѫщыя пакъ: *Историческый прегледъ на Българската църква отъ самото ѝ начало и до днесъ*; 3° *Исторія българска подъ имя Унновъ*, отъ Гавріила Крьстевича (1871); 4° *Послѣднитѣ страницы на Българската Исторія*, отъ

С. Палаузова въ б. книжицы, год. I-ва, бр. 3—6; 5° И послѣднё съчиніе нашата *Исторія на Българскый народъ*, която излазя отъ печатъ сега съ настоящето рѫководство за Словесностьта. Отъ преведенытѣ съчиненія по отечественната исторія имамы *Критическытѣ издиранія* на Ю. Венелина, преводъ Ботя Петкова (1853), и *Исторіята на Българытѣ* отъ писмата на А. Гилфердинга, въ българ. книжицы отъ 1860 год. кн. 9—21.

По объема Исторіята быва *частна* и *всеобща*. Частната Исторія изобразява живота на единъ или на нѣколко народы, които са намѣрватъ въ най-близки сношенія помежду си. Тъй напр. има Исторія на Англія, на Франція, на Германія, на Руссія, на Турція, на Гърція и пр. А всеобщата исторія излага живота на сичкытѣ народы, които сѫ имали или които иматъ политическо бытіе, и тъй прѣдставя развитіето на цѣлъ человѣческый родъ. Съ тъзи цѣлъ тя води своя разсказъ или *етнографически* (т. е. народоописателно), като излага събытіята въ живота на сѣкый народъ отдѣлно по пьрвенството на неговото появеніе въ попрището на Исторіята; или пъкъ *синхронистически* (т. е. съвременно), като представя живота на много народы скупомъ, сир. съединява въ единъ повѣствованіето на тѣхнытѣ действія, като работы на членове отъ една грамадна челядь — человѣчеството. У насъ имамы прѣведены по тъзи часть съчиненіята: Краткото рѫководство Смарагдова, Берта, Шулгина, Иловайскаго, а най забѣлѣжителны сѫ *Очеркытѣ изъ древнята Исторія*, также преведены отъ Русскы каквото и другытѣ, съ разлика че тѣхныйтъ преводъ несравненно е по-добъръ отъ пьрвытѣ.

Напрежнето състояніе на Исторіята. — Въ старо време Исторіята ся считала като пріятенъ разказъ за по-главны случкы на народныя животъ; затуй тогашнытѣ

историцы гриждали са повече за красотата на изложеніето, неже за истинната на самытѣ събытія, и дѣйствителностьта се размѣсвала съ измыслицата. Такъвъ е Исторіята на Грьцкыя писатель Иродота, когото ужъ сѣтатъ за отецъ на Исторіята; у Римлянытѣ исторіята зема вече по-строгъ характеръ; тъй у Тита-Ливія и Тацита вижда са по-малко изобразителность и удоновленія въ разказа, но по много правдивость въ изложеніето на-събытіята.

Въ срѣднитѣ вѣкове Исторіята изгубила сичкото изящество на изложеніето и са обърнала въ сухо, еднообразно изобразяванье на събытіята; но за него пъкъ родила сич потрѣба за опытъ на историческытѣ матеріялы, какъто истинната да са раскрыва. Най-подиръ въ XVII вѣкъ, когато исторіята са познала за наука, Италіенцътъ Вико начнал да доказва, че въ изложеніето на събытіята не стига токо една външна послѣдователность, но трѣба да има и вътрѣшня свръзка, сир. трѣба да са покаже, какъ сѣка преминала случка служила за причина на друга слѣдъ нея. Погледътъ Виковъ на исторіята са подтвърдю между ученытѣ, и наподиръ го послѣдовахъ строго най-добритѣ Европейскы историцы: Юмъ, Гиббонъ, Нибуръ, Гизо, Тъерри, Мишле и много другы.

Какво са иска днесь отъ исторіята. — Въ сегашното време исканіята отъ Исторіята сѫ ще по-голѣмы. За необходимы условія на достойнството на Исторіята (колто, спорѣдъ съвременнытѣ понятія, трѣба да бѫде вѣрна картина на народныя животъ или на цѣло человѣчество), признаватъ сѫ: *критика*, *прагматизмъ* и *художественость*.

Историческата *критика* състои въ тъй щото сичкытѣ исторически матеріалы да бѫдатъ подробно разчлененыя сравнены помежду си и оцѣнены въ отношеніе на тѣхната

правдивость, тъй щото историята да не представя нищо сумнително, противорѣчиво или недоказанно.

Прагматизмътъ на историята състои въ туй, щото между събытіята да бѫде показана вѫтрѣшната свръзка, сирѣчь да бѫде обьяснено отъ каквы причинытѣ са възникнѫли и какво вліяніе сѫ имали на послѣдующата судьба на народа.

Художественностьта на изложеніето състои въ туй, щото сичкыйтъ преминѫлъ животъ на народа да бѫде изложенъ въ жива картина, която да представа намъ и духа навремето и народныя бытъ, и характерытѣ на историческытѣ дѣятели; а събытіята да бѫдѫтъ изложены по важностьта на тѣхното значеніе, и тъй чятательтъ да може лесно да разклада и да разбере сичкытѣ періоды въ развиваньето на народныя животъ.

III. Дидактическы съчиненія.

Предмѣтъ и цѣль на дидактическото съчиненіе. — Дидактическото съчиненіе е издыраньe на какъвъ-годѣ предмѣтъ съ цѣль да съобщи по-вѣрно и по-точно за него познаніе. Описаніята и повѣствованіята также доставятъ намъ познанія, но тѣ са ограничаватъ само съ външната страна на предмѣта, сир. съ тѣзи негови явленія, които подлѣжѫтъ на нашето наблюденіе. А дидактическото съчиненіе разкрыва вѫтрѣшнытѣ сѫществены свойства на предмѣта, опредѣлява неговото истинско значеніе, показва отношеніето му къмъ другытѣ еднородны предмѣты и обьснява законытѣ, на които са подчинява неговото бытіе. За предмѣтъ на дидактическо съчиненіе служи сичкото за което сѫществуватъ неясны, крывы или превѣрнѫты понятія, които, поради туй, могѫтъ да ввождатъ мнозина въ заблужде-

віе. Тъй цѣльта на дидактическото съчиненіе състои въ туй — да разпръсне предразсѫдкытѣ и заблужденіята, които сѫ затьмнѣвали истината, и да установи правиленъ погледъ върху предмѣта.

Построеніе на дидактическытѣ съчиненія. — То ще рече да привождамы мыслитѣ въ редъ, въ система, което быва двояко: *синтетическо* и *аналитическо*.

Синтетическыйтъ способъ или просто *синтезътъ* състои въ туй — да наченвамы отъ общытѣ понятія и да преминувамы къмъ частнытѣ явенія; аналитыческыйтъ способъ или просто *анализътъ* на построеніето състои въ туй, че напакы — наченвамы отъ частнытѣ случаи и приминувамы къмъ общытѣ законы. Тъй напр. разсѫжденіето на Карамзина: *за любовьта къмъ отечеството и народната гордость*, (въ I-ва часть на пълна Руска Христоматія отъ А. Галахова) изложено е синтетическы: авторътъ захваща да раздѣля общотото понятіе на неговытѣ части и сетнѣ обяснава сѣкый видъ отъ любовьта къмъ отечеството — физическа, нравственна и политическа. Но самыйтъ този предмѣтъ можеше да бѫде изложенъ аналитическы, ако Карамзинъ най-напредъ приведеше различнытѣ предмѣты на любовьта къмъ отечеството, че сетнѣ да обясни причинытѣ на тѣзи случаи, и най-подирь вече да състави понятіе за тритѣ видове на любовьта къмъ отечеството. (Глед. за сѫщыя предмѣтъ вожданьето и самото му изложеніе горѣ въ стр. 123.)

Изясненіе. — Аналитическыйтъ способъ отговаря на естественыя ходъ за придобываньето на познаніята: ный узнаваны по-напредъ частното, а сетнѣ вече изъ него, посредствомъ сравненіе, образувамы общото; а синтетическыйтъ способъ укрѣпява придобытѣ познанія, като гы свързва въ едно стройно цѣло; частноститѣ, изведены отъ об-

щото начало, намъ са представятъ не като случайны явенія, а като необходимо слѣдствіе на общото. Тъй за начално познанство съ една наука по-лесенъ иде анализътъ, а за крайно изучванье на предмѣта необходимъ е синтезътъ. (Сравни тукъ *наведеніе* и пр. въ 102 стр. ёще — бѣлѣжка за доказателствата и опровергаиія на стр. 129.)

Раздѣленіе на дидактическытѣ съчиненія. — Дидактическото съчиненіе разсмотрѣва единъ предмѣтъ въ сичката негова цѣлость и пълнота, или само частитѣ на предмѣта, нѣкои неговы страны доро и една сама, ако тя принадлѣжи къмъ сѫщественнытѣ свойства на предмѣта, и слѣдов. отъ нейното разясненіе зависи правилното разбиранье на самыя предмѣтъ. За туй дидактическытѣ съчиненія бываръ два рода: *Курсове на наукытѣ* и *разсѫжденія*.— Курсъ на една наука е систематическо изложеніе на сичкытѣ истины, които са относятъ къмъ единъ предмѣтъ. Разсѫжденіе е подробно издырванье на единъ отдѣлъ отъ науката или и развитіе на една истина. Тъй напр. *Българската грамматика на Момчиловъ* (1867), какъто и сѣка друга Грамматика, е курсъ на науката за езика, а статьята на Ф. Миклошича: *Фонетика болгарскаго нарѣчія*, въ Slavische Bibliothek (Wien, 1851); или *мысли за болгарскій-отъ языкъ* отъ Архим. Партенія Зографскаго, въ б. книжицы, (год. I-ва, бр. 1), и др. подобны статьи, сѫ разсѫжденія.

Два рода курсове на наукытѣ. — Една и пакъ тъзи наука може да бѫде изложена съ двояка цѣль: или само да разкрые една истина за онѣзи, които вече знаѣтъ науката, но които са стремѣтъ къмъ разрѣшеніето на нѣкои препирателны пытанія, или да научи онѣзи, които не сѫ запознаты ёще съ самытѣ свѣдѣнія съобщаваны отъ науката. Оттуй курсоветѣ на наукытѣ бываръ два рода: *учены* и *учебны*.

Ученийтъ курсъ излага науката въ сичката нейна обширность, ёще и въ строга система, безъ никои другыя външны обстоятелства; а учебнийтъ курсъ излага науката спорѣдъ различнытѣ педагогическы потрѣбы. Тъй напр. на Хегеля (*) *Естетиката* (наука за изящно или прекрасното), какъто и тъзи на Жуфроа, (**) съ учены курсове по тъзи часть; а Опытътъ за теоріята на изящното отъ профессора Галича въ Руссія, е курсъ учебенъ. — Учебнытѣ курсове зематъ форма на *лекціи* и *чтенія*, ако професорътъ излага науката не по главы и параграфы, а по отдѣлны предмѣты, които влазятъ въ нейный съставъ; такъвзи съ напр. *чтеніята за Словесностьта* отъ Давидова.

Видове на разсъжденіята. — Сѣко разсъжденіе има за цѣль или да докаже една каква-годѣ мысль, или да издыри единъ какъвъ-годѣ отдѣлъ на науката, или да разгледа какво-годѣ произведеніе на искусството. Пълното развитіе на една мысль, на една истина, е собственно *разсъжденіе*; напр. *За любовьта къмъ отечеството и народната гордость отъ Карамзина*; — *Кой е начестника добръ и честитъ чельвкъ?* отъ Жуковскаго; — *За ролята на разумната сила* и пр. отъ Мекавеева въ „Читалище" год. I.

Издырванцьто на единъ отдѣлъ отъ ноя-дае наука казва се *Монографія*; напр. у Руссытѣ — *За славенскыя езыкъ*, отъ Востокова; у Чехытѣ — *Ради зачалото и мнозината на глаголическыте слова*, отъ Н. I. Шафарика, въ „Българскытѣ книжицы", год. I; а у насъ — *За нѣкои мѣчности на българското правописаніе*, отъ г. Гавріила Крыстевича (гл. также во видъ на писма); ёще *за Богомилството* отъ Р. Королева и *за Отхраната*, въ періодичъ.

(*) Знаменитъ Нуискый Философъ, 1870—1831.

(**) Френскый ученъ, професоръ на философіята, 1796—1842.

описаніе на бѣл. книжовно дружество. Ако ли монографіята е написана за получвенье на каква-годѣ учена степень (като магистръ или докторъ), тя са казва *дисертація*. Такваѝ е напр. интереснята за насъ статья на г. Т. Ѳ. Бурмова (*) *За началото и распространеніето на християнската вѣра между Българитѣ* (гл. пакъ Б. книжнина, I, бр. 9 и слѣд.); ёще и *Кратко начертаніе за незнаемостта на чирновската българска Іерархія*, отъ Архимандрита Наѳанаила (тамъ Ар. Бѣдена), подобно въ Б. книжнина, год. I, II и III.

Сѣка монографія и слѣдова и Диссертація трѣба да представа собственыя погледъ на автора върху избраныя отъ него предмѣтъ, или — по-дълбоко неже у неговытѣ предшественици издырванье на сѫщыя предмѣтъ.

Разборътъ на произведеніето на искусствата, като Живопись, Ваяніе, Музика, Словесность, съ цѣль да покаже достойнството и недостоѝнствытѣ на туй произведеніе, казва са *критика*; тъй има критика за *Рафаеловата Мадонна*, отъ Жуковскаго; *За окиненіята на Пушкина*, отъ Богдановича и пр. (в. I часть на Бѣл. Рус. Христоматія отъ Галахова). Критиката трѣба да разклѣда произведеніето отъ двѣ страны: отъ *художественна* или *естетическа*, като са основава на тѣзи понятія за искуството каквыто сѫ господствували во времето когато са е появило произведеніето; и отъ *историческа* страна, като са основава на оный значеніе, каквото имало произведеніето въ съвременното нему общество. — Ный, като нѣмамы ёще произведенія отъ нѣкои не-

(*) За дѣлность считамы да забѣлѣжимъ, че тѣзи статьи на ученыя нашъ съотечественникъ напечатана е съ много и много типографическы погрѣшци, и туй, види са, отъ недостойнството или невниманіето на съвременытѣ ни словослагатели.

кусства, нѣмамы и критицы; но въ общото мнѣніе за подобры писатели критицы у насъ сега са смѣтатъ: Г. г. Михаиловскый, Крьстевичь, Бурмовъ, Дриновъ, Бончовъ и Поповичь, произведенiята на които сѫ извѣстны и достойно са цѣнiтъ отъ по-вѣщытѣ между насъ. (Гл. за критиката *Бѣльоска* на стр. 24). А кратко оцѣняванье на едно или по-много литературны произведенiя казва са *рецензiя*. Отъ този родъ критикы ный имамы на г. Пьрванова *Бѣлѫжкыть врьхъ Грамматика за новобѣлгарскыя езыкъ отъ Момчилова* (1868); ёще на Д-ра И. А. Богорова *Пьрво, Второ и трете упѫтванье за Бѣлгарскыя езыкъ* (1869, 70 и 71). Рецензiитѣ обыкновенно са печататъ или въ Журналы, или въ особны брошуры. (*)

IV. Ораторскы съчиненiя.

Задача и цѣль на ораторството. — *Ораторство* или краснорѣчiе, инакъ *витiйство*, е искусство да говоримъ тъй, щото да убѣждаваемы другытѣ въ правотата на предлагаемата мысль и да гы склонимъ къмъ извѣстно едно дѣйствiе. За туй ораторътъ дѣйствува не само врьхъ ума, но и врьхъ волята на своитѣ слушатели. Като убѣждава ума, той доказва своето мнѣнiе на основанiе на една обща мысль, на едно общо положенiе или законъ, на който е подчиненъ даденныйтъ предмѣтъ; като склонява волята на рѣшимость да произведе извѣстно едно дѣйствiе, той са старай да покърти сърцето и да привлече въображенiето на

(*) Таквази е и нашата брошюра, отъ нова-година 1875, подъ скромното заглавiе: «Размѣненiе на двѣ думы съ единъ нашъ заграничный писатель-критикъ» — Нѣщо по поводъ на критиката г-на И. Б. въ перiодическото списанiе на българското книж. дружество отъ 1871 година.

слушателитѣ си съ ярко изображеніе на даданныя случай, който или са уклонява отъ общыя законъ, или пъкъ са намѣрва въ разително съгласіе съ него. Тъй цѣльта на ораторското съчиненіе състои въ туй: или да подбуди слушателитѣ къмъ подновяваньето на развалено̀то съгласіе между частны нѣкои случаи и общото правило, или да гы утвърди въ разумна дѣятелность която упазва туй съгласіе. Напр. ако духовный̀тъ пастырь вижда, че христіанытѣ въ неговата епархія или енорія живѣѭтъ не споредъ черковнытѣ законы, той ще са погрыжи за уничтоженіето на туй разъединеніе, и тъй склонява своитѣ слушатели да исправѭтъ живота си, като испълватъ своя христіянскы дългъ. Ако ли той съзрѣ въ живота на нѣкое лице съгласіето на неговытѣ постѫпкы съ нравственныя законъ, тогазъ похвалява туй лице и го показва като примѣръ достойнъ за подражаніе. Подобно и ако забѣлѣжва въ своето пастство нѣкои благочестивы стремленія, като: трезвенъ животъ, готовность къмъ устройство на школы, черквы, болницы и другы богоугодны заведенія, той одобрява таковози побужденіе и укрѣпява въ сърцата на слушателитѣ благото намѣреніе, като разкрыва въ него съгласіето съ законытѣ на христіенскыя животъ.

Съставъ на ораторското съчиненіе. — Споредъ ученіето на древнитѣ, сир. на Гърцытѣ и Римлянытѣ (Аристотель, Цицеронъ, Квинтиліанъ), ораторското съчиненіе трѣба да съдържа въ себя си: *пристѫпъ*, *предложеніе*, *раздѣленіе*, *изложеніе*, *часть патетическа* и *заключеніе*.

Въ пристѫпа си ораторътъ, като излага нѣкои встѫпителны мысли, възбужда вниманіето на слушателитѣ къмъ предмѣта на своето разсѫжденіе.

Въ предложѣніето той на-кѫсо обѣснява въ какво състои главныйтъ предмѣтъ на рѣчьта му и каква мысль ще докаже въ нея.

Въ раздѣленіето, преди да изложи самыя предмѣтъ ораторътъ показва на слушателитѣ отъ кои страны именно ще го разгледа.

Изложеніето, което съставя най-важната часть на ораторското съчиненіе, съдържа издирванье на предмѣта или развиванье на предложеніето — доводы или доказателства, които оправдаватъ мысльта на оратора.

Патетическата часть (отъ πάθος — страсть) назначава са за да разбуди въ слушателитѣ различны страсти, които, ёще по-силно можѣтъ да поколебаѣтъ волята имъ и тѣхъ самы да склоніѣтъ къмъ страната на оратора.

Най-подирь, въ заключеніето оратора ёще веднѫжды са обраща къмъ слушателитѣ и, като изскаже на-късо своята главна мысль, призовава гы да послѣдоватъ неговото мнѣніе.

Но да забѣлѣжимъ ёще че и у древнитѣ сѣко ораторско съчиненіе не съдържало въ себя си сичкытѣ тѣзи части: нѣкои отъ тѣхъ споредъ обстоятелствата са испущали; най-новытѣ ораторы допущать ёще по-голѣма свобода въ състава и разположеніето на своитѣ рѣчи, а патетическата часть досущь изключаватъ. — Ученицытѣ не безъ полза ще видѣтъ особнытѣ правила, които излагаты по-нататъкъ въ притурка: *за ораторскытѣ рѣчи, за изпамѣреньето, за разположеніето и дикціетѣ.*

Условія на ораторството. — Сѣко ораторско съчиненіе са предназначава за изустно произнасянье предъ нѣкое събраніе, оттуй и условіята на ораторството сѫ двойны: *вѣнкшны* и *вѫтрѣшны.*

Вѣнкшнытѣ исканія отъ оратора сѫ: *громливо слово, вразумително произнасянье и изразително четенье* (декламація). Очевидно е, че ораторъ съ слабы гърды, защото говори много низко, сичкытѣ не могатъ да го чуватъ; ако изрича думы невразумително, като напр., да са заѣква

да повтаря, да кашля или да плюй и д. т. той нѣма да произведе на слушателитѣ си сгодно впечатлѣніе; най подиръ, ака незнае и, да предаде на своята рѣчь (изустно или въ книга) потрѣбната изразителность съ приличнытѣ измѣненія, на гласа и съ тѣлодвиженія, той нѣма да разположи въ своя полза слушателитѣ, и слѣдов. нѣма какъ да достигне своята цѣль — да гы увлѣче къмъ онуй, което си е той начерталъ преди да имъ заговори.

Вътрѣшнитѣ исканія отъ оратора сѫ: *убѣдителность* и *одушевеніе*. — Убѣдителностьта състои въ туй, щото ораторътъ самъ си да е вѣко убѣденъ въ правотата на своята мысль нѣкъ да знае и да убѣди въ туй слушателитѣ, като имъ представи неопровержимы доказателства въ полза на своето мнѣніе. Одушевеніето състои въ туй, щото ораторътъ да зема искренно участіе въ излагаемото обстоятелство, и слѣдов. да може да възбуди одушевеніе къмъ него въ слушателитѣ. Колкото силны и да бѫдѫтъ доводытѣ на оратора, но ако той е равнодушенъ къмъ предмѣта на своята рѣчь и говори безъ одушевѣніе, то и него ще слушѫтъ студено, безъ увлеченіе.

Раздѣленіе на ораторскытѣ съчиненія. — Краснорѣчіето быва два рода: *духовно* и *свѣтско*. Духовното краснорѣчіе има за предмѣтъ религіята, черковнытѣ уставы и нравственнытѣ законы; а свѣтското са занимава съ явленіята на държавныя и гражданственный животъ. Съчиненіе отъ едина и другы родъ краснорѣчіе, общо са нарича *слово*, *сказаніе*; но за отличіе словото на духовныя витія обыкновенно наричатъ *проповѣдь* или *поученіе*, а словото на свѣтскыя ораторъ — *рѣчь*. Има два вида проповѣди: *поучителны* и *хвалебны*. Въ поучителната проповѣдь са избира нѣкой текстъ отъ св. писаніе и проповѣдникътъ го развива, като го прилага къмъ частнытѣ случаи на живота.

Въ хвалебната проповѣдь са прославя отъ религіозна точка на гледаньето, нѣкое забѣлѣжително събытіе, каквото: коронясванье на царство, побѣда надъ врагове, свадба и раждане на лица отъ царскый Домъ, тѣхно посѣщеніе на нѣкои мѣста и заведенія и пр. Руссытѣ броіжтъ много даровиты проповѣдницы, като начеватъ отъ Симеона Полоцкаго до Филарета (митрополитъ Московскый), Иннокентія (Архіепископъ Херсонскый и Таврическый), и пр. У Френцытѣ, Англичанытѣ и особенно у Американцытѣ были сѫ и иматъ ёще по-даровиты. Византійскытѣ Гърцы едно време, подобно са славяли съ духовното ораторство, но въ наше време малцина проповѣдницы съ талантъ са намѣрватъ у тѣхъ. У насъ, въ по-пьрвытѣ благословены времена, имали смы, безъ сумнѣніе и духовны ораторы даровиты, какъвто былъ напр. Евтимій, послѣдній търновскый Патріархъ; а по-сетнѣ пакъ са евява единъ само проповѣдникъ, ако и съ посрѣдственны способности, преосвященный Софроній, врачанскый Епископъ. (Гл. неговытѣ черковны поученія или *толкованія* на недѣлнытѣ и праздничны евангелія, съставены и издадены въ пьрвата четвьрть на нашыя вѣкъ, въ Букурещь.) Сега въ наше време, между высшето ни народно духовенство, съ талантъ ораторы познавамы трима: Н. Блаженство. Българ. Екзархъ Антимъ I, Доростолочервенскый Григорій (*) и Преславскый Симеонъ. —

Свѣтскытѣ рѣчи са раздѣлятъ отъ своя страна: а) на *политическы*, които разгледватъ и разыскватъ дьржавны въпросы, като объясненіе за бой, мирны договоры, смаляванье или увеличаванье на давнины и пр. в) *сѫдовищны*, които са изговарятъ въ обвиненіе или оправданіе на нѣкойси

(*) Инакъ Г. Нѣмцовъ. (Гл. бѣлѣжка I-ва и проч. въ притурката на тъзи втора часть.)

осѫденъ; г) *похвалны*, наречены въ старо време *панегирицы*, въ които са прославятъ достойнствата или услугытѣ на нѣкое забѣлѣжително лице; д) *военны*, въ които пълководецътъ възбужда мѫжество и храбрость у войницытѣ; е) *академическы*, произнасяны въ учены общества и събранія, съ цѣль да рѣшѫтъ нѣкой въпросъ отъ науката, и най-подирь ж) *възванія*, т. е. манифесты, прокламаціи и д. т. въ които князьтъ, кралътъ, или царьтъ (императоръ) объявява на народа нѣкое разпорежданье на правителството или го призова да съдѣйствува на мѣркытѣ на дьржавното благоустройство. — Отколѣшнытѣ Гърцы и Римляны са славѭтъ съ свѣтското краснорѣчіе, пьрвытѣ чрезъ Демосѳена, а вторытѣ чрезъ Цицерона. Франція и особенно Англія, иматъ много истинно-образцовы произведенія отъ сичкытѣ вѣтви на свѣтското ораторство, въ което тѣ неустѫпватъ на древнитѣ. Отъ свѣтскытѣ рѣчи у насъ едвамъ въ послѣднѣ време начнахѫ да са изричатъ само часть отъ похвалнытѣ и академическытѣ, по случай на годишнытѣ испытанія. Но колкото за другытѣ видове на свѣтското краснорѣчіе и неможемъ да гы имамы, защото не смы самостоятеленъ народъ, и формата на правленіето въ Турската Дьржава, не отговаря ёще на тѣхъ.

Притурка

на тъзи часть — за прозата:

А. *За прозаическытѣ съчиненія изобщо.*

* **Общы правила.** — Сичкытѣ ро·ове и видове отъ прозаическытѣ съчиненія подлѣжѫтъ на особенны правила, които непремѣнно трѣба да знае сѣкый, който желае или самъ-си да бѫде списатель, или съ полза да чете произведенiята на другытѣ. Но има и правила, приличны на сичкытѣ тѣзи разны видове съчиненія. По многото отъ тѣхъ вече сѫ изложены въ нашыя Курсъ; но оставатъ ёще нѣкои, които также сѫ потрѣбны да гы знаймы. Тѣ происхождатъ отъ здравыя разумъ, основаны сѫ на природата на человѣшкото сьрце, немогѫтъ да са измѣнiѭтъ пакъ и независiѭтъ отъ прищѣвкытѣ на человѣка; за туй тѣ сѫ были и ще бѫдѫтъ сѫщытѣ въ сичкытѣ времена и у сичкытѣ народы.

Правилата, за които е тукъ думата, сѫ само шесть; отъ тѣхъ първытѣ три служѫтъ за произведенiето на добро едно съчиненіе, а тритѣ послѣдни — за неговото усъвършенствованье. Ето тѣзи правила или условія за сѣко съчиненіе: 1⁰ *Истина*, която състои въ едно точно представленіе на предмѣты или дѣйствителны, или правдоподобны, или възможны; 2⁰ *Редъ*, който състои въ расположенiето и нареждaньето на частитѣ, които ще съставiѭтъ цѣлостьта на произведенiето; 3⁰ *Съразмѣрность*, която състои въ приличенъ отборъ и взаимно съгласіе на тѣзи части; 4⁰ *Прiятность*, която състои въ разсѫждително употребеніе на богатствата на слога и различнытѣ другы украшенія; 5⁰ *Полза*, която състои въ спасителнытѣ наставленія, които са относятъ къмъ

нашытѣ нужды и къмъ самото на щастіе; 6° *Честность*, тя пъкъ състои въ уваженіето къмъ добродѣтельта, която Творецътъ на природата ѐ напечаталъ въ нашата душа съ неизгладимы черты.

И тъй едно съчиненіе може да бѫде добро, когато дѣлата, отъ които е то съставено, сѫ истинскы или правдоподобны; когато сѫ добрѣ разположены и наредены; когато сѫ добрѣ отбраны, съгласены помежду си и приличны едно на друго. Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ, че ако съчиненіето има сичкытѣ другы качества, а не показва уваженіе къмъ добродѣтельта, тò съ сѣка правда трѣба да са нма за лошо, не добро, слѣдов. и неполезно; защото ако е право дѣто казватъ: rien n' est beau que le vrai — *нѣма нищо прекрасно освѣнь истинското*, тò съ пò-голѣма правда, можемъ рѣ: rien n' est beau que l'honnêteté — *нѣма нищо прекрасно колкото честностьта*. (Гл. II-ра отъ бѣлѣжкыта въ притурката.)

Таквызи сѫ главнытѣ правила на сичкытѣ словесны произведенія изобщо. Но сѣки видъ отъ тѣзи произведенія има свои особенны, които сѫ пакъ подчинены на тѣзи общи правила.

Умъ, геній, вкусъ (*) — При съчиненіето на какво-да-е словесно произведеніе *ума* съставя въ человѣка способность да мысли и разсѫжда; *геній* — способность да въображава и да изнамѣрва; *вкусъ* — способность да различага и чувствува. Тѣзи три душевны способности, ако и да сѫ купно, пакъ и тритѣ едновременно участвуватъ въ състав-

(*) И въ първата часть, именно въ психологическыя отдѣлъ ный говорихмы за тѣзи три душевны способности, но и тукъ бѣше нужно пакъ да повторимъ за тѣхната роль въ сѣко съчиневіе. (Гл. за туй пакъ въ притурката бѣлѣжка III)

ленiето на едно добро съчиненiе; но праведно можемъ рѣ, че главната работа на ума е да избере предмѣтъ, на генiя — да направи планъ, а на вкуса да съобщи — украшенiята. Слѣдов., правилата помагатъ на ума въ избранiето на предмѣта, тѣ пакъ подкрѣпятъ генiя въ начертанiето на единъ планъ и тѣ управятъ вкуса въ разпорежданьето на украшенiята. Правилата служѣтъ за свѣтилникъ и водитель, за да виждамы добрѣ ли е избранъ предмѣта, добрѣ ли е начертанъ плана, добрѣ ли сѫ докараны украшенiята. И тiй тѣ сѫ необходимы и за автора който съчинява, и за любителя който сѫди. Ако тѣ гы незнаѣтъ, то единътъ напразно ще са ласкае да напише добро съчиненiе, и другый — да го оцѣни както трѣба; доро и онзи, който чете колкото за обученiе или забавка, получава голѣмы ползы, като знае правилата.

В. *За ораторскытѣ рѣчи и за изнамѣрваньето изобщо.*

* **Тѣхното значенье.** — Ораторска рѣчь означава разсѫждение или слово, съставено по правилата на искусството и назначено за изустно изговарянье. Тя съставя широко поле, дѣто красноречiето може да пръсне обилно богатство, само като то раздѣля съразмѣрно съ предлагаемыя предмѣтъ и съ туй мѣсто дѣто са тò явява или посрѣдь священнытѣ храмове, като поучава народа на вѣроваконнытѣ истины и като прославя святытѣ мѫжье и заслуженытѣ на народа герои; или по съдовницата, като защищава имота, живота и щастiето на гражданытѣ; или въ учебны съборы, като изъснява предмѣты, които са относятъ до наукытѣ и искусствата; или, най-подирь, въ събранiя народны, като разсѫждава за интересытѣ на народа и за неговытѣ върховны представители.

* **Изнамѣрванье, расположенье, изразенье.** — Но за който предмѣтъ и да говори ораторътъ, сѣкогы е длъженъ най-напредъ да изнамѣри мысли, които трѣба да предложи вслухъ на сичкытѣ, послѣ да гы нареди добрѣ и най-сетнѣ да са изрази колкото може съ добъръ начинъ: и тъй изнамѣрванието, расположенієто и изразенієто съставатъ на оратора три предварителны дѣйствія и длъжности, дорѣ начне словото си. Тѣзи три дѣйствія обаче имать участіе не само въ ораторската рѣчь, но и въ поезіята какъто и въ другытѣ искусства; съ една рѣчь — въ сичкытѣ генеални произведенія, прозаикѣтъ, поетътъ, артистътъ, който желай да произведе какво-годѣ твореніе, необходимо трѣба да изнамѣри или да избере предмѣтъ, да расположи различнытѣ неговы части, и да го накичи съ сичкытѣ украшенія, за каквито е той способенъ, или каквито му приличатъ.

Изясненіе. Тукъ не ни е думата за таквози изнамиранье, което произвожда новы идеи, или поне да сѫ най-основателны, най-благородны и приличны на прелагаемыя предмѣтъ; което открыва и забѣлѣжва въ него тѣзи истинсны черты, които обыкновеннытѣ умове не виждатъ, или обнича съ нова красота, съ нова пріятность това, което гледатъ; което, като обѣема предмета въ сичката негова обширность, произвожда обширенъ, но ведно и простъ, ѣсенъ и вѣренъ планъ. Такова изнамѣрванье е плодъ на геній. Но тука е работата само за таквозъ ораторско изнамѣрванье, което быва дѣйствіе на искусството или науката, и съ помощата на което лесно бы са намѣрвали мыслитѣ за съставяньето на негопати рѣчь. Предполагаемата отъ него на себе си цѣль състои въ убѣжденієто; а за постиганье на тъзи цѣль, той трѣба да наставіѭ, да са поправіѭ и да поличѫ. *Да наставіѭ* ще рече: да просвѣщава ума, като съобщава истината; *да са поправіѭ* — да льсти въображенієто, като

възбужда чудеѣе къмъ тъзи истина; а *да повличѣ* или покъртва — да владува надъ душата, като й дава да почувствова сичката важность и сила на тъзи истина. И тій за да настави, той трѣба да употрѣби *доказателства* или *доводы*; за да са поправи, трѣба да жилописва *нравытѣ*; а за да повлича, трѣба да възбужда *страститѣ*. — (За нравытѣ гледъ. Риториката на Аристотеля, кн. II. Гл. 12—17; а за страститѣ виждь у Квинтилиана Inst. кн. VI, и Цицерона de orat. кн. II.)

Г. *Особно за расположеніето и дикціитѣ.*

* **Условія на расположеніето.** — Изнамѣрваньето спомага на оратора да намѣрва или да открыва нѣщата, за които той иска да говори. Расположеніе му представя способъ да гы размѣстя, разпорежда и съединява едно съ друго. Успѣхътъ на рѣчьта, казва Цицеронъ, зависи отъ формата която й даватъ, и отъ способа какъто я предлагатъ: защото колкото за нѣщата, за матеріята на доказателствата — по лесно са разбира; но подирь туй какво остава да правимъ съ искусството въ съчиненіето? Какво друго освѣнь: 1) Да захванемъ съ пристжпъ, който да ни придобые благосклонность отъ слушателитѣ, да разбуди въ тѣхъ вниманіе и да имъ вдъхне расположеніе за да ны слушатъ съ присърце и снисхожденіе; 2) да изложимъ работата ясно и толкози кратко и внечетлително, щото безъ трудъ да са разбира нейното състояніе; 3) да утвърдимъ основателно доводытѣ си и да опровергаймы доводытѣ на противника си съ причины (raisons) правилны и добрѣ расположены, тъй щото сѣкый единъ да чувствува взаимна свръзка на слѣдствіата съ началата; и 4) да свьршимъ рѣчьта си съ заключеніе, което да може прилично да распали или да погаси *какви-годѣ* страсти.

Ето прочее въ какво състои главното разположеніе на рѣчьта споредъ главнытѣ й части — *пристѫпъ*, *расказъ*, *подтвырденіе* и *заключеніе*. (*)

* **Значеніе на дикціитѣ.** — Когато ораторътъ изнамѣри нѣщата, които ще съставятъ неговата рѣчь и ги расположи въ предлежащія имъ редъ, тогазъ трѣба да гледа да ги украси, да имъ даде нѣкой животъ и душа съ силата и пріятноститѣ на изразеніето (expression); ето въ какво състои туй негово дѣйствіе, което обыкновенно наричатъ *дикція*, или произношеніе (dictio). На него особенно краснорѣчіето е обязано съ тъзи непреодолима сила, съ тѣзи побѣдоносны прельсти които, като просвѣтяватъ и убѣждаватъ умоветѣ, достарятъ му съвьршенна власть надъ сьрцата. Живописецътъ, който желае да напише нѣкоя картина, най-напредъ си въобразява начертаніето, а че сетнѣ наблюдава съразмѣрность и довьршва своето твореніе, като му съобщава приличенъ колоритъ или цвѣтове и сѣнка — и тогазъ то̀ са удостоява за обща похвала. Тъй, което живописецътъ произвожда съ краскытѣ, туй ораторътъ вьрше съ своята дикція. Тя заключава въ себя си фигурытѣ на слога и различнытѣ неговы видове, които вече смы изложилы на мѣстото (в. *Стилистика*). Тукъ остава само да напомнимъ: че за успѣхъ въ дикціята трѣба добрѣ да мыслимъ и чувствовамы, и да пишемъ тъй, какъто мыслимъ и чувствовамы; — че нетрѣба нито да пръскамы, нито да употрѣбявамы фигурытѣ безъ разборъ; — че тѣ трѣба да са раждатъ отъ самата сѫщность на предмѣта, изворытѣ имъ трѣба да сѫ сьрцето ораторско, ёще страститѣ, съ които е той въодушевенъ и чувствованіята, отъ които е той проникнатъ. А осо-

(*) Сравни туй съ реченото по-напредъ за състава на ораторското съчиненіе.

бенно ораторътъ трѣба да гледа да избѣгва въ своята рѣчь онѣзи безплодны мысли, които макаръ да блещятъ, но никъкъ не служатъ за назыданіе на слушателитѣ. Съ една дума — ораторътъ безпрестанно трѣба да дръжи въ ума си слѣдующата цицеронова мысль: «Рѣчьта състои отъ нѣща «и думы; думытѣ нѣматъ никаква основа, ако не сѫ утвърдены на нѣщата; а нѣщата нѣматъ пріятность, ако не «сѫ украсены съ думы.»

Д. Нѣкои бѣлѣжкы.

I. — Неговѡ Преосвященство, по-напредъ Архимандритъ Григорій, възпитанникъ на Преосвященнѣйшаго Иларіона Търновскый (преждебывшій Макаріополскый), е основателятъ на в. *Македонія*, въ който е и писалъ доста интересни чеповѣ на българскы и грѣцкы по черновныя нашѣ въпросъ, между другытѣ — ἡ ἱστορικὴ ἀνάμνησις τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν καὶ τοῦ Πατριαρχεῖου Τυρνόβου (ὑπὸ Γ. Νεμέζιωφ) или «Историческо въспоминаніе на Охридската Архіепископія и на Търновската Патріархія.» (Гл. *Македонія* отъ 1868). Ный казахмы, че той е былъ основателятъ на уничтоженыя сега този листъ, не само защото инициятивата за основанието му бѣше неговѡ, но ѐще защото Архим. Григорій тогазъ съ перото си и съ дѣятелното си участіе въ редакцията на вѣстника, можа отначало ѐще да го рекомандова на публиката, слѣдъ преставанието на четыри народны листове отведнѫждъ — *Царьградскый вѣстникъ*, *Свѣтникъ*, *Време* и *Гайди*. (*) Туй неможе отрече мысливъ, и самыятъ *видимо* (понеже имаше и *невидимы*)

(*) Гледай за тѣхъ, какъто и за другытѣ българскы журналы въ приложеніетоі „Критѣнъ историческы обзоръ на българската Литература“ въ вторыя курсъ на Словесността.

редакторѣ на « Македонія » при сичко, че въ послѣдаѣ време, той бѣше въстанялъ противъ О-ца Григорія съ хулы и нападенія, съ които са е особно отличилъ въ сичкото време на своята редакторска дѣятелность. — Ный правимъ тукъ тъзи бѣлѣжка нарочно съ цѣль, какъто младото поколѣніе сегашно и бѫдуще, да може да си състави тъй по-ясно понятіе за духа ни съвременната наша журналистика, която далеко ѐще е отъ миссіята си.

II. — Подъ думата *честность* въ горнѣто изрѣченіе (стр. 163), ный разбираме туй, което и казахме тамъ по-напредъ: *уваженіе къмъ добродѣтелта, която Творецътъ на природата е напечаталъ въ нашата душа съ неизгладими черты* (гл. также). Но открой време и сега са намѣрватъ хора, отъ сѣкый чинъ и възрасть, които забравятъ, че *за да бѫде человѣкъ добръ, трѣба понапредъ да е честенъ въ сѣко отношеніе* — и въ думы, и въ дѣла, и въ поведѐніе. Откѣмъ тъзи страна у насъ гледамы печално явеніе, че въ днешното наше младо поколѣніе (като исключимъ онѣзи които сѫ са учили и изучили, а не които сѫ само заучили и останяли размѣтены), — съ жалость го казваме, — открыва са характеръ съвършено безчестенъ. То е доказателство, че тѣ злѣ разбиратъ честностьта, като я търсѣтъ токо въ едно богатство и въ почеститѣ, които бы имъ отдавали тѣхнитѣ клієнты и ласкатели; а такыва мнимы *честны* (*прокопцамы!*) лица бываатъ вредителны и за себи си и за обществото, на което сѫ членове. За туй учащитѣ са по-напредъ отъ сичко трѣба да обикнятъ честностьта и добродѣтелта съ страхъ божій, който е *начало на премѫдростьта*, като незабравятъ: че «мѫдръ е, онзи който бы знае полезны а не който знае много нѣща;» и многина са наричатъ добродѣтелни, а не сѫ сичкитѣ.» Слѣдователно, нашитѣ дѣца и юношы отъ малки ѐще трѣба да гледатъ въ

какво общество влазятъ, съ каквы лица са събиратъ; защото рано или късно ще заприлпчатъ на своитѣ изъ дѣтства другари.

III. — На бѣлѣжката отъ 163 стр. ный за нужно счетохмы да приложимъ и тъзи, колто са относя и на другы мѣста въ учебника: че повтаряньето на нѣкои предмѣтъ или и просты понятія, има двойна полза — чрезъ него са поясняватъ нѣкои понятія понапредъ изложены, и ученикътъ съ този начинъ подобрѣ гы разумѣва и гы напечатва въ паметьта си. Тукъ сѣкый нека си напомни умното изрѣченіе на философа: че «*за да научимъ и запомнимъ нѣщо добрѣ, трѣба седѣмъ пѫти на редъ да го забравимъ.*»

ТЕОРІЯ НА ПОЕЗІЯТА.

Двояко значеніе на поезіята. — Думата *поезія* пріема са нѣкога въ обширенъ, нѣкога въ тѣсенъ смысълъ. Въ обширенъ смысълъ *поезія* наричатъ сичкото прекрасно или изящно, сир. сѣко явеніе, което изразява съ своята форма каква-годѣ идея; тъй напр., като гледамы да ястича или да задѣзва слънцето, или чисто, синё небе, шумливъ нѣкой водоскокъ, живописно нѣкое мѣсто и др. т., ный казвамы: каква *поетическа* картина! или тука има много *поезія*. Въ тѣсенъ смыслъ поезія са казва този клонъ отъ Словесностьта, който е срѣщуположенъ на прозата, сир. искусство да изразявамы една или много идеи въ привлекателна форма посредствомъ думытѣ. Тъй напр., нѣкое стихотвореніе, романъ, приказка, комедія — произведеніе на поезіята, тъй сѫщо какъто и статуята е произведеніе на ваяніето (скулптурата), картината — произведеніе на живописьта, симфоніята — произведеніе на музыката и пр.

Родове на поезіята. — Пьрвыйтъ съставитель на теоріята на поезіята былъ у Гьрцытѣ Аристотель, (*) който дѣлилъ сичкытѣ поетическы произведенія на три рода: лирическы, епическы и драматическы. *Лирическы* той нарича онѣзи, въ които са изрезява личното чувство на самыя поетъ; *епическы* — въ които са разсказва за нѣкоя измислена случка; *драматическы* — въ които, посредствомъ дѣйствія или постжпкы изобразява са борба на разумната воля на человѣка съ неговытѣ страсти. На-сетнѣ у Римлянытѣ и ново-европейскытѣ народы съ тѣзи три рода поетическы произведенія были пріеты ёще двѣ: *дидактическы* и *описателны*. *Дидактическата* поезія предавала каква-годѣ нравоучителна мысль въ привлекателна картина; а *описателната* поезія изобразявала само хубостьта на природата.

По-новытѣ теоретицы са обърнѣхж пакъ къмъ дѣленіето на Аристотеля. Като основа за дѣленіето на поезіята само на три рода служи туй, че *лирическата* поезія, като изобразява вжтрѣшныя міръ на поета (сир. чувствата които го въодушевяватъ: радость, тжга, спомѣны, надѣжда и пр.), представя настоящето; *епическата* поезія, като изобразява външныя міръ съ помощьта на измислено едно събытіе, или което са вече свьршило, представя преминалото; а *драматическата* поезія, като изобразява вжтрѣшната борба на человѣка въ дѣйствіе, което происхожда предъ очитѣ на зрителя, представя сливаньето на вжтрѣшното съ външното, на сегашното съ преминалото. Тъй лирическата поезія са отличава съ топлина на чувствата или одушевеніе; епическата — съ спокойствіе на разсказа; драматическата — съ живость на дѣйствіето. На пр. пѣсеньта е произведеніе лирическо, романътъ — епическо, комедіята и трагедіята — драматическы.

(*) Знаменитъ Философъ, наставникъ на Александра великыго, живѣлъ е въ IV-й вѣкъ преди Христа.

I. Лирическа поезія.

Условія на лирическата поезія. — Въ старо време лирическитѣ произведенія не са четѣли какъто сега, ами са пѣяли придружени отъ музыкаленъ единъ инструментъ — *лира*, отъ който и самийтъ родъ на поезията получилъ своето названіе. Оттуй сѣко лирическо стихотвореніе са наричало изобщо *пѣсень*, *пѣснопѣніе*, и изразявало нѣкое силно чувство.

Лирическата поезія има най много сходство съ музыката: нейното съдържаніе слѣдо тъй неможе да са преведе въ простъ разсказъ, нито са предава съ думы, какъто и сѣка музыкална піеса; то може само да са чувствува, а не и да са постигна съ умъ, защото въ лиричесното стихотвореніе са изразявалъ повече чувствованіята нежели мислитѣ на поета. Често се случва щото и самъ си авторѣтъ незнае какъ да нарѣче своето лирическо произведеніе. Като плодъ на минутно едно одушевеніе, и като изразява миволетно осѣщанье на сърцето, лирическото произведеніе не трѣба да бѫде дълго; инакъ то ще е студено и, вмѣсто да услади, то ще додѣе на читателя. — Дѣлжнината на лирическитѣ произведенія происхожда отъ лъжовното направленіе да са развиватъ дидактическы нѣкои мисли; напр. за щастіето, за съвѣстьта, за самотіята и д. т. По-добритѣ поеты, които сѫ са обичали и почитали у *своитѣ си*, удържали сѫ са отъ сѣвакъвы разсѫждения въ своитѣ лирическы произведенія, и за туй объемътъ на тѣхнитѣ стихотворенія въобще е съразмѣренъ съ силата и продължителностьта на чувството, което е въодушевявало поета. Такивизи сѫ были напр. Шиллеръ и Гёте — у Нѣмцитѣ, Алфредъ де Мюссетъ и Беранже — у Френцитѣ, Пушкинъ и Жуковскый — у Русситѣ.

Видове на лирическата поезія. — Чувствата на челѣшкото сърце твърдѣ сѫ разнообразны и лесно преминуватъ едно въ друго; но отъ сичкото най-силно и най-опредѣлително въ лирическата поезія са изразяватъ: набожность, въсторгъ, тъга и негодованіе; за туй и лирическытѣ произведенія бываетъ четыри главны вида: *химнъ, ода, елегія* и *сатира*.

Химнъ (отъ ὕμνος — пѣсень) е похвална пѣсень на Божеството, която изразява набожность, благоговѣніе, неразлѫчно съ чувството на кротостьта и смиреніето. Химнътъ у Евреитѣ са нарина *Псаломъ*; таквози сѫ псалмытѣ Давидовы. (Търсете най-добры преложенія отъ тѣхъ на руссы въ пълната Русска Христоматія на А. Галахова.)

Ода (отъ ᾠδή — пѣсень) е тоже похвална пѣсень, испѣта въ честь на великъ нѣкой герой или на важно нѣкое произшествіе; въ нея са изразява силно чувствованіе, което доходжа до високо одушевленіе или въсторгъ. Въ старо време съ оды сѫ са прославили: у Гърцытѣ — Пиндаръ, у Римлянитѣ — Горацій. На сетнѣ одата измѣнила характера си; и у по-старытѣ поеты Германскы, Френскы, Италіянскы, Англійскы, Русскы и др., ти са отличавала съ тържественъ тонъ, който често преминувалъ въ надутость и высокопарность; освѣнь туй отъ нея были усвоены нѣкои постоянны прісмы, като обращеніе къмъ митологическы божества съ молба за вдѫхновеніе, възваніе къмъ въспѣваемыя герой и д. т. Но то предавало на одата тѣжко единообразіе (монотонія). По-новытѣ поеты у сичкытѣ классическы народы, отхвьрлили туй искуственно построеніе на одата, и тя получила естественна простота; оттогава този родъ стихотворенія престанѫли вече да са наричатъ оды. Токвози е стихотвореніето на Пушкина «Клеветникамъ Россіи», което ный имамы преложено *къмъ нашытѣ клеветницы*, подъ кон-

то разбирамы Фенерскытѣ Владыцы (гледай неговото начало горѣ въ 93 стр.).

По-малкото силно чувство, което не довожда поетътъ до въсторгъ, предава са вмѣсто на ода, въ пѣсень. За туй собственно *пѣсень* са казва малко едно стихотвореніе, въ което са изразява тихо и нѣжно чувствованіе. Пѣснитѣ бываръ *народны*, които са съчиняватъ отъ самыя народъ, и *художественны*, които сѫ написаны отъ нѣкой поетъ или стихотворецъ. Следов. сѣкый народъ има свои народны пѣсни, и ный — нашитѣ; но художественны сѣкый неможе да има безъ свои собственны поеты. (Гл. въ бълг. литература и за нашытѣ народны пѣсни). Нѣкой отъ поеытѣ твьрдѣ сполучно подражаватъ на народнытѣ пѣсни, и ный показахмы нѣкои отъ колкото до сега сѫ са явили у насъ. (*) — Пѣсеньта, която са отличава съ мечтателенъ характеръ, нарича са *романсъ*. (Гл. за примѣръ нашыя романсъ тукъ въ стр. 65). Отъ него трѣба да различаваме *романа*, който е видъ отъ епическата поезія.

Елегія (отъ ἔλεγος — плачь) нарича са стихотвореніе, въ което е изразено нѣкое тѫжно или уныло чувство на поета, възбудено отъ несбѫдны надѣжды, отъ изгубваньето на близкы на сърцето ни хора, отъ споменъ за минѫлъ честитъ животъ и др. т. У Руссытѣ — Жуковскый, Батишковъ, Пушкинъ, Барановскый, Языковъ, Козловъ и др. сѫ писали най-добры елегіи; у Френцытѣ по тъзи часть сѫ са отличили: Милвуа, Андре-Шеніе, Гирондь, Ламартинъ и др. А ный не можемъ да са похвалимъ ёще съ никой такъвъ поетъ.

(*) Гл. за туй въ стилистиката отдѣлъ III за стихосложеніето чисповетѣ А. и В.

Сатира (отъ Σάτυρος, σάτυρα) (*) е таквозъ стихотвореніе, въ което са изразява едно негодованіе на поета, и туй негодованіе са открыва или съ присмѣхъ надъ слабоститѣ и предразсѫдкытѣ хорскы, или съ укоры въ господствующытѣ пороцы. Тъй сатирата быва смѣшна и остра или ядна. Въ *смѣшната* сатира поетътъ са смѣе надъ забѣлѣжены нѣкои несъобразности на понятія и на постѫпкытѣ хорскы съ туй, което трѣба да бѫде противъ което не трѣба, като сѫди по високото назначеніе на человѣка. Въ *острата* или *ядна* сатира поетътъ, като забѣлѣжва нравственната развала на обществото, укорява го въ пороцытѣ и престѫпленіята му. Но както смѣшната, тъй и острата сатира, трѣба да изобразяватъ недостаткытѣ и пороцытѣ на цѣло общество, а не на едно кое-да-е лице. Въ противенъ случай, сатирата са нарича *пасквиль*, и, като оскърбяванье на личность, тя не е достойна за литературата. Най извѣстенъ отъ сатирицытѣ на древностьта е Римскый поетъ *Ювеналъ*. Въ новытѣ времена у френцытѣ първый сатирическый поетъ съ геный и талантъ бынъ *Буало*; (**) у Русытѣ сѫ са отличили като сатиристы: Дмитріевъ, кн. Вяземскый, Баратынскый и п. др. — Малка една смѣшна сатира която са отличава съ остроуміе и кратко но силно изразеніе, нарича са *епиграмма* (отъ ἐπίγραμμα — надписи.) Таквызи сѫ напр. двѣтѣ горѣприведены четыристишія (гл. *Стилистика*, 68 стр.)

(*) Или отъ старо-римското Satura, което значи кошничка съ плодове; но по-вѣроятно е производството отъ баснословытѣ *Сатиры*.

(**) Boileau, членъ отъ френската Академія, живѣлъ въ 17-й вѣкъ.

Лиро-епическы произведенія. — Нѣкои произведенія отъ лирическата поезія съставятъ прѣходъ къмъ поезіята *епическа*, защото тѣ, наедно съ изразеніето на чувството на поета, заключаватъ въ себя си и разсказъ на малка една случка, макаръ въ този разсказъ да нѣма таквызи подробности, каквито влазятъ въ състава на самото епическото повѣствованіе; този родъ стихотворенія са наричатъ *лиро-епическы* или *смѣсены*. Таквызи са: балладата, идилліята и баснята.

Баллада са казва онуй стихотвореніе което съдържа въ себя си разсказъ на малка нѣкоя фантастическа случка, заета изъ народнытѣ преданія. Съдържаніето на балладата е пълно съ сичко чудесно, свръхестественно, и за туй са отличава съ таинственность. Въ Русската Словесность балладата была най-напредъ прѣнесена изъ Германія отъ Жуковскаго, който твърдѣ высоко-художественно превелъ много баллады отъ Нѣмецытѣ поеты като: Бюргера, Гёте, Рюкерта, Уланда. Наподиръ Пушкинъ придалъ на балладата Русскый характеръ, като начелъ да зема нейното съдържаніе изъ народнытѣ повѣрія (в. примѣры въ Пъли. Рус. Христоматія на Галахова). У насъ въ послѣдвё време (1872) г-нъ Ц. Г. Шкипарневъ è написалъ балладата: *Дѣв тополи* или *неожидана срѣща*. Като оставимъ на страна езыка и нѣкои-другы подробности, които влазятъ повече въ идилліята, трудътъ на г. Шкипарнева, споредъ насъ, заслужва сѣка похвала. (*)

(*) Не са стоѣше намъ тукъ да давамы оцѣненіе на новы или нѣты словесны произведенія, колкото да указвамы на подобрытѣ отъ тѣхъ; но понеже извѣстнытѣ нашы публицисты или не са можли или не са щѣли до сега да исполнѣятъ тѣзи длъжность, то ный рекохмы да не заминемъ безъ вниманіе единичкото оригенално съчиненіе отъ този родъ въ нашата млада книжнина.

* *Бѣлѣжка.* — Думата «Балада» излазя отъ итал. глаголъ ballare — плясати, играѭ. Балада може да са пише и въ стихове и въ проза. Въ стихове, тя може да има наймалко три куплета и едно обращеніе (въ въсклицаніе) съ единъ *рефренъ* (единъ или повече стихове, които са повтарятъ въ края на сѣкый куплетъ). А въ проза, кога са пише, балладата трѣба да състои отъ краткы поетическы изразенія, които често започеватъ и свьршватъ съ въсклицанія на сѣкый новъ редъ. — Примѣръ за добра балада въ стихове ный ще покажемъ пакъ отъ страннытѣ писатели у френскыя младъ поетъ Милвуа, който е оставилъ прекрасната балада: La feuille du chêne—*Листьтъ ни джба* или, по-добрѣ на българскы, *листытѣ на джба.* (Гл. стр. 215, глава XIII въ «Éléments de Littérature», par L. Buron, Paris 1860.)

Идилліята (отъ εἰδύλλιον — образъ) съдържа въ себи си разсказъ на нѣкоя случка, която изобразява простыя, естественъ животъ на селянытѣ и общо на хората по-близскы до природата. Като рисува привлекателны картины и мирныя бытъ на селскытѣ жители, идилліята трѣба да еа отличава съ простодушіе и чувствителность, но която да не преминува въ сантименталность или блудкава нѣжность. — Идилліята, която има драматическый характеръ (сир. която изобразява нѣкоя борба на страсти и за туй е изложена въ разговорна форма), нарича са *еклога* отъ ἐκλογὴ — избрано. Пьрвыйтъ идиллистъ былъ грьцкыйтъ поетъ Теокритъ, който, освѣнь идилліи, написалъ е ёще нѣколко прекрасны *буколицы* (отъ βοῦκολος — говедарь), или картины отъ живота и нравытѣ пастирскы. На Теокрита подражали у Латинытѣ Виргилій, у Френцытѣ Раканъ, Сегре, Ла-Моттъ, Фонтенель, а отъ по-новытѣ — Леопардъ и Беркенъ. У Руссытѣ найдобры идилліи и еклогы сѫ писали Гнѣдичь и Делвигъ. Въ Св. Писаніе книгата *Руѳъ* е най-трогателна идиллія. Французкыйтъ поетъ — баснотворецъ Флореанъ много удачно на-

писалъ тъзи книга въ стихове, подъ сѫщото заглавіе — Ruth. У насъ г. Хар. Ангеловъ е писалъ хубава еклога: *Славчо и Цвѣтко.* (Гл. Журн. «Читалище» отъ 1871 год. книж. 7.)

Баснята е изразеніе на нѣкоя житейски истина подъ измислена алегорическа форма. (Гл. *Стилистика* отд. IV). Изведенытѣ въ нея животны и безчувственны предмѣты съ тѣхны характерическы свойства представятъ хората, тѣмъ подобны по своитѣ качества. Най-извѣстнытѣ баснописцы у Гърцытѣ — Езопъ, у Римлянытѣ — Федръ, у Французытѣ — Лафонтенъ, у Руссытѣ — Хемницеръ и Крыловъ.

Отъ баснята или *аполога* (ἀπόλογος) трѣбь да различаваме притчата или *параболата*, гр. дума (παραβολή), която значи *сопоставенье* или въ по-тѣсенъ смысълъ, *уприличаванье.* Параболата, подъ алегорическа форма (*) съдържа каква годѣ *высока*, *назидателна* истина, съ което собственно и отличава отъ баснята. Пароболы особенно са срѣщатъ често въ священната еврейска поезія; таквызи сѫ ёще параболытѣ, или притчытѣ *за блудныя сынъ, за смоковницата, за сѣятеля* и др. въ Евангеліето. Ный тукъ ще дадемъ за примѣръ хубавата парабола на О-ца Lamennais. (**)

«Единъ человѣкъ, като вървѣше изъ гората, стигнѫ до едно мѣсто, дѣто голѣмъ единъ камькъ търкуленъ, завзелъ бѣ сичката широчина на пѫтя, тъй щото на пѫтника не оставаше мѣсто да напредва нито отдѣсно, нито отлѣво.

(*) Гл. алегорія въ Стилистикака, стр. 84.

(**) Отъ съвременнытѣ писатели френскы, който между клерикалнытѣ са е отличилъ съ критико-философскый духъ и единъ видъ либерализмъ. Той е написалъ доста популярны книгы въ този духъ, между които и книжката: Paroles d'un croyant (1834), отдѣто ный извличамы настоящата парабола.

«Тогазъ человѣкъкъ, като гледаше, че му бѣше невъзможно да кара пѫтя си, опыта са да претъркули канарата, но празны му бѣхѫ усилията, ако и потътъ му да течеше като порой отъ трудъ.

«И тъй, отчаянъ и угрыженъ сѣдва. «Какво ще станѫ, рече, като ма завари нощьта, посрѣдъ тъзи пустыня безъ храна, безъ покрывка и безъ никаква защита, кагато дивытѣ звѣрове излазятъ да търсѣтъ храна?...»

«Като размыслѣше туй, ето че за негова честь и другый пѫтникъ пристига; но и той, като са опыта да претъркули камька, не сполучи повече отъ другыя.

«Сѣтнѣ дойдохѫ и другы мнозина; но никой отъ тѣхъ не сполучи по-вече въ предлѣжащыя подвигъ.

«Най-подирь единъ отъ тѣхъ са обърнѫ къмъ другытѣ съ тѣзи думы: «Братья, нека призовемъ Вышнія, който може да ны съжели въ печалното туй злополучіе.»

«Сичкытѣ тогазъ са съединихѫ и съ едно сърце помолихѫ небесныя Отецъ.

«Като направихѫ него, витіята рече и туй: «Братья, никой отъ насъ не може да извърше нѣщо, кой знае, че като са наемемъ синца тукъ ведно, не ще го извършимъ!»

«Тѣ тозчасъ станѫхѫ, налѣгнѫхѫ ведно сичкытѣ канарата, която са претъркули дѣйствително, и злочестытѣ онѣзи хорица можахѫ да послѣдуватъ пѫтя си.»

Нравоученіе. Тукъ пѫтникътъ е человѣкъ на този свѣтъ, пѫтьтъ е животъ, а канарата представя злинытѣ, които въ живота си срѣщамы. — Никой частно не може да премѣсте тъзи канара; но Богъ претеглилъ тежината й тъй точно съ правытѣ и непогрѣшимытѣ си *вѣзны*, щото канарата не прече никога на дружина и на единодушны человѣцы. (*)

(*) Гл. и въ „Бълзар книжицы" отъ 1859 год. бр. 6, стр. 194, соатьята: Христьенскы наставленія.

II. Епическа поезія.

Условія на епическата поезія. — Епическата поезія или просто епопеята(*) изобразява външныя свѣтъ, сир. хубоститѣ на природата, измысленны случкы, характеры създаваны отъ поета, стары нѣкои преданія, народны басни, или сказанія за языческытѣ божества и д. т. Оттуй въ епическата поезія преобладава фантазіята, макаръ и не безъ дѣятелно участіе на сърцето: колкото и да сѫ занимателны случкытѣ измыслены отъ поета, но разсказътъ за тѣхъ ако не е стопленъ съ чувство, ще бѫде сухъ, повѣнѫлъ и уморителенъ. Тъй, въ състава на епическата поезія влазя и лирическата, като изразеніе на чувствата на тѣзи лица, които авторътъ извожда въ своето повѣствованіе. Но за найглавны условія на епическата поезія служѫтъ образностьта и спокойствіето на разсказа.

Образностьта състои въ туй, щото създаденытѣ отъ поета *образы* (лица и картины) да бѫдѫтъ представены тъй живо, като че са намѣрватъ наистинѫ предъ насъ. Като четемъ напр. Валтера-Скотта у Англичанытѣ, Волтера и Руссо у Френцытѣ, Пушкина, Гоголя и Тургенева у Руссытѣ, ный знайны, че изобразенытѣ отъ тѣхъ лица въ повѣсти и романы сѫ измысленны, но тѣ говорѣѭтъ и мыслѣѭтъ тъй сѫщо, като живы хора, и сѣко лице има свой опредѣленъ характеръ: туй са казва *образность на разсказа.*

Спокойствіето на разсказа иска щото авторътъ да не изважда собственна личность, ами да изобразява само онѣзи лица, които сѫ участвували въ случката, и да разказва

(*) Отъ грьцкы ἔπος — *дума* или *стихъ* и отъ глагола ποιεῖν — творити, правѭ. «Епопеята, казва Волтеръ, е разсказъ въ стихове за героискы приключенія.»

самото събытіе хладнокръвно, съ сичкытѣ необходимы подробности: *дѣ*, *кога* и *какъ* са е тò случило. Тъй, въ епическата поезія предъ читателя са евява не самъ си поетътъ каквото въ лирическата поезія, а външны евенія които авторътъ наблюдава и изобразява въ качеството на единъ зритель.

Видове на епическата поезія. — Най-главнытѣ видове на епическата поезія сѫ: приказка, поема, романъ и повѣсть.

Приказката е простодушенъ разсказъ на измыслена нѣкоя случка, която е станѫла подъ вліяніето на магіи или другы свьрхестественны силы. Тя вынѫгы почти има алегорическы смысъль, като заключава въ себя си нѣкоя нравственна истинна или преданіе отъ полубаснословната старина. Каквото пѣснитѣ, и приказкытѣ бываръ *народны*, които представятъ сичкото богатство на народната фантазія, и *художественны*, които предаватъ измыслицытѣ на народа въ обработенъ видъ или въ изящна форма. Най-голѣма извѣстность иматъ арабскытѣ приказкы, събраны подъ името *Хиляда и една нощь* по арабскы *елиф-лейли*. Нашитѣ народны приказкы ёще не са знаѣтъ; една само има извадена на свѣтъ отъ покойнаго Момчилова, подъ името „Дѣдо Тракъ.“ (Гл. неговытѣ *първый* и *вторый прочетъ* отъ 1869.)

Поема (отъ ποίημα, роѐме — твореніе) е повѣствованіе на измыслена нѣкоя случка посредствомъ която са изобразява отъ поетическа страна живота на цѣлъ народъ или на една коя-да-е часть отъ обществото. Поемата быва: *сказочна* или *героическа*, съставена отъ сказанія за първобытнытѣ времена на народя; и *лирическа* или *историческа*, която заемва своето съдьржанье отъ исторіята или отъ съвременныя животъ. Най-знаменитытѣ героическы поемы сѫ: у Индѐицытѣ — *Раманна* и *Магабарата*; у Персытѣ —

Шахнаме; у Гърцытѣ — *Иліада* и *Одисея*, отъ Омира; у Римлянетѣ *Енеида*, отъ Виргилія; у Френцыуѣ — *Странствованіята на Телемаха* отъ Фенелона; у Италіенцытѣ — *Божествиннната комедія*, отъ Данте, *неистовый орландъ*, отъ Аріоста и *Освободенъ Ерусалимъ* отъ Тасса; у Испанцытѣ — *Писма за Сида*; у Португалцытѣ — *Луиза Луизіада*, отъ Камоенса; у Англичанытѣ — *Изгубенъ рай*, отъ Милтона; у Германцытѣ — *Поема за Небелунытѣ и Мессіада*, отъ Клопштока. — Лирически или исторически поемы въ сѣка отъ Европейскытѣ литературы има твърдѣ много; у насъ ёще нито преведены имамы до този часъ, а Богъ знай кога ще видимъ съчинены!....

Романъ (отъ стр. романскый езикъ langue roman) е повѣствованіе на измислена нѣкоя случка, която са развива на-пълно отъ край до край каква-годѣ страсть челѣшка. Като изобразива, съ този начинъ сичкыя животъ на главното дѣйствующе лице, романътъ представя съ туй и пълна картина на нравытѣ на цѣло общество, или на нѣкое съсловіе въ извѣстно едно време. Романытѣ бываатъ *исторически* и *съвременны*. Въ първытѣ — измислената случка са съединява съ истинско историческо събытіе; а въ послѣднитѣ, предава са една измислица отъ автора безъ примѣсъ на исторіята. Началото на историческытѣ романы е положено въ сегащный вѣкъ отъ Англійскыя даровитъ писатель Валтеръ-Скота. У Френцытѣ сѫ са отличили Евгенъ-Сю, Александръ Дюма и Хюго; у Руссытѣ най-добъръ романистъ е былъ Тургеневъ. У насъ сега-за-сега имамы само единъ исторически романъ — *Райна княгиня*, преводъ отъ Русскы.

Повѣсть е романъ въ малакъ видъ, съ тъзи разлика, че въ нея челѣшкта страсть са изобразлва само въ единъ періодъ на нейното развиванье, сир. или когато са е тя зародила или когато са е вкоренила, или когато е достигнала

своята най-высока сила. Малката повѣсть, която представя не развитіе на страсть, а само нейното проявеніе въ една каква-годѣ случка, нарича са *разсказъ*. Ный имамы само една оригинална повѣсть — *Нещасная фамилія* отъ В. Д., печатана въ „Българскытѣ Книжицы“ отъ год. III. или 1860. И друга по-малка подъ заглавіе *Изгубена Станка*, отъ Блъскова. Съ тѣхъ — и една много интересна за насъ повѣсть въ видъ на историческы романъ *Ясѣкъ I*, прѣводъ отъ Полскый езыкъ, печатанъ въ Болградъ 1860 год.

Между повѣститѣ, които имамы, струва да са спомене и *Сирота Цвѣтана*, (*) поблъгарена отъ І. Груева «приказка,» която не è друго освѣнь преводъ на една отъ Карамзиновытѣ повѣсти — *Бѣдная Лиза*; разликата è само въ имената на лицата и мѣстата, тъй напр. Цвѣтана вмѣсто Лиза, Търново вм. Москва, и др. Но таквызи побългарены работы само у насъ сѫ допростены, като новацы ёще въ сичко!

Условія на романа и повѣстьта. — Въ сегашното време романъ и повѣсть съставятъ най-главнытѣ видове на епическата поезія и са подчиняватъ на сѫщытѣ пякъ условія. Какъто отъ романа, тъй и отъ повѣстьта, изысквать сѫ: *занимателность* на съдьржаніето и *вѣрность на дѣйствителностьта*. — Занимателностьта на съдьржаніето състои въ искусното съединеніе на различнытѣ обстоятелства, посрѣдь които са разкрыва изобразяванната страсть, и въ неожиданното развѣрзванье на туй съединеніе. Споява-ньето или схващаньето на обстоятелствата, които противодѣйствуватъ на стремленіята на главното дѣйствующе лице, казва са *завезка*, а честитото или злочесто совършванье на сичкото произшествіе — *развезка*. А вѣрностьта на дѣйс-

(*) Гл. «Българ. Книжицы» отъ 1858 год.

твителностьта състои въ строгото съгласіе на завезката и развезката съ законытѣ на природата, а именно: относително на завезката — тъзи вѣрность изъисква щото ходътъ на произшествіята да бѫде напълно вѣроятенъ и естественъ, тъй какъто наистинѫ сѫ станѫли, а характерстиката на дѣйствующитѣ лица да съставя точно възсъзданіе на нравытѣ, на обычаитѣ, и на езика и образованностьта на избраната страна въ дадено едно време. Историческытѣ лица, които влазятъ въ романа или въ повѣстьта, трѣба да бѫдѫтъ ѐще изобразены досущь съгласно съ свидѣтелството на исторіята; относително на развръзката — вѣрностьта на дѣйствителностьта иска щото този или онзи край на произшествіята да не противорѣчи на наклонноститѣ на главното дѣйствующе лице.

III. Драматическа поезія.

Условія на драматическата поезія. — Драматическата поезія тъй, какъто и епическата, въ себя си заключава нѣкоя измислена случка съ завезка и развезка, но я представя не въ разсказъ, като дѣствіе преминало, които са е вече свършило, а въ истинско дѣйствіе, като настояще което става предъ очитѣ на зрители. Тъй, за основаніе на епическата поезія служи *разсказъть*, предназначенъ за четенье; а за основаніе на драматическата поезія служи *действіето*, което иска извърнинье на сцена — и туй значи собственно *драма* (δράμα). Споредъ зависимостьта на драматическата піеса отъ нейното представленіе предъ зрители, самытѣ ѝ условія бываятъ *вѣнкны* и *вѫтрѣшны*. На вѣнкнытѣ условія на драматическото произведеніе са относятъ: а) сичкытѣ обстоятелства на вѣнкныя животъ въ сѫщность, какъто: самытѣ дѣйствующи лица, облеклото имъ на онуй

време, къмъ което са относя дѣйствіето и декорацінтѣ, съ които са урежда мѣстото на дѣйствіето; в) рѣчитѣ на дѣйствующитѣ лица, които състоѣтъ или отъ *монологы*, когато лицата хортуватъ самы съ себя си, като изразяватъ своитѣ тайны намѣренія, или отъ *діалоги*, кога лицата са разговарятъ помежду си; г) постѫпкытѣ на дѣйствующитѣ лица, какъто: тѣхното прибиранье отвънъ, отиваньето имъ навънъ, испращанье, двубой (дуели), нѣкой пѫть и цѣлы сраженія и пр.; д) степени на послѣдователно развитіе или части, на които са раздѣля сѣко драматическо произведеніе. Тѣзи части са наричатъ *дѣйствія* или *актове*, които, споредъ обширностьта на съдьржаніето, бываятъ отъ едно до петь. Дѣйствіята отъ своя страна са подраздѣлятъ ёще на *явленія* или *сцены*. По нѣкогаждь, преди цѣла піеса, има едно дѣйствіе, наречено *прологъ* (предисловіе), а по нѣкога піесата свьршва съ заключително едно дѣйствіе, което са нарича *епилогъ* (послѣсловіе).

Вѫтрѣшнытѣ условія на драматическото произведеніе сѫ: а) единство на дѣйствіето, което иска щото главно дѣйствіе въ піесата да бѫде едно, и къмъ него непосредственно да са относѣятъ сичкытѣ постѫпкы на дѣйствующытѣ лица, сичкытѣ имъ частны дѣйствія; в) дѣйствіето да са съсрѣдоточава въ двѣ точкы —въ завезка и развезка, тъй щото интригата да са разнива до онѣзи нейны крайны явенія, въ които веке са разрѣшава судбата на дѣйствующытѣ лица въ піесата и с) непрекѫсванье на дѣйствіето, а то сътон въ туй, какъто дѣйствіето да не преминува въ разсказъ, който може да измѣни сѫщественното условіе на драматическото произведеніе — спиранье-то на сцената му. Послѣднёто условіе са отнаса особенно къмъ монологытѣ, въ които никакъ са недопуща разсказъ на онуй, което трѣба да са извърши дѣйствително предъ очитѣ на зритилитѣ.

Видове на драматическата поезія. — Отъ различнытѣ възрѣнія на поета върху живота, драматическата поезія представя три вѝда: трагадія, драма и комедія.

Трагедіята (*) която е получила начало въ Гърція, едно време изобразявала живота като зависимъ отъ предопредѣленіето на судьбата, или отъ орисницытѣ, и отъ вліяніето на боговетѣ, предъ които сѫ ничтожны сичкытѣ усилія на чыловѣка! Оттуй трагедіята, като представяла само и само картина на борбы и страданія, недопущала нищо забавно или смѣшно, и дѣйствіето въ нея трѣбело да са извършва само между лица важны по своето положеніе въ общественныя бытъ: като жрецы, царье, правители, пълководцы и д. т. Най-знамениты трагицы у Гърцытѣ сѫ были: Есхилъ, Софоклъ и Еврипидъ. Тѣмъ са подражавали въ XVII и XVIII столѣтія френскытѣ трагыцы, слѣдъ тѣхъ Германскытѣ, а на еднытѣ и другытѣ послѣ сѫ зели да подражаватъ Чехскытѣ и Русскытѣ драматисты. Туй подражаніе обаче са ограничавало въ външната само страна на трагедіята, а именно: еднакво дѣлили піесата на актове, еднакво опазвали въ трагедіята важенъ тържественен тонъ, еднакво извождали за дѣйствующы лица само по-высокы господарственны лица и д. т. Таквазитѣ подражателны трагедіи са наричатъ *лѫжовно-классическы*; съ тѣхъ особенно сѫ са прославили: у Френцытѣ — Расинъ, Корнель, Волтеръ; и у Руссытѣ — Сумароковъ (който былъ тамъ основатель на публичныя театръ), ёще, Княжнинъ и особенно Озеровъ.

Драмата, която е получила начало въ новытѣ времена изобразава живота тъй, какъто са той представя въ дѣйс-

(*) Отъ глагола τράγω — тѫжѫ и ᾠδή — пѣсень или τραγῳδέω-δῶ = представямъ трагедія (τραγῳδία) и пѣѭ. А нѣкои произвождатъ названіето и отъ τράγος — пърчъ, който приносяли Гърцытѣ въ жертва на Бахуса съ игры и пѣсни.

твителность. Тука са съединяватъ важны явленія съ обидны, тѫжны съ забавны, лица отъ высоко съсловіе съ хòра отъ просто званіе. Съ една дума — сичко що са срѣща въ дѣйствителныя животъ. Началото на новата драма е положилъ най-славный отъ Европейскытѣ драматургы — Англичанинътъ Шекспиръ; у другытѣ пò-извѣстны сѫ: отъ Нѣмскытѣ писатели Гёте и Шиллеръ; отъ Френскытѣ Викторъ Хюго; отъ Русскыгѣ Пушкинъ, Куколникъ, Островскый, Писемскый, а най-новъ у тѣхъ талантливъ писатель са яви Тургеневъ, за когото рекохмы по-напредъ, че е и добъръ романистъ.

Комедіята (*) изобразява смѣшната страна на живота, когато хòрата, противъ своята възвышена природа, са увличатъ отъ дребны работы та падатъ въ заблужденіе и ставатъ смѣшны. Тя има за цѣль да забави и поучи хòрата, като имъ поправя погрѣшкытѣ. — Лицата въ комедіята не са относятъ на единъ частенъ характеръ; тя не изобразява едно лице, каквото трагедіята и драмата, но главнытѣ глупости на обществото или на едно само съсловіе отъ хòрата. Съ комедіи сѫ са прославили у Гърція — Аристофанъ: въ Римъ — Плавтъ и Теренцій; въ Франція — Моліеръ, въ Руссія — Фонъ-Визинъ, Грибоедовъ и Гоголь.

* *Бѣлѣжка.* У насъ едвамъ въ началото на втората половина отъ този вѣкъ са появиха театралны представленія, и тѣ най-напредъ во видъ на діалоги (**). И първо таквозь театрално представленіе е станѫло въ Шуменъ подъ управленіето на учителя Д. Войникова, който сетнѣ преселенъ въ Влашко, написа и издаде три драмы: *Райна Княгиня*, *Покрьстеньето на преславскый дворъ* и *Велислава.* Въ тѣхъ младый нашь съотечественникъ откры талантъ на драмати-

---

(*) Споредъ едны отъ ὠδὴ пакъ — пѣсень и κώμη — село, а споредъ другы отъ κῶμος — праздникъ, почивка, веселба.

(**) Гл. «Българ. книжицы» отъ 1860 год. ч II и III.

ческый писатель, ако и съ много ёще недостатки. Малко преди него са яви драмата: *Стоянъ Войвода*, съчинительтъ на която е неизвѣстенъ. Но като по-сполучена и оригинална драма на езика си имамы скоропечатаната (1872) піеса на г. Друнева подъ заглавіе: « Иванку, убіецътъ на Асѣня. » Отъ преведенытѣ драмы пьрво мѣсто може да има трудѣтъ на г. Н. Бончова « Разбойници — отъ Шиллера » (Гл. *період. списаніе* на б. книжовно дружество отъ 1870—72 год.); а по-малкы драмы кое преведены, кое съставены имамы драмата « Велизарій » ёще « Наполеонъ I Бонапартъ » и др. н. А отъ комедіи пьрва у насъ са явила извѣстната комедія « Михаль » отъ С. Доброплоднаго; слѣдъ нея « Ловченскый Владика » отъ Т. Икономова; « Крыворазбраната цивилизація; отъ Д. Войникова; Най-послѣ, ако щѣте и нашата комедія: « Не-ше-може! » или « Глезенъ Мирчо » която за пьрвъ пѫть са представи въ Търново 1870 год. и са напечата сега 1873 г.

Съединеніе на драматическата поезія съ музыката. — Отъ съединеніето на драматическата поезія съ музыката происхождатъ опера и водевиль.

Операта (орега) е драма или комедія, въ която представената случка са предава не съ разговоръ, а съ пѣсни. Най-добры оперы иматъ Италіянцытѣ на които ёще подражаватъ и Нѣмцы, и Френцы, и Англичаны, и Руосы.

Водевиль (Vaudeville) ѐ малка една комедія, въ която разговорытѣ на дѣйствующытѣ лица сѫ съединены съ *куплеты* или *купъ-стихове*, които сѫ пѣѭтъ. Водевильтъ е зелъ началото си во Франція, дѣто особенно сѫ извѣстны водевилытѣ на Скриба. Руссытѣ иматъ много водевили, но почти сичкытѣ сѫ преведены отъ френскы. — Ный неможемъ да са надѣвамы ёще за оперы и водевили или другы капиталны произведенія отъ драматическата поезія, преди да са основе и у насъ *народенъ театръ*, за който сѫ имали пьрвата идея нашытѣ съотечественицы въ Влашко, особенно Браилскытѣ Българы; тукъ едвамъ отскоро (1870) са съсѣтихѫ за него — и училищата ни сега служѫтъ за театръ!

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЧАСТЬ
НА
пьрвыя този курсъ.

ОБЩЫ ПОНЯТІЯ

За езика и литературата.

* **Съставны части на езика.** — Веществото, отъ което Славесностьта твори, създава своитѣ произведенія, е *езикътъ*. Колкото ѐ по-крѣпко и по̀-цѣнно туй вещество, толкозь ѐ по̀-мѫчно да произвождашъ отъ него, и наопакы — толкозъ ѐ по̀-лесно да прозвождашъ, колкото ѐ по̀-слабо и по-малоцѣнно; за туй незначителностьта на веществото не може да скрые даже искусната рѫка на генеалныя художникъ. Съ туй са разрѣшава въпросътъ: защо на единъ езикъ са хортува и пише по-лесно, а на другый — по̀-мѫчно.

Сега слѣдува да обяснимъ: какво нѣщо ѐ езикъ, и каквы сѫ неговытѣ достоинства — и въ туй мнѣніята подобно сѫ различны.

Ный видѣхмы ёще въ теоріята на слога, че *езикъ ѐ сѫвкупность на думытѣ, които употребява единъ народъ*, (*) сир. състои отъ *думы* и *формы*, съ които ный изразявамы явеніята на вѣнышныя и вѫтрѣшенъ свѣтъ. Тъй дохаждамы до заключеніето, че даръ слова има сѣкый чело-

(*) Гл. Бѣлѣжка на 63 страница.

вѣкъ, отдѣлно зетъ; даръ на поезіята и краснорѣчіето имать само нѣкои, избраны; а езикътъ è у народа и на народа.

Между *дума*, *рѣчь* и *слово* има таквазы разлика, каквато са намѣрва между понятіе, сѫжденіе и умозаключеніе. *Дума* е словесно изразеното понятіе — и отъ думытѣ става *рѣчь*, какъто отъ понятіята *сѫжденье*, а отъ рѣчитѣ са образува *слово*, което е пълно съчиненіе, какъто отъ сѫжденіята — *умозаключеніе*. (*)

Формы на езика са наричатъ сичкытѣ измѣненія, на които подпадатъ думытѣ, като влазятъ въ съставъ на рѣчьта, и способытѣ на съставяньето на самата рѣчь. — Предложеніето състава основаніе на сѣка рѣчь, то è логическо едно сѫжденіе изразено голословно, безъ никаквы обстоятелства; а въ рѣчьта са изразява явеніе, забиколено съ съприкосновеннытѣ нему обстоятелства. Подобно ѐще *рѣчи* са наричатъ краткытѣ слова или сказанія, привѣтствія и проч., назначены за изричанье при нѣкой даденъ случай.

* **Неговытѣ достоинства.** — Езикътъ състои отъ думы и формы, и чрезъ *слуха* той дѣйствува на *взображеніето*; оттука излазятъ четыри главны достоинства на езика: *богатство на думытѣ*, *богатство на формытѣ*, *благозвучіе* и *изобразителность*.

а) Езикътъ è богатъ *съ думы*, когато гы има доста за изразеніе на сичко, що подлѣжи на мысльта и на словото человѣческо. А количеството на думытѣ завыси отъ количеството на понятіята на народа.

в) Езикътъ è богатъ *съ формы*, когато гы има доста за изразеніе на отношеніята между явеніята. Богатството на формытѣ завыси отъ способностьта на представленіето и è особенна принадлѣжность на първообразнытѣ езицы.

(*) Стилистика: Предварит. понятія на стр. 26 и 27.

г) Езикътъ е *благозвученъ*, когато съ съчетанието на буквытѣ са удовлетворяватъ щѣнията на слуха. — Езицытѣ, въ които преобладаватъ съгласнытѣ буквы, сѫ по-мѫчны за произносяны и грубы за слуха; а въ които преобладаватъ гласнытѣ буквы, тѣ сѫ по-лесны за произносянье, по-пріятны за слуха. За туй пьрвытѣ сѫ по-способны за изразеніе на високото и силното, нежели на милото и нѣжното, а послѣднитѣ, на опакы, по-сѫ способны за изразеніе на милото и нѣжното, нежели на високото и силното. А езицытѣ, въ които са уравновѣсватъ буквытѣ гласны и съгласны, тѣ бываватъ способны за изразеніе и на еднытѣ и на другытѣ явенія. Отношеніето между гласнытѣ и съгласнытѣ завыси отъ народныя характеръ и отъ мѣстностьта.

д) Езикътъ быва *изобразителенъ*, когато въ думытѣ са отражаватъ предмѣтытѣ, а въ рѣчитѣ — пълнытѣ картины на явенията; когато невидимото става видимо, отвлеченото — осязаемо. Изобразителностьта на езика зависи отъ живостьта на народното въображеніе.

Изобщо: въ думытѣ са изразява кругатъ на понятіата на народа, въ формытѣ — неговата способность на представленіето, въ благозвучіето — неговътъ характеръ и мѣстность: слѣдователно, езикътъ е представитель на народныя животъ.

* **Мѣстны и временны отличія на езика.** — Животътъ на единъ народъ са развыва въ пространството и времето: отъ различіето на жавота, което быва споредъ тѣзи двѣ условія, происхождатъ въ езика отличія *мѣстны* и *временны*. — Колкото по-много пространство занимава единъ народъ на земята, колкото е разнообразно туй пространство, колкото по-разноплемененъ е този народъ, колкото сѫ пораз-личны неговытѣ съсѣды: толкозъ е по-разнообразенъ животътъ на този народъ, толкозъ по-много сѫ мѣстнытѣ от-

личія въ езыка му, въ произношеньето, въ граматическытѣ формы, доро и въ думытѣ му.

Мѣстнытѣ отличія въ езыка, които происхождатъ отъ уклоняваньето на живота въ разны краища на земята, що занимава народътъ, наричатъ са *нарѣчія*, *діалекты*; сичкытѣ другы отличія, които нѣматъ основа въ уклоняваньето на мѣстныя животъ, сѫ погрѣшности противъ езыка — провинціализмы, у френцытѣ patois. А дѣто е центрътъ на народната дѣятелность, тамъ са образува господствующій езыкъ на народа, на който говорѣтъ и пишѫтъ образованнытѣ хора и народнытѣ писатели.

Езыкътъ са отличава отъ нарѣчіята съ туй, че има свой Лексиконъ или Словарь, своя Граматика, своя Литература; а нарѣчіето са уклонява отъ езыка само съ произносяньето на нѣкои буквы и слогове, съ нѣкои граматическы формы, съ нѣкои особенны думы. Тъй по мѣстностьта, българскыйтъ езыкъ днесь са дѣли на двѣ главны нарѣчія — собственно *българско* и *македонско*, а по странытѣ на свѣта — на *сѣверо-источно* и *юго-западно*, (*) които происхождатъ отъ единъ корень, отъ *старобългарскыя* или славенскый езыкъ. Тукъ ный ще забѣлѣжимъ пѫтёмъ, че старо-българскыйтъ езыкъ, на който най-напредъ сѫ преведены Св. Писаніе и сичкытѣ почти черковны, богослужебны книгы, былъ измѣненъ отъ русското духовенство въ 16-й вѣкъ и го приближили до рускыя езыкъ; за туй твърдѣ справедливо днесь са нарича *черковно-славенскый* езыкъ. (Гл. за него I-во отъ особнытѣ забѣлѣжванія.)

Ново-българскыйтъ разговоренъ езыкъ, какъто и езыцытѣ на горскытѣ народы, писменно ёще необработены, дѣли са на нѣколко *подрѣчія* и по-много *разнорѣчія*; а провин-

(*) Гл. за тѣхъ тукъ особнытѣ забѣлѣжванія II и III.

ціализмы има ёще по-много, но сичкытѣ еднакво сѫ почерпнѫты отъ единъ изворъ — старо-българскый езикъ, който е опазенъ повече по балканскытѣ села и особенно между женскыя полъ. (Гл. пакъ особнытѣ забѣлѣжванія.)

Отъ разликата на живота во времето, неосѣтно происходжатъ въ езика таквызъ промѣны, щото езикътъ на единъ и този пакъ народъ, въ разны вѣкове быва чудно различенъ; оттуй езикътъ са раздѣля и на *періоды*. (*) Найподирь езикътъ живѣе и умира ведно съ политическото бытіе на народа — оттука и дѣленіето на езицытѣ на *живы* и *мьртвы*. А съ възражданьето на политическото бытіе на единъ народъ, възражда са и неговътъ езикъ, но въ новы формы, какъто и самыйтъ народенъ животъ: тъй напримѣръ са е случило съ грьческыя езикъ.

Езицытѣ на народытѣ, при сичката си разлика, съставятъ цѣло человѣческо слово, и происходжатъ отъ единъ изворъ — първоначалный езикъ тъй, какъто сичкытѣ народы на свѣта, при сичкото си разнообразіе, съставятъ едно человѣчество и происходжатъ отъ една челядь на първыя человѣкъ; при туй ёще природата и человѣкъ, явеніята на външныя и вѫтрѣщенъ міръ, въ общытѣ законы и изразенія, на сѣкждѣ и сѣкогы сѫ еднаквы, а различны сѫ само въ частноститѣ.

(Имаше ёще да речемъ върху този важенъ и занимателенъ предмѣтъ отъ словесностьта, именно за Литературата и нейното дѣленіе — по странытѣ и частитѣ на свѣта, по народытѣ и езицытѣ, по времето и по направленіето; но сичко туй остава за во вторыя курсъ на нашыя учебникъ, като свьршвамы сега пьрвыя съ туй кратко понятіе:)

(*) Гл. пакъ тамъ за періодытѣ на славенскыя езикъ. —

* **За Историята на Литературата.** — Кругътъ на Словесностьта са затвари, сключа са съ Историята на Литературата; дѣто ще рече — има една разлика между Словесностьта и Литературата, или последната съставя часть на първата. Ный видѣхмы (стр. 101), че *теоріята на Словесностьта е наука, въ която са обясняватъ общытѣ начала, законы и формы на словеснытѣ произведенія.* Таквази е задачата на Словесностьта и нейната теорія, тогазъ какъ *Литературата представя сичкытѣ словесны произведенія, въ които са е изразилъ умственнытѣ животъ на единъ народъ.* Тъй дохождамы до опредѣленіето и на литературната исторія, която не е друго, освѣнъ исторія на Словесностьта (*).

Историята на Литературата, въ строгъ смысълъ, повѣствува за началото на летературното образованіе или на сичкото человѣчество, или на единъ кой-годѣ народъ, като обяснява: а) какво е спомагало и какво е пречило на развиваньето на литературата; в) писменнытѣ памятницы повечето на поезията и краснорѣчието; г) живота на самытѣ писатели, но толковъ, колкото е необходимо да са разбере вървѣжа на Литературата, а за подробны животописанія има біографическы словари; д) езыка на писменнытѣ паметницы; е) теоріитѣ, които Литературата е слѣдувала и които е произвела; ж) и най-подирь — защо еди-коя Литература е вървѣла тъй, а не инакъ; защо изразява тъзи или онъзи идея, че не друга; защо са явила въ тѣзи или онѣзи формы, че не въ другы.

Но *историята на литературата* наричатъ просто и «Литература,» като исчисляватъ въ нея съчинителитѣ и

(*) Сравни стр. 25 и 24 отъ Въвожданьето на този пьрный курсъ.

съчиненіята или въ хронологическій редъ, или спрямо на родинетѣ на Словесностьта. Тъй у Нѣмцитѣ до Шлегеля, литературата не значаше друго, освѣнъ книгопѣніе — *библіопоеія*, или книгописаніе — *библіографія*.

Понеже Литературатурата е изразеніе на народния животъ въ книгата, то исторіята по-лесно се развива въ паралель съ исторіята на самия народъ. Послѣднята ще поеоче много трѣба да търсимъ въ живѣтемъ самъ народъ на народния бытъ и много не трѣба, че тъй ни изтича отъ литературното суевѣріе и невѣріе, отъ лъжовния догматизмъ и сексизмъ.

* **Средства за нейното изучваньe.** — За да изучимъ какъто трѣба исторіята на литературата, необходимы сѫ нѣкои особенны знанія и способности

Особенныть знанія, необходимы за изучваньето на Литературата, сѫ: 1) знаньето на езика на тъзи литература които ще изучваны, защото между най-добрыя и подлинникъ често са намѣрва такъвъ отношеніе, какъвото между списъка и сѫщата картина, между копіята и оригинала; съ него водно иде умѣньето да четемъ древнитѣ писмена — *Лингвистика* и *Палеографія*; 2) искуството да отличаваны истинското отъ лъжовното, правото отъ кривото — и то е *критика*, 3) да разбираны съдържаніето на читаемытѣ паметницы — искуството на туй тълкуваньe: *герменевтика*; а за него е необходимо изучваньето на *Исторіята* и *Археологіята*, отъ които първата изобразява общественныя, публиченъ животъ на народа, а послѣдната — частныя, домашенъ неговъ бытъ.

Особенныть способности, необходимы за изучваньето на Литературата, сѫ: 1) *живото въображеніе*; то ни пренася въ тъзи страна, въ този вѣкъ, дѣто и когато е жи-

вѣлъ народътъ, комуто литературата изучавамы, и ня помага да усвоимъ неговото възгрѣніе на живота на природата и на человѣчеството; 2) *естетическото чувство*, чрезъ което са въспріема изящното; безъ него изучваньето на литературата быва безплодно, непитателно за духа.

* **Свьршекъ.** — И тъй, думытѣ са объясняватъ въ словаритѣ, формытѣ въ грамматикытѣ, а развиваньето на езыка — въ неговата исторія; слѣдов. за изучваньето на езыка необходимы сѫ и тритѣ тѣзи помощны орѫдія: *словарь, грамматика* и *исторія*. Но тò не è достаточно ѐще и пълно бъзъ *теоріята на словесносстьта*, която слѣдователно съставятъ:

1° Теоріята на слога, или *Стилистика*, предъ което вьрвѣѭтъ Грамматиката и Логиката;

2° Теоріята на прозата, или *Риторика*, която вьрви почти ведно съ Стилистиката;

3° Теоріята на поезіята, или *Піитика*, предъ която вьрви Теоріята на изящното; а слѣдъ сичкытѣ тѣзи —

4° *Исторіята на литературата*, която по объема си дѣли са на *всеобща* и *частна*; пьрвата е сборникъ отъ литературытѣ на извѣстнытѣ образованны народы, а втората са относя за литературата само на единъ народъ, по името на когото са и нарича. Тъй има Литература *френска*, *нѣмска*, *англійска*, *славенска* или чехска, полска, русска, срьбска, и др.; тъй може да има и *бѣлгарска*. —

(Тукъ щѣше да слѣдува приложеніето: «Кратъкъ историческый обзоръ на българската Литература», но го оставихмы за во вторыя курсъ или може и особно да го печатамы; защото книгата станѫ пò-голѣма отъ колкото ный смѣтахмы — и трѣбаше да свьршитъ тукъ съ тѣзи само *забѣлѣжванія* вьрху допълнителната ѝ часть.)

Особны забѣлѣжванія (отъ стр. 192)

I. — Русскый единъ Литераторъ, Востоковъ дѣли исторіята на писменното разработванье на черковно-славенскыя езикъ (т. е. старо-българскый) на *три періода*: *первыйтъ* отъ тѣхъ са простира отъ Кирилла и Методія, или отъ IX-то столѣтіе до XIII-то, когато черковныйтъ езикъ и книгытѣ станѫли достояніе на народа (рускый) и когато отъ народното употребеніе той зелъ да прави нѣкои устѫпкы въ полза на общеупотребителныя езикъ. *Вторыйтъ періодъ* са простира отъ XIII-то столѣтіе до XVI-то, когато са явилѣ печатный текстъ на книгытѣ отъ св. писаніе и когато въ Руссія начнѫли ужъ да исправѣятъ езика на тѣзи последнитѣ; туй мнимо исправянье са начнѫло и свьршило при знаменитыя р. Патр. Никона (1652—1667), и Московскыйтъ съборъ (1667), който былъ свыканъ да сѫди тогози патріарха, утвьрдилъ направеното отъ него *исправяніе на черковныйтъ книги*. — И туй, по наше мнѣніе не е было безъ вліяніето на греко-фенерскытѣ пастыри, които были по овуй време (1654) въ Москва. — *Третійтъ періодъ* са простира отъ XVI-то столѣтіе до наше време и са характеризува най-добрѣ съ сближеніето на старо-българскыя езикъ съ народныя русскый — отъ което излѣзе черковно-славенскыйтъ езикъ, — и съ распростиранъето на книгытѣ отъ черковно-русскыя печатъ въ Българія и въ Срѣбско.

«Тъй, ученыйтъ нашъ археологъ, казва професоръ Зеленецкій (а) за Востокова, пріема три рода отъ черковно-славенскый езикъ: *древнѣйшій*, който са срѣща въ рѫкописитѣ отъ X-й—XIII-й вѣкъ; *срѣдній*, който са обра-

(а) Гл. неговата рѣчь „О началѣ и образователѣ языка церковно-славянскаго“ стр. 67.

зовалъ постепенно отъ списваньето на черковнытѣ книгы въ Руссія, Българія и Сърбско (в), и *новъ*, който е езика на черковнытѣ книгы, печатаны въ Руссія, Полша и Венеція, особенно отъ когато са исправи превода на тѣзи книгы.

«А за най-старъ памятникъ отъ черковно-славенската (старо-българска) писменность, почита са, какъто знаймы, Остроміровото *Евангеліе*, което са относя, вѣроятно, кѫдѣ 1056 г. и наречено е тъй отъ името на Новгородскыя Посадникъ *Остроміра*, за когото го былъ писалъ дьаконъ Григорій. Съ критическото изданіе на достопамятнѣйшія тозиизъ древнитѣ памятницы, Академіята на наукытѣ ёще въ нашитѣ дни сторн безсмьртна услуга на Славенската писменность. Честь и слава на учеными, който съ таквози тщаніе и умѣнье го предалъ намъ.»

II. — Нашъ единъ даровитъ археологъ, К. Петковичь, който преди 20 годины бѣше са явилъ на литературното поле, като преведе отъ нѣмскый езыкъ на русскы интереснатa за насъ статья Ф. Миклошича: «*Фонетика болгарскаго нарѣчія*», прави отъ себе си важны едны бѣлѣжкы въ края на статьята. Ный тукъ превождамы само една въ подтвьрдѣніе или изъясненіе на онуй, що рекохмы горѣ за нарѣчіята на отечественныя нашъ езыкъ.

«Българската рѣчь, казва той, като рѣчь на единъ народъ, разъединенъ отъ высокы горы и лишенъ отъ образованіе въ теченіе на дълго време, расцѣпила са е на много разнорѣчія, които, ако гы сгрупираме по главнытѣ имъ сходства и различія, тогазъ може да са подраздѣли на двѣ главны нарѣчія — на *Юго-Западно* и *Сѣверо-Въсточно*.

(в) Споредъ по-многото славенскы археологы, тѣзи два рода съставятъ старо-българскыя езыкъ, на който съ време были преведены по-вечето черковны книгы, като начномъ отъ Евангелието.

« Да са опредѣли подробно и точно границата помежду тѣзи двѣ нарѣчія, ёще ѐ невъзможно, защото нѣмамы потрѣбнытѣ за туй средства; но общо може са каже, че първото владѣе въ тѣзи страны на Българія, които лѣжѫтъ близу до Въсточнытѣ границы на Срьбско, въ Македонія, отчасти въ Албанія, Сѣверна Ѳессалія и даже въ грьцкото кралѣвство (!); а второто владѣе по тъзи и онъзи страна на Стара-Планина (Балканскытѣ горы), като начева отъ Одринъ до Видинъ и устьето на Дунавъ; отчасти въ Влашко, Молдава, Бессарабія и въ Херсонската Губернія между колонистытѣ Българы; освѣнъ него, то са срѣща по нейдѣ-си и на Югъ, отъ Одринъ близу до брѣговетѣ Бѣломорскы (на Архипелага) и въ околноститѣ на Цариградъ. »

Тукъ, г-нъ Петковичь, като бѣлѣжи за гласната *е* какъ тя замѣнява старо-славенското *я* (*еи*) правилно *насѭкждѣ* въ юго-западното нарѣчіе: *менемъ*, *месо*, *секнамъ*; *ме*, *те*, *се*, — ни. *менѣ*, *мясо*, *сякнѫ*; *мя*, *тя*, *ся*, прилага и това: « Нѣкои исключенія са срѣщатъ само въ 3-е лице множ. число глаголы, които искарватъ на *ятъ* и въ 1-о лице един. число отъ настоящее време, дѣто са чува *им* или *я* (ja): *любим*, *говоримъ*; *любіатъ*, *говоріатъ*. Въ сѣверо-въсточното нарѣчіе *я* (= ѧ) са замѣнява въ имената чрезъ *е*: *име*, *месо*; въ личнытѣ мѣстоименія чрезъ *а*: *ма*, *та*, *са*. » И за примѣръ той дава народна една пѣсень, изъ Бессараб. пѣсн. *Москвит.* 1845, № 6.

III. За да си съставѭтъ читателитѣ едно по-ясно понятіе за двѣтѣ нарѣчія на матерныя ни езыкъ, ный тукъ имъ предлагамы една пѣсень изъ « Краледворската рѫкопись », която има два превода — на българското и македонско нарѣчіе.

а) На българско нарѣчіе:

Мома и славей.

Чепка конопи мома
Въ господарска градина:
Пыта си ѣѫ славейче,
Защо е нажелена?
Какъ азъ да се веселѭ,
Славейченце малко:
Либе ми отведохѫ
Въ камьини тьмници!
Ако да имахъ перце,
Писмо щѣхъ да пишѫ;
Ти, манинко славейче,
Щѣше да го носишь.
Нѣмамъ перце, нѣмамъ кожа
Письмце да пишѫ;
Поздрави ти съ пѣсни,
Че тукъ горіѭ, вѣхнѫ.

(Изъ «братски трудъ» отъ Г. Беневъ и А. Т. Иліевъ. — *Читалище* бр. 10 отъ 1872 г.)

в) На македонско нарѣчіе:

Сколовранецъ.

Плеватъ мома конопъ
Во градина малкѫ, (*)
Пытатъ нея пиле,
Пиле сколовранче,
Пытатъ нея пиле
Защ' іе жаловита?
— Какъ да сумъ веселда?
Малко сколовранче!
Либе отведохѫ
Въ коменнѫ темницѫ.
Да си имахъ перце,
Ке му пишехъ книгѫ.
Малкій сколовранецъ,
Ты бы съ нея лѣталъ.
Немамъ си я перце
И листъ я си немамъ
Да му пишамъ книгѫ;
Поздрави ты съ пѣснѭ
Мое драго либе,
Че я овде гинамъ
Тежкѫ тѫгѫ тегламъ!

(Изъ «Новобъл. сбирка» Р. Жинзифова. Москва, 1863.)

Ный не можемъ да кажемъ тукъ кой отъ тѣзи два превода è по-вѣренъ, сир. по-близу до подлинника; но помного быхмы са произнесли за превода на г. Жинзифова, споредъ познатата му опытность отъ другы неговы учены трудове, тогазъ какъ другытѣ двама *сътрудницы* на неизвѣстныя или по-добрѣ незначителенъ «братски трудъ» отъ Желѣзникъ, ученицы въ Прага или въ Таборъ, — споредъ

(*) U panskeho sada (въ господарска градина).

насъ, трѣбаше да слѣдуватъ и довьршатъ ученіето си, че тъй да са явятъ, ако могатъ, на книжовното поле. То е една слабость, наистина, у нашытѣ ново-учащы са младежи тука или по европейскытѣ училища, че бързатъ ёще отъ школнытѣ банки (столове) да пишатъ статьи и учены ужъ членове въ журналы и по вѣстницы; а нѣкои даже гледатъ да са покажатъ по-скоро и авторы съ нѣкой бѣденъ преводъ на нѣкое бѣдно съчиненіе, което тѣмъ было угодило, като го чели, та сякатъ че и на цѣла публика отъ елиты ще бѫде угодно! За туй ный въ голѣмата си искренность, быхмы посъвѣтовали тѣзи нашы благонадѣжны млады, да са занимаватъ повече сѣкый съ предмѣта си, ако искатъ единъ день да са отличатъ въ науката и да бѫдатъ полезны на народа си, като не забравятъ добрыи онзи съвѣтъ който, Питагоръ былъ отправилъ къмъ ученицытѣ си: «... Πάντε ὅλων ἐτῶν λαλέειν μηδὲν — Цѣлы петь годины не говорете нищо.» Съ другы думы — «Не са показвайте предъ публиката (за списатели), доро са не минатъ петь годины отъ като свьршите ученіето си.»

КРАЙ

на пьрвыя този курсъ и томъ.

ПОСЛѢСЛОВІЕ.

Едва и послѣдня дума за предварително изъясненіе съ онѣзи отъ нашытѣ публицисты и учители, които *много избиратъ* между учебницытѣ и другытѣ новы книгы. — На много мѣста, между примѣрытѣ, които дадохмы въ стихове и проза отъ другы писатели, чужды и нашы, ный посочихмы и наши си нѣкои произведенія противъ закона или обичая авторскый, който, признавамы са, ный не можихмы да опазимъ. Но нашытѣ пріятели-критицы ще бѫдѫтъ благосклонны да не ни вмѣнѭтъ туй въ грѣхъ и осѫжденіе, защото, какъто казахмы и въ предисловіето, ный смы приготвѣли учебника си въ классъ, въ преданія урокъ по урокъ, а никой учитель предъ ученицытѣ си не бы са въздьржалъ и не може да не покаже и отъ себе си нѣщо за примѣръ — което е тоже другый обычай, доро и длъжность. *За туй* ный предварително искамы прошка отъ сичкытѣ онѣзи нашы учены Господа, които бы обичали да са позанимаѭтъ съ предлагаемыя този пьрвъ и новъ учебникъ на езика ни по теоріята Словесности, за да имамы куражъ въ по-скорото изданіе и на вторыя курсъ, съ който остава да са напечата и приложеніето: « Кратъкъ историческый обзоръ на българската литература вѣтха и нова. »

Тѣмже убо, отци и братіе, не клѣнѣте, но исправляѭще чьтѣте. — *Т. Ш.*

О-въ Халки, 29 Маія 1873 г.

Изводъ отъ едно прѣятелско писмо, отправено до насъ по случай на изданіето на учебника ни.

„Достоуважаемый Господине,

«. . . . Както вые, тъй почти и всичкытѣ поборницы за успѣха на народа, днесь са преслѣдуватъ отъ шарлатанытѣ, които за да бѫдѫтъ угодны на простолюдіето, употребяватъ най-низкы средства, и съ шарлатаніитѣ си до толкозъ сѫ заслѣпили народа, щото истино-ученыйтъ, при сичката си способность и готовность, не може да поработи свободно и охолно на книжевното поле.

«Не искайте доказателство; единътъ край е у васъ — що сте страдали въ разстояніе на 15-годишната си учителска дѣятелность, преди да идите за Парижъ и слѣдъ като са вьрнѫхте право тука въ Сливенъ, дѣто и азъ днесь са намѣрвамъ докторъ.

«Опытано е, Господине мой, че дѣятелностьта на истино-ученытѣ наши възбужда завистъ и рвеніе у шарлатанытѣ, за това не трѣба отчайванье: вый доста добрѣ знаете, че съ другытѣ и васъ тъзи участь чака — гоненія, хулы, прѣсмиванія, нападенія най-докачителны, и др. подобны. Бѫдете обаче увѣренъ, че са намѣрватъ и таквызи между нашытѣ еднородцы, които разсѫждатъ право и зрѣло, пакъ и виждатъ и претегляѭтъ ума на сѣкыго отъ насъ, който са яви на сцената на народныя театръ. И вый много сполучливо го казвате въ пѣсеньта си у драмата *Вилизарій*:

« Но и хората сѐ виждатъ
Кой какъ тука *са владѣй*,
Макаръ често да обиждатъ
Който праведно живѣй. »

И *владѣніето* тукъ азъ разбирамъ, споредъ сръбскыя глаголъ *владати се*, поведеніето и отношенія́та на человѣка въ обществотото, посрѣдъ което са намѣрва и живѣе, а не какъто г-нъ Славейковъ въ своята нарицало — критика искалъ да му даде съвсѣмъ друго значеніе, което обаче си

остава за негова смѣтка (а)... Да дума кой какъ ще, Г-не Шишковъ, Вый сте избралъ *добрата часть*, която нѣма да вы са отнеме — и гледайте си работата; има хора и да цѣнѣтъ, какъто казахмы по напредъ, а потомството ёще по добрѣ ще цѣни кой какво е направилъ за него.

Отъ моя страна и отъ страна на сичкытѣ пріятели ваши ученицы тука и повънъ, азъ ды срадувамъ за услугата, която сте направилъ до сега на народната наша книжнина и която правите днесъ съ изданіето на учебника си по «Теоріята на Словесностьта». Безъ ласканіе Ви казвамъ, Г-не учителю, че Вый сте много направилъ за народныя успѣхъ (в); жално обаче, че днесь непріятелитѣ ви сѫ много и търсѣтъ съ каквы средства да очернѣтъ вашата отлична личность (г); но *чисто сребро рѫжда не лови*, споредъ пословицата.

Пріимете съ моитѣ искрены привѣтствія и тѣзи на сичкитѣ ви тука пріятели. Пакъ и прощавайте, молѣ, ако ви сьмь досадилъ нѣщо въ писмото си, чрезъ което искахъ да засвидѣтелствувамъ ёще веднъждь моята преданость и почитаніе къмъ Васъ като къмъ бывшій мой учитель. Въ доказателство прилагамъ, че азъ ёще обичамъ да са наричамъ вашъ ученикъ, съ туй ведно и най добъръ пріятель вашъ

Сливень, 6 маія 1873. *Д-ръ Н. П.*

(а) Гл. Читалище бр. 4 отъ 1873 год., стр. 385. — Сравни и отговора ми въ в. „Право“ отъ т. г. бр. 5, 8 и 10, подъ заглавіе: „Развеската на една вѣтха комедія г. П Р. С. —

(в) Не мыслѣх да сьмь направилъ еще нищо особенно за бѣдната наша книжнина, освѣнь по силытѣ си пуснѫлъ сьмь и азъ послѣдната лепта въ праздныя й ковчежецъ, каквото и сега съ този си учебникъ; а относително за народныя успѣхъ, утѣшавамъ са съ тъзи мысль, че сьмь испълнилъ дѫлжностьта си, до колкото ми е было възможно — и нищо по-вече.

(г) И това знаѣх добрѣ, но стига съвѣстьта ми да бѫде чиста, казвамъ, че нека непріятели чернѣтъ скромната ми личность; съ тѣхъ ведно презирамъ и клеветытѣ имъ, а който ще, нека имъ са радва, ако ды вѣрва и обича. — Т. П.

Аналитическа таблица
НА
Съдържанието въ първыя този томъ.

Къмъ ученолюбивыть читатели . стр. VII—XII.
Предисловіе отъ автора на рус. изданіе „ XIII—XVI.

ВВОЖДАНЬЕ.

Разлика между науката и искуството. — Два рода искусство. — Раздѣленіе на изящнытѣ искуства. — Значеніе на словесностьта между изящнытѣ искусства. — Два рода словесны произведенія. — Двояко изученіе на Словесностьта. — Взаимна свръзска на теоріята на Словесностьта съ исторія та. — Съставнытѣ й части . . . . . стр. 17—25.

ТЕОРІЯ НА СЛОГА.

Предварителны понятія. А.) *Изъ Логиката*: понятіе, мысли, сѫжденія и умозаключенія. — Паралогизмъ, софизмъ, силлогизмъ.—Ентимема, Епихерема, Соритъ, Диллема. Примѣръ, Наведеніе и личенъ Аргументъ съ примѣры за сичкытѣ . . . . . 26—30.

В.) *Изъ Риториката*: I. Що значи да мыслимъ? II. Каквы и каквы бываетъ мыслитѣ , ... 31—34.

Значеніе на Стилистиката. — Значеніе на слога. — Двѣ страны на езыка и слога . . . . . 35—36.

I. **Логическы условія на слога**: Ясность и точность. — Отдѣ слогътъ быва тьменъ. — Отдѣ происхожда стутаность-та на слога. — Синонимы и Омонимы съ примѣры . . 36—41.

II. **Художественны условія на слога**: Музыкалность и изобразителность неговы. — Законы на музыкалность-та на слога. — Музыкалность отъ строеніето на рѣчьта. — Слогъ отрывистъ, періодическый и разговоренъ. — Музыкалность отъ съчетаніето на думытѣ . . . . 41—48.

III. **За стихосложеніето.** А.) *Общы опредѣленія*

и правила. — Три рода стихосложеніе: метрическо, силлабическо и тоническо съ примѣры . . . . . 48—57.

В.) *Особно за литературнытѣ и народны стихове.* — Разлика между литературнытѣ съ примѣры. . . 57—71.

Г.) *Психологическы и естетическы понятія.* — Душа, самосъзнаніе, Психологія. — Духъ, паметь, въображеніе и разумъ. — Вкусъ, геній, талантъ. — Характеръ и неговата едностранчивость. — Поетическый характеръ . . 71—81.

IV. **Тропы и фигуры.** А.) *За тропытѣ.* — Значеніе и видове на тропытѣ: 1) Метафора и аллегорія, 2) Иронія и юморъ, 3) Ипербола, съ примѣры. . 82—88.

В.) *За фигурытѣ.* — Значеніе и видове на фигурытѣ: повторка, замълчаванье, поправка и обращеніе съ примѣры за сичкытѣ. — Понятіе и за другы фигуры. — Родъ и видъ. — Относително значеніе на видовото и родово понятіе. — Понятія съподчиненны. — Опредѣленіе. — Наведеніе, пѫть на въсхожденіе и нисхожденіе. — Условія на изобразителната рѣчь. — Поетическо съзерцаніе. — Творчество . . 88—106.

Притурка: А.) Дѣленіе на слога по неговата изобразителность: простъ, умѣренъ или срѣдень и высокъ слогъ. — В.) Изворы на высокото въ съчиненіята. . 106—117.

ТЕОРІЯ НА ПРОЗАТА.

Съчиненіе и неговото образованіе.—Какво са иска отъ съдьржаніето на едно съчиненіе. — Примѣры и полезны забѣлѣжванія върху туй. — Три формы на изложеніето: монологическа, діалогическа и епистолярна. — Родове на прозаическытѣ съчиненія . . . . . 118—133.

I. *Описателны съчиненія.* — Значеніе на описаніето. — Съставнытѣ му части. — Раздѣленіе на описаніята 1) по съдьржаніето, 2) по способа на изразеніето, Преимущество на описаніето предъ живописьта. — Условія на описаніята. 133—141.

II. *Повѣствователны съчиненія.* — Значеніе на повѣствованіето. — Съставнытѣ му части. — Два рода повѣствованія. — Видове насложното повѣствованіе: біографія и исторія. — Разлика между біографіитѣ. — Матеріалы за исто-

ріята. — Нейното раздѣленіе. — Прежнѣто и състояніе. — Какво си иска днесь отъ исторіята . . . . 141—151.

III. *Дидактическы съчиненія*.—Предмѣтъ и цѣль на дидактическото съчиненіе.—Построеніо на тѣзи съчиненія.—Раздѣленіето имъ на учебны курсове и разсѫжденія.—Два рода курсове на наукытѣ.—Видове на разсѫжденіята 151—156.

IV. *Ораторскы съчиненія*. —Задача и цѣль на ораторството. — Съставъ на ораторското съчиненіе. — Условія на ораторството. Раздѣленіе на ораторскытѣ съчиненія 156—161.

Притурка *и на тѣзи часть*: А.) За прозаическытѣ съчиненія. — Общи правила. — Умъ, геній, вкусъ. — В) За ораторскытѣ рѣчии за изнамѣрваньето изобщо.—Г.) Особно за расположеніето и дикціитѣ.—Нѣкои Бѣлѣжкы 161—168.

ТЕОРІЯ НА ПОЕЗІЯТА.

Двояко значеніе на поезіята.—Главнытѣ родове 170—171.

I. *Лирическа поезія*.—Нейнытѣ условія и видове, като: гимнъ, ода, елегія, сатира. —Лиро-епическы произведенія: баллада, идиллія, басня и парабола. . . 172—179.

II. *Епическа поезія*. — Нейнытѣ условія и видове, ка то: приказка, поема, романъ и повѣсть, съ указанія на примѣры . . . . . 180—183.

III. *Драматическа поезія*. —Условія и видове съ указанія на примѣры.—Една бѣлѣжка за театра у насъ.—Съединяванье на драматическата поезія съ музыката 184—188.

ДОПЪЛНИТЕЛНА ЧАСТЬ.

Общы понятія за езыка и литературата. — Съставны части на езыка. — Неговытѣ достоинства. — Мѣстны и времены отличія на езыка. — За исторіята на литературата. — Средства за нейното изучванье. — Свьршекъ 189—196.

Особны забѣлѣжванія . . . . . 197—202.

Послѣсловіе. Едно пріятелско писмо. . 202—204.

КРАЙ.

2

Stanford University Libraries
3 6105 124 434 759

PN
45
S523
v. 1

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.